

บทที่ ๒

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย” ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสาร หนังสือ บทความ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาสนับสนุนการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งมีประเด็นดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์
- ๒.๓ การบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย
- ๒.๔ ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่การวิจัย
- ๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

๒.๑.๑ แนวคิด และทฤษฎีการบริหาร

แนวคิดทฤษฎีการบริหารการศึกษา เป็นหลักคิดเพื่อการพัฒนาคนทุกกลุ่มไม่ว่าจะเป็นกลุ่มนักเรียน กลุ่มคณะครู กลุ่มเยาวชน รวมทั้งกลุ่มบุคลากรทางการศึกษาอื่น ๆ ในประเทศชาติให้เกิดการพัฒนาศักยภาพทั้งทางรูปธรรม และทางนามธรรม ด้วยระบบการศึกษาที่มีการจัดการไว้เป็นระบบแบบแผน ซึ่งอาจจะมาในรูปของกระบวนการทางการบริหาร เช่น กระบวนการวางแผน การจัดองค์การ การอำนวยการ การควบคุม การจัดบุคลากร เป็นต้น

๑. หลักทฤษฎีการบริหาร

การบริหารการศึกษา (Educational Administration) หมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการวางแผน การจัดองค์การ การนำพาองค์กร และการควบคุมการใช้ทรัพยากรในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้บุคคลและสังคมมีความเจริญงอกงามโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสวนทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้ อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตหรือหมายถึง กระบวนการทำงานด้วยบุคคลและทรัพยากรในการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนและสังคมมีความเจริญงอกงามโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสวนทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ อันเกิดจากการจัดการสิ่งแวดล้อม สังคม การเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต^๑ ทางด้าน Good มองว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง การควบคุมและการจัดการด้านการบริหารโรงเรียน ซึ่งเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอน งานธุรการ งานที่เกี่ยวกับตัวครูและนักเรียนตลอดจน

^๑ ประภาพรธรรม รักเลี้ยง, หลักทฤษฎีและการปฏิบัติการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยพิษณุโลก, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕.

บุคลากรอื่นๆ^๒ ส่วน Campbell กล่าวว่า การบริหารการศึกษา เป็นการจัดแผนยุทธศาสตร์ทางการศึกษา เพื่อให้การศึกษาบรรลุเป้าหมายอย่างแท้จริง^๓ ซึ่งเป็นภาระหน้าที่ของผู้นำของกลุ่ม ซึ่งจะต้องจัดการให้ทรัพยากรทั้งที่เป็นตัวคนและวัตถุ สามารถประสานเข้าด้วยกันเพื่อร่วมกันทำงานเป็นองค์การที่มีประสิทธิภาพได้ และขณะเดียวกันก็ต้องจัดการนำองค์การให้สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมภายนอกได้อย่างดีที่สุดด้วย^๔ ซึ่งมีความคล้ายกับชุมพล รัตน์เลิศบ ที่มอง ถึงผลของกิจกรรมต่างๆ ที่บุคคลหลายคนร่วมมือกันดำเนินการเพื่อพัฒนาเด็ก เยาวชน ประชาชน หรือสมาชิกของสังคมในทุกๆ ด้าน เช่น ความสามารถ เจตคติพฤติกรรม ค่านิยมหรือคุณธรรมร่วมทั้งในด้านสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ เพื่อให้บุคคลดังกล่าวเป็นสมาชิกที่ดีและมีประสิทธิภาพของสังคมโดยกระบวนการต่างๆ ทั้งที่เป็นระเบียบแบบแผนและไม่เป็นระเบียบแบบแผนทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน^๕ ซึ่งโดยหลักคิดกลับทำให้เห็นภาพของแนวคิดทางการบริหารทั่วไป

๑) แนวการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒^๖

การจัดการศึกษาที่กล่าวถึงหลักการสำคัญของการจัดกระบวนการเรียนการสอน ซึ่งรวมถึงจุดมุ่งหมายและสาระเนื้อหาของหลักสูตร กระบวนการจัดการ และการประเมินผล องค์การที่จัดทำหลักสูตร และเงื่อนไขของความสำเร็จอื่นๆ มาตรา ๒๒ การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ ไม่ได้กล่าวโดยตรงว่าต้องยึดหลักนักเรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอนเพราะอาจจะสร้างปัญหาเชิงกฎหมายในการบังคับใช้ และการตีความ นอกจากนั้นในปรัชญาการเรียนการสอนควรหลีกเลี่ยงแนวคิดแบบสุดโต่งที่แยกขั้วระหว่างการเรียนของนักเรียนและการสอนของครูมาตรา ๒๒ จึงกล่าวอย่างเป็นกลางๆ ไว้โดย "ถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด"ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

(๑) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

^๒Good, Center V, **Dictionary of Education**, (New York : McGraw – Hill. 1973), p. 14.

^๓Campbell, Ronald F. et al, **Introduction to Education Administration** 5th ed, (Boston: 1980), p. 22.

^๔ธงชัย สันติวงษ์, **องค์การและการบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๓.

^๕ชุมพล รัตน์เลิศบ, “การศึกษาความพร้อมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๑๒ ปี ของจังหวัดแพร่”, (ม.ป.ท. ,๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

^๖ดูเพิ่มเติมใน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ตั้งแต่มาตรา ๒๒-๓๐ ว่าด้วยการจัดการศึกษา, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา, หน้า ๗-๙.

(๒) ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

(๓) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

(๔) ความรู้ และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

(๕) ความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

มาตรา ๒๓ กล่าวถึงเนื้อหาสาระหรือทิศทางของเนื้อหาสาระของหลักสูตรโดยทั่วไป แต่อาจจะเน้นมาทางหลักสูตรการศึกษาพื้นฐานมากหน่อย โดยเฉพาะการแบ่งกลุ่มการเรียนรู้เป็น ๕ กลุ่ม ตามวรรคหนึ่งถึงวรรคห้าของมาตรา ๒๓ ในข้อเท็จจริง การกำหนดเนื้อหาสาระของหลักสูตรจะต้องพิจารณาระดับการศึกษา ประเภทของการศึกษา และความถนัดส่วนบุคคลมาประกอบการศึกษาระดับที่สูงขึ้นไปอย่างมีหลักสูตรที่เน้นสาขาวิชาและสาขาวิชาเฉพาะมากยิ่งขึ้น แต่ถ้าเป็นหลักสูตรการศึกษาพื้นฐานก็ควรจะต้องมีองค์ประกอบที่เรียกว่า หลักสูตรแกนกลางที่เน้นตัวร่วมหรือค่านิยมร่วม (Core Values) ระดับชาติ และจะต้องมีหลักสูตรที่สะท้อนปัญหา และวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นด้วย จึงเป็นการวางหลักการทั่วไป ส่วนความแตกต่างในแต่ละระดับจะนำไปกล่าวไว้ในมาตรา ๒๗ นอกจากนี้การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังต่อไปนี้

(๑) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

(๒) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา

(๓) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

(๔) จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกันรวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา

(๕) ส่งเสริม สนับสนุน ให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอน และแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ

(๖) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

ซึ่งฝ่ายรัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยาน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นๆ พอเพียงและมีประสิทธิภาพ มาตรานี้จะช่วยส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งรวมความถึงการศึกษาต่อเนื่องในความหมายเดิมของระบบการศึกษานอกโรงเรียน ฉะนั้น การจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้

(ต่อเนื่อง) จึงกระทำได้ในชุมชนต่างๆ โดยให้สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียนโดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรมและการทดสอบ ควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอนตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษาให้สถานศึกษาใช้วิธีการที่หลากหลายในการจัดสรรโอกาสการเข้าศึกษาต่อและให้นำผลการประเมินผู้เรียนตามวรรคหนึ่งมาใช้ประกอบการพิจารณาด้วย รวมทั้งให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ซึ่งกำหนดผู้รับผิดชอบจัดทำหลักสูตรไว้เป็น ๒ ระดับ ระดับชาติให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลาง ส่วนระดับท้องถิ่นให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำสาระหลักสูตรที่เกี่ยวกับท้องถิ่น การจัดทำหลักสูตรของสองส่วนนี้ เป็นการเสริมซึ่งกันและกัน การสอนหลักวิชาตามหลักสูตรแกนกลางนั้นสามารถนำเอาเนื้อหาสาระของท้องถิ่นเข้ามาเป็นส่วนประกอบได้เสมอ ไม่ว่าจะเป็นวิชาประวัติศาสตร์ ที่มุ่งหมายให้นักเรียนเข้าใจประวัติความเป็นมาของชุมชนของตนเอง และของชาติ หรือการสอนวิชาชีพก็สามารถนำข้อมูลอาชีพในท้องถิ่นมาเป็นวัตถุดิบของการเรียนการสอนมีจุดหมายของหลักสูตรแกนกลาง "เพื่อความเป็นไทย" นั้น ก็หมายถึงความเป็นไทยในลักษณะที่มีเอกลักษณ์จากชาติอื่น ฉะนั้น ความเป็นไทยในความหมายนี้รวมถึงวัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นทุกๆ แห่งที่ปรากฏในอาณาจักรไทยปัจจุบัน

ทางด้านหลักสูตรการศึกษาระดับต่างๆ รวมทั้งหลักสูตรการศึกษาสำหรับบุคคลตาม ต้องมีลักษณะหลากหลายทั้งนี้ ให้จัดตามความเหมาะสมของแต่ละระดับโดยมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลให้เหมาะสมแก่วัยและศักยภาพ สาระของหลักสูตร ทั้งที่เป็นวิชาการ และวิชาชีพ ต้องมุ่งพัฒนาคนให้มีความสมดุลทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงามและความรับผิดชอบต่อสังคม สำหรับหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษา นอกจากคุณลักษณะในวรรคหนึ่งและวรรคสองแล้ว ยังมี ความมุ่งหมายเฉพาะที่จะพัฒนาวิชาการ วิชาชีพขั้นสูงและการค้นคว้าวิจัย เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และพัฒนาสังคมร่วมกับให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จัดเลือกสรรภูมิปัญญาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชนร่วมกับสถานศึกษา พัฒนาระบบการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพรวมทั้งการส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา ทั้งนี้ การบริหารและการจัดการศึกษาพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.๒๕๔๕^๗ ใน มาตรา ๓๗ การบริหารและการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้ยึดเขตพื้นที่การศึกษา โดยคำนึงถึงปริมาณสถานศึกษา จำนวนประชากร วัฒนธรรม และความเหมาะสมด้านอื่นด้วย เว้นแต่การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามกฎหมาย

^๗ดูเพิ่มเติมใน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ (ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๔๕).

ว่าด้วยการอาชีวศึกษา ในกรณีที่เขตพื้นที่การศึกษาไม่อาจบริหารและจัดการได้ตามวรรคหนึ่ง กระทรวงอาจจัดให้มีการศึกษาขั้นพื้นฐานดังต่อไปนี้เพื่อเสริมการบริหารและการจัดการของเขตพื้นที่การศึกษาก็ได้

(๑) การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับบุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการ หรือทุพพลภาพ

(๒) การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่จัดในรูปแบบการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาตามอัธยาศัย

(๓) การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับบุคคลที่มีความสามารถพิเศษ

(๔) การจัดการศึกษาทางไกล และการจัดการศึกษาที่ให้บริการในหลายเขตพื้นที่การศึกษา ให้รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของสภาการศึกษา มีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดเขตพื้นที่การศึกษา

นอกจากนี้หลักการจัดการศึกษานอกระบบ ยึดหลักการและความมุ่งหมายโดยภาพรวมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ควบคู่กับหลักการการศึกษานอกระบบ หลักความเสมอภาค การมีส่วนร่วมในความรับผิดชอบ กระบวนการเรียนรู้ ความหลากหลาย ความยืดหยุ่น การบูรณาการ การกระจายอำนาจ เพื่อให้การศึกษานอกระบบเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนความเชื่อพื้นฐานของการจัดการศึกษานอกระบบ เป็นความเชื่อที่แสดงจุดยืนอย่างชัดเจนว่า การศึกษาอาจเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่ง ไม่เฉพาะในโรงเรียนเท่านั้น การศึกษานอกระบบอาจพิจารณาได้ ๒ มิติ คือ

มิติที่ ๑ เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือจากที่จัดในโรงเรียน โดยมีหลักสูตรวิธีการจัดการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลเช่นเดียวกัน แต่ก็มีมีความยืดหยุ่นสามารถปรับให้เหมาะสมกับสภาพของชุมชน ผู้เรียนสามารถนำเนื้อหาจากสภาพแวดล้อม หรือความต้องการของผู้เรียนมากำหนดเป็นหลักสูตรก็ได้ แนวคิดดังกล่าวให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อ มีชีวิต จิตใจ มีอารมณ์ มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มีเสรีภาพที่จะเลือกและตัดสินใจ สามารถรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนตัดสินใจ เป็นมนุษย์ที่พัฒนาได้ด้วยตนเอง มิใช่เครื่องจักรหรือผู้งานที่จะถูกใครบังคับขึ้นได้ โดยไม่ยินยอม มนุษย์เป็นผู้ที่สามารถคิดเองได้ สามารถคิดเป็น รู้จักรับผิดชอบชั่วดี ประเด็นสำคัญคือ มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง มิใช่ถูกสอน เมื่อเขาปรารถนาที่จะเรียน ก็จะสามารถหาหาที่จะเรียน และสามารถเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งจนนำความรู้นั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว และชุมชนของตนได้

มิติที่ ๒ เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นสำหรับผู้ที่ยอยู่นอกระบบโรงเรียน เป็นผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการที่โรงเรียนจัดให้ได้ โดยข้อจำกัดต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนทางด้านร่างกาย จิตใจ ที่สำคัญคือส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งมีความรู้และประสบการณ์ในการใช้ชีวิตและการทำงานมาในระดับหนึ่ง สามารถรับผิดชอบตนเองได้ การจัดการศึกษาจึงใช้หลักการสอนผู้ใหญ่ (Andragogy) เป็นหลักการสำคัญ นั่นก็คือ เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน และครูผู้สอนในการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน ต้องเข้าใจเหตุผลของการเรียน มีเป้าหมายของการเรียนที่ชัดเจน ผู้เรียนสามารถเลือกวิธีเรียนที่เหมาะสมกับตนเองได้ ผู้เรียนจึงเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ที่จะร่วมตัดสินใจกับกลุ่มเพื่อนและครูว่าจะเรียนอะไร อย่างไร มีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนของตนเอง ผู้จัดการศึกษาสำหรับผู้ที่ยอยู่นอกระบบโรงเรียนจะต้องเข้าใจธรรมชาติ จิตใจและอารมณ์ของกลุ่มเป้าหมายและจัดโอกาสให้เรียนด้วยตนเอง เรียนจากของจริง เอาความรู้และประสบการณ์จากการ

ทำงานมาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ด้วย การออกแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งด้านร่างกาย ความคิด จิตใจ สติปัญญา และสภาพแวดล้อม^๕

การจัดกระบวนการเรียนรู้ การศึกษานอกระบบจึงยึดหลักการสำคัญ ๕ ประการ คือ หลักความเสมอภาคทางการศึกษา หลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง หลักการบูรณาการการเรียนรู้และวิถีชีวิต หลักความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน และหลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้

๑. หลักความเสมอภาคทางการศึกษา กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบส่วนมากเป็นผู้พลัดโอกาส และผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งอาจมีความแตกต่างทางด้านสถานภาพในสังคม อาชีพ เศรษฐกิจ และข้อจำกัดต่าง ๆ ในการจัดการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ การศึกษานอกระบบต้องไม่มีการเลือกปฏิบัติ หากแต่สร้างความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาและการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน

๒. หลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง การจัดการศึกษานอกระบบจะต้องจัดการเรียนการสอน และกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพของตน สามารถเรียนรู้ เกิดความสำนึกที่จะพัฒนาตนเองได้ เป็นคนคิดเป็น ปรับตัวเพื่อให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เรียนด้วยตนเอง พึ่งพาตนเอง เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม

๓. หลักการบูรณาการการเรียนรู้กับวิถีชีวิต หลักการนี้อยู่บนพื้นฐานของการจัดการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับสภาพปัญหา วิถีชีวิต สภาพแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่นของผู้เรียน ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา สิ่งดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้เป็นลักษณะของการบูรณาการจึงมีความเหมาะสม โดยบูรณาการสาระต่าง ๆ เพื่อการเรียนรู้ และบูรณาการวิธีการจัดการเรียนการสอน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม

๔. หลักความสอดคล้องกับปัญหาความต้องการและความถนัดของผู้เรียน หลักการนี้เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักความต้องการของตนเอง สามารถจัดการศึกษาให้กับตนเองได้อย่างเหมาะสม ครู กศน. มีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนร่วมกำหนดวัตถุประสงค์ สาระการเรียนรู้ วิธีการเรียน และการประเมินผลการเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งเป็นกระบวนการการศึกษานอกระบบที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ

๕. หลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มผู้เรียนนับว่าสำคัญ เป็นการส่งเสริมและสร้างกัลยาณมิตรในกลุ่มผู้เรียน ก่อให้เกิดความร่วมมือความผูกพัน เอื้ออาทร การช่วยกันและกัน ปลูกฝังวินัยในตนเอง ฝึกความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรเกิดขึ้นสำหรับผู้เรียนที่มีวุฒิภาวะ สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชน ก็นับว่าเป็นหลักการสำคัญในการจัดการศึกษา

^๕ ัญชลี ธรรมะวิสิกุล, หลักการของการจัดการศึกษานอกระบบ และปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบ, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <https://panchalee.wordpress.com/2009/03/28/หลักการของการจัดการศึกษา/> [๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๕].

นอกระบบ ชุมชนสามารถเข้ามาร่วมในการจัดทำหลักสูตร สถานศึกษา การจัดสรรทรัพยากรเป็นแหล่งเรียนรู้ และสนับสนุนในเรื่องอื่น ๆ เพื่อผลิตผู้เรียนที่เป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนต่อไป

นอกจากนี้ การจัดการศึกษานอกระบบมีปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นพื้นฐานของความคิดในการจัดกิจกรรมที่ควรเรียนรู้ทำความเข้าใจ ได้แก่

๑. ปรัชญาพัฒนาการนิยม (Progressivism) เน้นแนวความคิดในเรื่องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ซึ่งเป็นการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา มุ่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาสังคม

๒. ปรัชญามนุษยนิยม (Humanism) ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ ตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ยอมรับในความต่างนั้น การพัฒนาคนจึงมุ่งไปที่การพัฒนาเป็นรายบุคคล จึงต้องคำนึงถึงความต้องการของบุคคลและยอมรับความรู้และประสบการณ์ของบุคคล ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้^๙

๓. ปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) เน้นความเคารพในเสรีภาพส่วนบุคคล การยอมรับผลของการกระทำและการตัดสินใจให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบของตนเองต่อการกระทำทางสังคม การจัดการศึกษาจึงมุ่งเสริมสร้างพลังในการพัฒนาและการตัดสินใจของบุคคล

๔. ปรัชญาการศึกษาในกลุ่มปฏิรูปก้าวหน้า (Radicalism) กลุ่มปรัชญานี้เป็นที่รวมของแนวคิดที่วิพากษ์การศึกษาที่จัดอยู่โดยทั่วไป มุ่งใช้การศึกษาเป็นกลไกของการแก้ปัญหาและแสวงหาทางออกในสังคม เช่น กลุ่มที่ปฏิเสธระบบโรงเรียน (Deschooling) ของอิวาน อิลลิช กลุ่มของเปาโล แพร์ ที่วิพากษ์การศึกษาซึ่งสะท้อนนัยของการกดขี่ จำเป็นที่จะต้องสร้างมโนสำนึกใหม่ในการเรียนรู้ เป็นต้น^{๑๐}

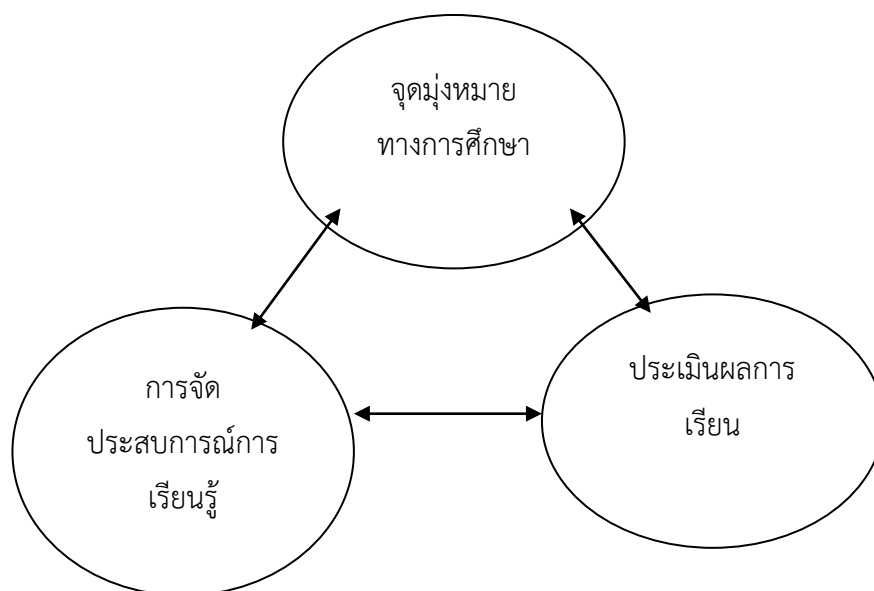
แนวทางการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๒^{๑๑} ระบุไว้ในมาตรา ๒๒ ความว่า ต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพและในมาตรา ๒๙ ระบุว่า ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาการพัฒนาระหว่างชุมชน

^๙สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน, อ่างใน อัญชลี ธรรมะวิสิฏฐ์ ศึกษาพิเศษศึกษา ๒๕๕๑, หลักการของการจัดการศึกษานอกระบบ และปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวกับการศึกษานอกระบบ, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <https://panchalee.wordpress.com/2009/03/28/หลักการของการจัดการศึกษา/> [๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๕].

^{๑๐}สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน, การจัดการศึกษานอกระบบตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๓๐-๓๑.

^{๑๑}ดูเพิ่มเติมใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๒, หมวดที่ ๔, แนวทางการจัดการศึกษา มาตราที่ ๒๒-๓๐, หน้า ๗-๙.

นอกจากนี้การจัดการศึกษาประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก ๓ ประการ ได้แก่ จุดมุ่งหมายทางการศึกษา การจัดประสบการณ์ การเรียนรู้ และการประเมินผลการเรียน ซึ่งมีความสัมพันธ์ ดังภาพ^{๑๒}

แผนภาพที่ ๒.๑ แผนภาพแสดงความสัมพันธ์การจัดการศึกษา

ที่มา : ผดุงชัย ภูพัฒน์

การจัดการศึกษาเน้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความมุ่งหมายทางการศึกษา เพื่อช่วยกำหนดคุณลักษณะของผู้เรียนที่พึงประสงค์หลังจากได้รับการเรียนการสอน โดยจุดมุ่งหมายทางการศึกษาจะเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงแนวทางการจัดประสบการณ์การเรียนรู้หรือกิจกรรมการเรียนการสอน และเป็นแนวทางในการประเมินผลการเรียนของผู้เรียน ส่วนการจัดประสบการณ์การเรียนรู้จะเป็นกิจกรรมที่พยายามตอบสนองให้เกิดผลลัพธ์ตามจุดมุ่งหมายทางการศึกษา ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้และความเหมาะสมของจุดมุ่งหมายทางการศึกษา รวมทั้งให้กรอบของการประเมินผลการเรียนอย่างเป็นรูปธรรมอีกด้วย ในขณะที่กระบวนการประเมินผลการเรียนจะช่วยเป็นสารสนเทศย้อนกลับซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเหมาะสมและประสิทธิภาพของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ รวมทั้งช่วยตัดสินผลการเรียนที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนว่าเป็นไปตามจุดมุ่งหมายทางการศึกษาหรือไม่ และอย่างน้อยเพียงใดสารสนเทศที่ได้จากการประเมินผลการเรียนจะช่วยปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอน ส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนและพัฒนากระบวนการทางการศึกษาใหม่ที่เหมาะสมและอยู่บนพื้นฐานของการศึกษา ที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้นไป

การจัดการศึกษาของสถานศึกษามีองค์ประกอบที่สำคัญ ๕ ด้าน ได้แก่ ครู ผู้บริหารสถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษา หลักสูตรและกิจกรรมของสถานศึกษา รวมทั้งสภาพแวดล้อมและการบริการปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามที่ต้องการได้คือครู ซึ่งมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ๒ ส่วน ได้แก่ คุณภาพของตัวครู และคุณภาพการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และ

^{๑๒} ผดุงชัย ภูพัฒน์, การเสริมสร้างความรู้ด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอน, (สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๕๕), หน้า ๑-๒. (อัสสำเนา).

การประเมินผลของครู ครูที่ดีต้องมีความรักศรัทธาในอาชีพ เมตตาและเอาใจใส่ลูกศิษย์ เป็นแบบอย่างที่ดีของลูกศิษย์ หมั่นพัฒนาตนเอง เข้ากับผู้ปกครองและชุมชนได้ดี และสิ่งสำคัญที่สุดคือ ครูต้องมีความสามารถในการจัดการเรียนการสอน (ถ่ายทอดความรู้และต่อยอดความรู้ให้ผู้เรียนได้) อย่างมีประสิทธิภาพ โดยให้ความสำคัญกับประโยชน์ที่จะเกิดกับลูกศิษย์เป็นอันดับแรก ครูต้องมีความเชื่อว่า “เด็กทุกคนมีความสามารถในการเรียนรู้และสามารถพัฒนาตนเองได้” จึงจะสามารถพัฒนากิจกรรมวิธีการ ตลอดจนสื่อต่าง ๆ ที่ใช้ในการสอนเพื่อให้บรรลุมาตรฐานการจัดการเรียนการสอน หรือการจัดการเรียนรู้ของครูต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาได้ตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ ครูมีอาชีพต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล จัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง หมั่นปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงปรารถนาอย่างสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการดำรงชีวิต มีบุคลิกลักษณะและพฤติกรรมที่พึงประสงค์อย่างยั่งยืน พร้อมทั้งจะเจริญเติบโตท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา และเป็นที่ยอมรับของสังคมและประเทศชาติในอนาคต^{๓๓}

รูปแบบการศึกษาที่ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ กำหนดนั้นแบ่งออกเป็น ๓ รูปแบบใหญ่ๆ ได้แก่

๑. การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน การศึกษาในระบบเช่นนี้ หมายถึง การศึกษาที่จัดรูปแบบไว้แน่นอนเป็นเกณฑ์มาตรฐานเดียวกัน ส่วนใหญ่จัดในโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย หรือสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเรียกอย่างอื่น ซึ่งเรารู้จักคุ้นเคยกันดีอยู่แล้ว การศึกษาในระบบอาจจัดในชั้นเรียนหรือเป็นการศึกษาทางไกลก็ได้

๒. การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่มตัวอย่างของการศึกษานอกระบบ ได้แก่ การศึกษานอกโรงเรียน การฝึกอบรมหลักสูตรต่างๆ เป็นต้น

๓. การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่นๆ การศึกษารูปแบบนี้มีความยืดหยุ่นสูง เปิดโอกาสให้ผู้สนใจเรียนรู้อาจเลือกเนื้อหาที่สนใจเป็นประโยชน์กับตนได้ และสามารถใช้เวลาที่ปลอดจากภารกิจงานอื่นศึกษาเล่าเรียนได้ จึงเรียกว่าเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย ทั้งนี้รูปแบบของการศึกษาตามอัธยาศัยมีหลากหลาย เช่น การฟังบรรยายพิเศษ การศึกษาจากเอกสาร การเยี่ยมชม การชมการสาธิต การรับฟังรายการวิทยุกระจายเสียง รายการวิทยุโทรทัศน์ การสืบค้นเนื้อหาสาระจากอินเทอร์เน็ตหรือแหล่งเรียนรู้ต่างๆ

^{๓๓} มานิตย์ อิ่มอ่อง, แนวคิดการจัดการศึกษา, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : http://www.kbws.ac.th/site/data-detail.php?page=4&chk_url=&menu_id=46832 [๘ พ.ย.๕๖].

เป็นต้น เนื่องจากรัฐมีหน้าที่ร่วมกับชุมชนจัดแหล่งเรียนรู้ ผู้บริหารและครูควรเข้ามามีส่วนใกล้ชิดร่วมมือกับประชาชนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้วยรูปแบบวิธีการต่าง ๆ^{๑๔}

นอกจากนี้ในการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาจะต้องเป็นไปตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ (Thai Qualifications Framework for Higher Education, TQF:HEd) เป็นกรอบที่แสดงระบบคุณวุฒิการศึกษาระดับอุดมศึกษาของประเทศ ซึ่งประกอบด้วยระดับคุณวุฒิ ความเชื่อมโยงต่อเนื่องจากคุณวุฒิระดับหนึ่งไปสู่ระดับที่สูงขึ้น การแบ่งสายวิชา มาตรฐานผลการเรียนรู้ของแต่ละระดับคุณวุฒิซึ่งเพิ่มสูงขึ้นตามระดับของคุณวุฒิ ปริมาณการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับเวลาที่ต้องใช้ ลักษณะของหลักสูตรในแต่ละระดับคุณวุฒิ การเปิดโอกาสในเทียบโอนผลการเรียนรู้จากประสบการณ์ ซึ่งเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต รวมทั้งระบบและกลไกที่ให้ความมั่นใจในประสิทธิภาพการดำเนินงานตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติของสถาบันอุดมศึกษาว่าสามารถผลิตบัณฑิตให้บรรลุคุณภาพตามมาตรฐานผลการเรียนรู้ใน ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านคุณธรรม จริยธรรม ด้านความรู้ ด้านทักษะทางปัญญา ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และความรับผิดชอบ ทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข และการสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ^{๑๕} กล่าวได้ว่าการจัดการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ในทุกๆ หลักสูตรและทุกๆ สถาบันการศึกษาในประเทศไทยจะต้องมีความเชื่อมโยงไปสู่มาตรฐานทางด้านการศึกษาของชาติที่ได้ถูกกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ ซึ่งสอดคล้องกับศักยภาพของผู้เรียนเป็นสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนการเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้

ตารางที่ ๒.๑ : หลักทฤษฎีการบริหาร

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
ประภาพรณ รักเลี้ยง, (๒๕๕๖, หน้า ๒๕)	การบริหารการศึกษา (Educational Administration) หมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวกับการวางแผน การจัดองค์การ การนำพาองค์กร และการควบคุมการใช้ทรัพยากรในการจัดกระบวนการเรียนรู้
Good, Center V, (1973, p. 14)	การบริหารการศึกษา หมายถึง การควบคุมและการจัดการด้านการบริหารโรงเรียน
Campbell, Ronald F. et al, (1980, p. 22)	การบริหารการศึกษา เป็นการวางแผนยุทธศาสตร์ทางการศึกษา
ธงชัย สันติวงษ์, (๒๕๓๘, หน้า ๑๒๓)	ภาระหน้าที่ของผู้นำของกลุ่ม ซึ่งจะต้องจัดการให้ทรัพยากรทั้งที่เป็นตัวคนและวัตถุ สามารถประสานเข้าด้วยกันเพื่อร่วมกันทำงานเป็นองค์การที่มีประสิทธิภาพได้

^{๑๔}ปรัชญา เวสารัชช์, **หลักการจัดการศึกษา**, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://www.moe.go.th/wijai/principle%20edu.htm> [๘ พ.ย.๒๕๕๖].

^{๑๕}สถานบริการเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร มหาวิทยาลัยนเรศวร, **กรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ (Thai Qualifications Framework for Higher Education, TQF:HEd)**, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : http://www.academic.nu.ac.th/content_view.php?n_id=42 [๘ พ.ย.๒๕๕๖].

ตารางที่ ๒.๑ : หลักทฤษฎีการบริหาร (ต่อ)

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
ชุมพล รัตน์เลิศบ, (๒๕๔๓, หน้า ๑๕)	ผลของกิจกรรมต่างๆ ที่บุคคลหลายคนร่วมมือกันดำเนินการเพื่อพัฒนาเด็ก เยาวชน ประชาชน หรือสมาชิกของสังคมในทุกๆ ด้าน
พระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒.	หลักการสำคัญของการจัดกระบวนการเรียนการสอน ซึ่งรวมถึงจุดมุ่งหมายและสาระเนื้อหาของหลักสูตร กระบวนการจัดการ และการประเมินผล องค์การที่จัดทำหลักสูตร และเงื่อนไขของความสำเร็จอื่นๆ
อัญชลี ธรรมะวิสิกุล ศึกษานิเทศก์เชี่ยวชาญ ๒๕๕๑, [ออนไลน์]	การศึกษานอกระบบอาจพิจารณาได้ ๒ มิติ มิติที่ ๑ เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือจากที่จัดในโรงเรียน มิติที่ ๒ เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นสำหรับผู้ที่ยังอยู่นอกระบบโรงเรียน
สำนักบริหารงาน การศึกษานอกโรงเรียน, อ้านใน อัญชลี ธรรมะวิ สิกุล, [ออนไลน์]	การจัดกระบวนการเรียนรู้ ๕ ประการ คือ ๑. หลักความเสมอภาคทางการศึกษา ๒. หลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง ๓. หลักการบูรณาการการเรียนรู้กับวิถีชีวิต ๔. หลักความสอดคล้องกับปัญหาความต้องการ ๕. หลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน
สำนักงานบริหารงาน การศึกษานอกโรงเรียน, ๒๕๔๘), หน้า ๓๐-๓๑.	การจัดการศึกษานอกระบบมีปรัชญาการศึกษา ได้แก่ ๑. ปรัชญาพิพัฒนาการนิยม (Progressivism) ๒. ปรัชญามนุษยนิยม (Humanism) ๓. ปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) ๔. ปรัชญาการศึกษาในกลุ่มปฏิรูปก้าวหน้า (Radicalism)
สำนักงานคณะกรรมการ กฤษฎีกา, (๒๕๔๒, หน้า ๗-๘)	มาตรา ๒๒ ความว่า ต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่า ผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด
ผดุงชัย ภูพัฒน์, (อัตสำเนา)	การจัดการศึกษาประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก ๓ ประการหลัก ได้แก่ จุดมุ่งหมายทางการศึกษา การจัดประสบการณ์ การเรียนรู้ และการประเมินผลการเรียน
มานิตย์ อิมอ่อง, [ออนไลน์]	การจัดการศึกษาของสถานศึกษามีองค์ประกอบที่สำคัญ ๕ ด้าน ได้แก่ ครู ผู้บริหารสถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษา หลักสูตรและกิจกรรมของสถานศึกษา รวมทั้งสภาพแวดล้อมและการบริการปัจจัยที่สำคัญที่สุด
ปรัชญา เวสารัชช, [ออนไลน์]	รูปแบบการศึกษากำหนดนั้นแบ่งออกเป็น ๓ รูปแบบใหญ่ๆ ได้แก่ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย
มหาวิทยาลัยนเรศวร, [ออนไลน์]	คุณภาพตามมาตรฐานผลการเรียนรู้ใน ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านคุณธรรม จริยธรรม ด้านความรู้ ด้านทักษะทางปัญญา ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และความรับผิดชอบ

๒. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษา

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารโรงเรียนเป็นการบริหารบุคลากรทางการศึกษา ครู นักเรียน เพื่อให้ความร่วมมือและความร่วมแรงร่วมใจในการปฏิบัติงานในโรงเรียนให้บุคคลทั้ง ๓ กลุ่ม เห็นด้วย และดำเนินการตามข้อตกลงที่วางไว้และพึงยึดปฏิบัติโดยเคร่งครัด^{๑๖} ซึ่งเป็นการดำเนินการทุกอย่างในสถานศึกษาตั้งแต่การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงานอาคารสถานที่ การบริหารงานธุรการและการเงิน การบริหารงานกิจการนักเรียน นักศึกษา และงานด้านความสัมพันธ์กับชุมชน^{๑๗} ทางด้าน อมรชัย ตันติเมธ กล่าวไว้ว่า การบริหารสถานศึกษา เป็นความร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งด้านบุคลิกภาพ ความรู้ความสามารถ พฤติกรรม และคุณธรรม ตลอดจนคำนึงให้ตรงกับความต้องการของสังคม สามารถเป็นสมาชิกที่ดี และมีประสิทธิภาพของสังคม โดยใช้กระบวนการและทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งที่เป็นระเบียบและไม่เป็นระเบียบ^{๑๘} ใน พ.ศ. ๒๕๕๒ ทางด้าน กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดขอบข่ายของการบริหารงานสถานศึกษา หรือโรงเรียน ไว้ ๔ กลุ่ม ดังนี้^{๑๙}

๒.๑ การบริหารวิชาการ ประกอบด้วย

- ๑) การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา
- ๒) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้
- ๓) การวัดผล การประเมินผล และเทียบโอนผลการเรียน
- ๔) การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา
- ๕) การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีทางการศึกษา
- ๖) การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้
- ๗) การนิเทศการศึกษา
- ๘) การแนะแนวการศึกษา
- ๙) การพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา
- ๑๐) การส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการแก่ชุมชน
- ๑๑) การประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษาอื่น
- ๑๒) การส่งเสริมและสนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงาน และสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา

๒.๒ การบริหารงบประมาณ ประกอบด้วย

- ๑) การจัดทำและเสนอของบประมาณ

^{๑๖} Hoy, Wayne K. & Cecil, Masker G. *Educational Administration Theory, Research, and Practice*, (New York : McGraw – Hill Inc, 1996), p. 170.

^{๑๗} กิตติมา ปรีดีดิลก, *การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น*, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิพัฒน์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓.

^{๑๘} อมรชัย ตันติเมธ, *การบริหารสถานศึกษาปฐมวัย*, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐.

^{๑๙} กระทรวงศึกษาธิการ, *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕*, หน้า ๓๓-๓๘.

- ๒) การจัดสรรงบประมาณ
- ๓) การตรวจสอบ การติดตาม ประเมินผลและรายงานผลการใช้เงิน
- ๔) การระดมทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา
- ๕) การบริหารการเงิน
- ๖) การบริหารบัญชี
- ๗) การบริหารพัสดุและทรัพย์สิน

๒.๓ การบริหารงานบุคคล ประกอบด้วย

- ๑) การวางแผนอัตรากำลังและกำหนดตำแหน่ง
- ๒) การสรรหาและการบรรจุแต่งตั้ง
- ๓) การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการ
- ๔) วินัยและการรักษาวินัย
- ๕) การออกจากราชการ

๒.๔ การบริหารทั่วไป ประกอบด้วย

- ๑) การดำเนินงานธุรการ
- ๒) งานเลขานุการคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
- ๓) งานพัฒนาระบบเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ
- ๔) การประสานและพัฒนาเครือข่ายการศึกษา
- ๕) การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์กร
- ๖) งานเทคโนโลยีสารสนเทศ
- ๗) การส่งเสริมด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากรและบริหารทั่วไป
- ๘) การดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม
- ๙) การจัดทำสำมนักเรียน
- ๑๐) การรับนักเรียน
- ๑๑) การส่งเสริมและประสานงานการศึกษาในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย
- ๑๒) การส่งเสริมงานกิจการนักเรียน
- ๑๓) การประชาสัมพันธ์งานการศึกษา
- ๑๔) การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงานการศึกษาของบุคคล ชุมชน องค์กร
หน่วยงานและสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา
- ๑๕) การจัดระบบการควบคุมในหน่วยงาน
- ๑๖) งานบริหารสาธารณะ
- ๑๗) งานที่ไม่ได้ระบุไว้ในงานอื่น

จะเห็นได้ว่า ขอบข่ายในการปฏิบัติงานของผู้อำนวยการหรือผู้บริหารโรงเรียนได้แสดงความ
เก่งหรือศักยภาพทั้ง ๔ ด้านที่ต้องอาศัยคุณลักษณะเฉพาะตนของผู้บริหารในยุคปฏิรูปการศึกษาไว้ว่า
ต้องมีทั้ง ๖ ป สรุไปได้ดังนี้

๑. ปฏิรูป การทำงานของผู้บริหารแบบนี้จะเป็นนักคิด นักพัฒนา ปรับเปลี่ยน
หน่วยงาน และพัฒนางานตลอดเวลา การดำเนินงานต้องทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก

๒. ประชาธิปไตย เป็นการบริหารงานที่ผู้ใต้บังคับบัญชาและผู้บังคับบัญชาจะต้องพบกันครึ่งทาง หาแนวทางที่พึงประสงค์ให้ได้ ผู้บริหารจะต้องตัดสินใจหาทางออกให้ได้ ผู้บริหารจะต้องมีบุคลิกภาพ และการทำงานเป็นประชาธิปไตย

๓. ประสานเป็นลักษณะของผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพมากทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี การทำงานจะคำนึงถึงผลสำเร็จของงานเป็นสำคัญ รู้จักใช้ความสามารถ ของผู้ใต้บังคับบัญชา ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด ให้เกียรติและยกย่องอย่างสมศักดิ์ศรี

๔. ประนีประนอมบุคลิกลักษณะของผู้บริหารแบบนี้พยายามไม่ให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความขัดแย้ง สิ่งใดที่พอยอมได้ก็จะยอม

๕. ประชาสัมพันธ์ ผู้บริหารลักษณะนี้จะมีบุคลิกที่ว่าจะทำอะไรจะพูดที่ไหนจะเป็นเรื่องสำคัญทุกเรื่อง มีความสามารถในการโน้มน้าวใจสูง มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี

๖. ประชาสงเคราะห์ ผู้บริหารลักษณะนี้จะให้ความช่วยเหลือผู้ร่วมงานทุกเรื่อง เป็นห่วงเป็นใยตลอดเวลา จะประสานงานกับหน่วยงานอื่นเพื่อขอความช่วยเหลือ เป็นกัลยาณมิตรกับทุกคน^{๒๐}

นอกจากนี้ สำนักงานปฏิรูปการศึกษา^{๒๑} ได้อธิบายว่า บทบาทและคุณสมบัติของผู้บริหารสถานศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ตามมาตรา ๓๙ ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ที่ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารจัดการ ไปยังคณะกรรมการและสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรงใน ๔ ด้าน คือ ด้านวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารบุคคล และการบริหารทั่วไป สรุปพอสังเขปได้ ดังนี้

ด้านที่ ๑ เก่งวิชาการ

- ๑) มีความรู้ และเป็นผู้รู้ด้านวิชาการ
- ๒) มีความรู้ มีทักษะ มีประสบการณ์ด้านการบริหารงาน
- ๓) สามารถใช้ความรู้ และประสบการณ์แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ทันทั่วทั้งที่
- ๔) มีวิสัยทัศน์
- ๕) มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- ๖) ใฝ่เรียน ใฝ่รู้ มุ่งพัฒนาตนเองอยู่เสมอ
- ๗) รอบรู้ทางด้านการศึกษา
- ๘) ความรับผิดชอบ
- ๙) แสวงหาข้อมูลข่าวสาร
- ๑๐) รายงานผลการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ
- ๑๑) ใช้นวัตกรรมทางการบริหาร
- ๑๒) คำนึงถึงมาตรฐานวิชาการ

ด้านที่ ๒ เก่งการบริหารงบประมาณ

- ๑) เข้าใจนโยบาย อำนาจหน้าที่ และกิจการในหน่วยงาน

^{๒๐} สมบัติ บุญประเคน, “ผู้บริหารยุคปฏิรูปการศึกษาตามลักษณะ ๖ ป”, วารสารครูขอนแก่น, ปีที่ ๔๔ ฉบับที่ ๒ (สิงหาคม ๒๕๔๔) : ๒๐ – ๒๑.

^{๒๑} สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, “การบริหารตามแนวทางปฏิรูปการศึกษา”, วารสารวิชาการ, ปีที่ ๔๕ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม ๒๕๔๕) : ๒๓ – ๓๐.

- ๒) มีความรู้ระบบงบประมาณ
- ๓) เข้าใจระเบียบคลัง วัสดุ การเงิน
- ๔) มีความซื่อสัตย์ สุจริต
- ๕) มีความระเอียดรอบคอบ
- ๖) มีความสามารถในการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล
- ๗) หมั่นตรวจสอบการใช้งบประมาณอยู่เสมอ
- ๘) รายงานการเงินอย่างเป็นระบบ

ด้านที่ ๓ เก่งการบริหารงานบุคคล

- ๑) มีความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ในการบริหารงานบุคคล
- ๒) เป็นแบบอย่างที่ดี
- ๓) มีมนุษยสัมพันธ์
- ๔) มีอารมณ์ขัน
- ๕) เป็นนักประชาธิปไตย
- ๖) ประนีประนอม
- ๗) อดทน อดกลั้น
- ๘) เป็นนักพูดที่ดี
- ๙) มีความสามารถในการประสานงาน
- ๑๐) มีความสามารถจูงใจให้คนร่วมกันทำงาน
- ๑๑) กล้าตัดสินใจ
- ๑๒) มุ่งมั่นพัฒนาองค์กร

ด้านที่ ๔ เก่งการบริหารทั่วไป

- ๑) เป็นนักวางแผน และกำหนดนโยบายที่ดี
- ๒) เป็นผู้ที่ตัดสินใจ และวินิจฉัยสั่งการที่ดี
- ๓) มีความรู้ และบริหารโดยใช้ระบบสารสนเทศที่ทันสมัย
- ๔) เป็นผู้ที่มีความสามารถในการติดต่อสื่อสาร
- ๕) รู้จักมอบอำนาจ และความรับผิดชอบแก่ผู้ที่เหมาะสม
- ๖) มีความคล่องแคล่ว ว่องไว และตื่นตัวอยู่เสมอ
- ๗) มีความรับผิดชอบต่องานสูง ไม่ย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรค
- ๘) กำกับ ติดตาม และประเมินผล

กล่าวได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษา จะอยู่ที่ภาวะผู้นำทางการศึกษา ที่เรียกว่า ผู้อำนวยการหรือผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีความสามารถ ศักยภาพ และทักษะในการดำเนินงานทั้ง ๔ ประการ ได้แก่ การบริหารวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป รวมทั้งการพัฒนาด้านบุคลิกภาพ ความรู้ความสามารถ พฤติกรรม และคุณธรรม ตลอดจนค่านิยม ที่วางบนพื้นฐานของความถูกต้องอย่างเป็นนักประชาธิปไตย เป็นนักปฏิรูปทางการศึกษา นักประชาสัมพันธ์ นักประสานประโยชน์จากฝ่ายต่าง ๆ นักประชาสัมพันธ์สังคมสงเคราะห์ รวมทั้งการประชาสัมพันธ์กิจกรรม ภายในสถานศึกษาให้เป็นที่ยอมรับทราบเพื่อการมีส่วนร่วมจากชุมชนหรือสังคมโดยรอบต่อไป

ตารางที่ ๒.๒ : แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษา

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
Hoy, Wayne K. & Cecil, Masker G. (1996, p. 170)	การบริหารสถานศึกษา คือ การบริหารโรงเรียนเป็นการบริหารบุคลากรทางการศึกษา ครู นักเรียน
กิติมา ปรีดีดิลก (๒๕๔๒, หน้า ๑๓)	การบริหารสถานศึกษา คือ เป็นการดำเนินการทุกอย่างในสถานศึกษา
อมรชัย ตันติเมธ, (๒๕๔๒, หน้า ๑๐)	การบริหารสถานศึกษา เป็นความร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งด้านบุคลิกภาพ ความรู้ความสามารถ พฤติกรรม และคุณธรรมตลอดจนค่านิยม
กระทรวงศึกษาธิการ, (๒๕๔๕, หน้า ๓๓-๓๘)	ขอบข่ายของการบริหารงานสถานศึกษา หรือโรงเรียน ไว้ ๔ กลุ่ม คือ การบริหารวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป
สมบัติ บุญประเคน (๒๕๔๔, หน้า ๒๐ - ๒๑)	ขอบข่ายในการปฏิบัติงานของผู้อำนวยการหรือผู้บริหารโรงเรียนต้องมีทั้ง ๖ ป คือ ๑. ปฎิรูป ๒. ประชาธิปไตย ๓. ประสาน ๔. ประนีประนอม ๕. ประชาสัมพันธ์ ๖. ประชาสงเคราะห์
สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, (๒๕๔๕, หน้า ๒๓ - ๓๐)	บทบาทและคุณสมบัติของผู้บริหารสถานศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ตามมาตรา ๓๙ ต้องเก่งอย่างน้อย ๔ ด้าน คือ ด้านวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารบุคคล และการบริหารทั่วไป

๓. ทฤษฎีทางการบริหาร

ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษาได้แนวคิด มาเพื่อนำไปใช้มากขึ้น เพราะคำว่า การบริหารจัดการ บางครั้งก็ถูกใช้ในความหมายว่า การบริหาร คำว่า บริหาร มาจากภาษาบาลีว่า ปริหาร มาจากศัพท์ว่า ปริ แปลว่า รอบ และ หร ธาตุในความนำไป ดังนั้น คำว่า บริหาร จึงแปลว่า นำไปโดยรอบ อีกสำนวนหนึ่ง คำว่า บริหาร แปลว่า อ้อมหนี, หลีกหนี, หลบหนี ดังในประโยคภาษาบาลีว่า “ปญฺหํ ปริหริตํ สมตฺโถ” แปลว่า ผู้สามารถเพื่อการอ้อมหนี หลีกหนี หลบซึ่งปัญหา หรือแปลว่า ผู้สามารถบริหารปัญหา และนำปัญหาไปโดยรอบ หรือกำจัดปัญหาให้หมดสิ้นไป ๒) คำว่า บริหาร แปลมาจากภาษาอังกฤษว่า Administer และ Administration แปลความหมายคือ การปกครอง ดำเนินการ อำนวยการ จัดการ

จัดให้ วาง ส่งเสริม และบำรุง^{๒๒} ดังนั้น การบริหารจัดการ จึง หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น^{๒๓} กระบวนการที่ผู้จัดการใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่างๆ ดำเนินกิจการตามขั้นตอนต่างๆ โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในองค์กร การตระหนักถึง ความสามารถ ความถนัด ความต้องการ และความมุ่งหวังด้านความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์กรควบคู่ไปด้วยองค์การ จึงจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้^{๒๔} ดังนั้น ยิ่งทำให้เห็นว่า กระบวนการขั้นตอน รวมทั้งวิธีการของการบริหารจัดการได้ถูกนำมาใช้ในการบริหารการศึกษาเป็นอันมากซึ่งในลักษณะดังกล่าวทางผู้วิจัย จึงได้นำทฤษฎีทางการบริหารจัดการมาผนวกเพื่ออธิบายให้เกิดผลทางการศึกษาในสถานศึกษามากยิ่งขึ้น

๑) แนวคิดการจัดการเพื่อการศึกษาตามแนวคิด 7-S Framework ของ McKinsey

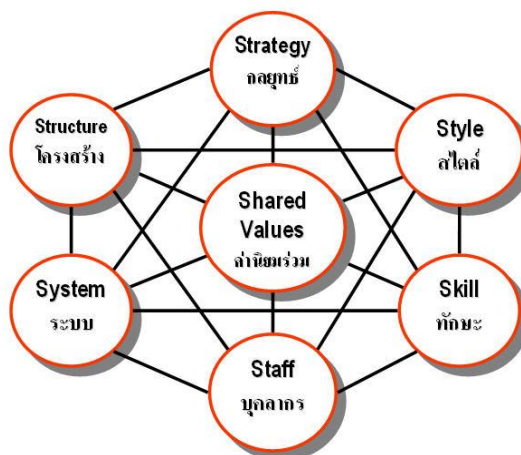
แนวคิดนี้ได้รับการเผยแพร่เป็นครั้งแรกในป.ศ.1980 โดย Robert Waterman, Tom Peter and Julien Phillips แนวคิดนี้ต้องการนำเสนอว่าประสิทธิภาพขององค์กรธุรกิจเกิดจากความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ๗ ประการ เรียกว่า McKinney 7-S Framework ซึ่งกรอบแนวคิดประกอบด้วยปัจจัย ๗ ประการในการประเมินองคกร โดยในระยะต่อมาได้รับการยอมรับและนำไปใช้อย่างกว้างขวาง และในปัจจุบันได้มีการนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์องคกรในส่วนของ SWOT ในด้านของปัจจัยภายในองคกรนั้นมีจุดแข็งและจุดอ่อนในปัจจัยทั้ง ๗ อย่างไร^{๒๕} นอกจากนี้แนวคิดการบริหารจัดการองค์กรเป็นลักษณะของแบบจำลอง 7-S Framework เป็นกรอบการพิจารณาและการวางแผนเพื่อกำหนดกลยุทธ์ในองค์กรโดยการประสานองค์ประกอบทั้ง ๗ ตัว ให้สอดคล้องประสานกัน ตัวแปรแต่ละตัวมีความสำคัญต่อการบริหารองคกรเริ่มตั้งแต่การกำหนดกลยุทธ์องค์การเกี่ยวข้องกับการพิจารณาโครงสร้างองค์การ เป้าหมายขององคกร ระบบการดำเนินงาน ทักษะที่ใช้ในการทำงาน บุคลากร รูปแบบพฤติกรรมของพนักงานและเป้าหมายที่ต้องการ โดยในระยะต่อมาได้รับการยอมรับและนำไปใช้อย่างกว้างขวาง และในปัจจุบันได้มีการนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์องคกรในส่วนของ SWOT ในด้านของปัจจัยภายในว่าองคกรนั้นมีจุดแข็งและจุดอ่อนในปัจจัยทั้ง ๗ อย่างไร แผนภาพข้างล่างนี้เป็น Model ของ McKinney 7-S Framework ซึ่งจะเห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยต่างๆ ดังนี้

^{๒๒} สิริภพ เหล่าลาภะ, พุทธศาสตร์การเมือง, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๐.

^{๒๓} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต ป.ธ.๙, Ph.D.), พุทธวิธีในการบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

^{๒๔} พะยอม วงศ์สารศรี, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : พรานนกการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖.

^{๒๕} นายจตุร พจน์สนทร, การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการโครงการเครือข่ายอ่างเก็บน้ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริในเขตจังหวัดเพชรบุรีและจังหวัดประจวบคีรีขันธ์, รายงานการศึกษาส่วนบุคคล, (วิทยาลัยนักบริหารสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือนสำนักงาน ก.พ., ๒๕๕๒), หน้า ๑๓.

แผนภาพที่ ๒.๒ : แสดง 7-S Framework ของ McKinsey

ที่มา : วารสารสถาบันพระปกเกล้า ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ เดือนพฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๔๖

จากแผนภาพ 7-S Framework ของ McKinsey^{๒๖} จะเห็นได้ว่าในการพัฒนาระบบราชการได้มีการนำเครื่องมือการบริหารสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ในระบบราชการเป็นจำนวนมาก ซึ่งหากนำเครื่องมือเหล่านี้มาจัดเรียงเป็นแผนภาพก็จะให้เห็นความเชื่อมโยงกันซึ่งมีนัยยะตามความหมาย ดังนี้

๑. กลยุทธ์ (Strategy) หมายถึง การวางแผนเพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม การพิจารณา จุดแข็ง จุดอ่อน ของกิจการ การบริหารเชิงกลยุทธ์เป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้บริหารตอบคำถามที่สำคัญ อาทิ องค์กรอยู่ที่ไหนในขณะนี้ องค์กรมีเป้าหมายอยู่ที่ไหน พันธกิจของเราคืออะไร พันธกิจของเราควรจะเป็นอะไร และใครเป็นผู้รับบริการของเรา การบริหารเชิงกลยุทธ์มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะการบริหารเชิงกลยุทธ์จะช่วยให้องค์กร กำหนดและพัฒนาข้อได้เปรียบทางการแข่งขันขึ้นมาได้และเป็นแนวทางที่บุคคลภายในองค์กรรู้ว่าจะใช้ความพยายามไปในทิศทางใดจึงจะประสบความสำเร็จ

๒. โครงสร้าง (Structure) หมายถึง โครงสร้างขององค์กรที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ ขนาดการควบคุม การรวมอำนาจ และการกระจายอำนาจของผู้บริหาร รวมถึงการแบ่งโครงสร้างงานตามหน้าที่ ตามผลิตภัณฑ์ ตามลูกค้า ตามภูมิภาค ได้อย่างเหมาะสม หรือหมายถึง โครงสร้างที่ได้ตั้งขึ้นตามกระบวนการ หรือหน้าที่ของงานโดยมีการรับบุคลากรให้เข้ามาทำงานร่วมกันในฝ่ายต่างๆ เพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์ที่ตั้งไว้ หรือหมายถึง การจัดระบบระเบียบให้กับบุคคล ตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ เนื่องจากองค์กรในปัจจุบันมีขนาดใหญ่ การจัดองค์กรที่ดีจึงมีส่วนช่วยให้เกิดความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน ลดความซ้ำซ้อนหรือขัดแย้งในหน้าที่ ช่วยให้บุคลากรได้ทราบขอบเขตงานความรับผิดชอบ มีความสะดวกในการติดต่อประสานงาน ผู้บริหารสามารถตัดสินใจในการบริหารจัดการได้อย่างถูกต้องและรวดเร็ว

๓. ระบบ (System) หมายถึง กระบวนการและลำดับขั้นตอนการปฏิบัติงานทุกอย่างที่เป็นระบบที่ต่อเนื่องสอดคล้องประสานกันทุกระดับในการปฏิบัติงานตามกลยุทธ์เพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์

^{๒๖} สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน), 7-S Framework, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : http://www.etda.or.th/etda_website/mains/display/459 [๒๖ กันยายน ๒๕๕๗].

ตามที่กำหนดไว้ นอกจากการจัดโครงสร้างที่เหมาะสมและมีกลยุทธ์ที่ดีแล้ว การจัดระบบการทำงาน (Working System) ก็มีความสำคัญยิ่ง อาทิ ระบบบัญชี/การเงิน (Accounting/Financial System) ระบบพัสดุ (Supply System) ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology System) ระบบการติดตาม/ประเมินผล (Monitoring/Evaluation System) ฯลฯ

๔. บุคลากร (Staff) หมายถึง การคัดเลือกบุคลากรที่มีความสามารถ การพัฒนาบุคคลกรอย่างต่อเนื่อง ทรัพยากรมนุษย์นับเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานขององค์กร องค์กรจะประสบความสำเร็จหรือไม่ ส่วนหนึ่งจะขึ้นอยู่กับจัดการทรัพยากร มนุษย์ (Human Resource Management) การวางแผนทรัพยากรมนุษย์ เป็นกระบวนการวิเคราะห์ความต้องการทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต โดยการตัดสินใจเกี่ยวกับบุคลากรนั้นควรมีการวิเคราะห์ที่อยู่บนพื้นฐานของกลยุทธ์องค์กรที่เป็นสิ่งกำหนดทิศทางที่องค์กรจะดำเนินไปให้ถึง ซึ่งจะเป็นผลให้กระบวนการกำหนดคุณลักษณะ และการคัดเลือกและจัดวางบุคลากรได้อย่างเหมาะสมยิ่งขึ้น

๕. ทักษะ ความรู้ ความสามารถ (Skill) หมายถึง ความโดดเด่น ความเชี่ยวชาญในการผลิต การขาย การให้บริการ ทักษะ ในการปฏิบัติงานของทรัพยากรบุคคลในองค์กรสามารถแยกทักษะออกเป็น ๒ ด้านหลัก คือ ทักษะด้านงานอาชีพ (Occupational Skills) เป็นทักษะที่จะทำให้บุคลากรสามารถปฏิบัติงานในตำแหน่งหน้าที่ได้ ตามหน้าที่ และลักษณะงานที่รับผิดชอบเช่น ด้านการเงิน ด้านบุคคล ซึ่งคงต้องอยู่บนพื้นฐานการศึกษาหรือได้รับการอบรมเพิ่มเติม ส่วนทักษะความถนัด หรือความชาญฉลาดพิเศษ (Aptitudes and special talents) นั้นอาจเป็นความสามารถที่ทำให้พนักงานนั้นๆ โดดเด่นกว่าคนอื่น ส่งผลให้มีผลงานที่ดีกว่าและเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานได้รวดเร็ว ซึ่งองค์กรคงต้องมุ่งเน้นในทั้ง ๒ ความสามารถไปควบคู่กัน

๖. รูปแบบการบริหารจัดการ (Style) หมายถึง การจัดการที่มีรูปแบบวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะองค์กร เช่น การสั่งการ การควบคุม การจูงใจ ซึ่งสะท้อนถึงวัฒนธรรมองค์กร ทั้งนี้ แบบแผนพฤติกรรมในการปฏิบัติงานของผู้บริหารเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของสภาพแวดล้อมภายในองค์กร โดยพบว่า ความเป็นผู้นำของผู้บริหารองค์กรจะมีบทบาทที่สำคัญต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวขององค์กร ผู้นำที่ประสบความสำเร็จจะต้องวางโครงสร้างวัฒนธรรมองค์กรด้วยการเชื่อมโยง ระหว่างความเป็นเลิศและพฤติกรรมทางจรรยาบรรณให้เกิดขึ้น

๗. ค่านิยมร่วม (Shared values) หมายถึง ค่านิยมร่วมกันระหว่างคนในองค์กร ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยค่านิยมและบรรทัดฐานที่ยึดถือร่วมกันโดยสมาชิกขององค์กรที่ได้กลายเป็นรากฐานของระบบการบริหาร และวิธีการปฏิบัติของบุคลากรและผู้บริหารภายในองค์กร หรืออาจเรียกว่าวัฒนธรรมองค์กร รากฐานของวัฒนธรรมองค์กรก็คือ ความเชื่อ ค่านิยมที่สร้างรากฐานทางปรัชญาเพื่อทิศทางขององค์กร โดยทั่วไปแล้วความเชื่อจะสะท้อนให้เห็นถึงบุคลิกภาพและเป้าหมายของผู้ก่อตั้งหรือผู้บริหารระดับสูง ต่อมาความเชื่อเหล่านั้นจะกำหนดบรรทัดฐาน เป็นพฤติกรรมประจำวัน ขึ้นมาภายในองค์กร เมื่อค่านิยมและความเชื่อได้ถูกยอมรับทั่วทั้งองค์กรและบุคลากรกระทำตามค่านิยมเหล่านั้นแล้วองค์กรก็จะมีวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง

นอกจากนี้การประเมินที่ใช้สำหรับการตรวจสอบ 7-S มักจะมีคำถามที่สำคัญเพื่อการมุ่งไปสู่ประเด็นที่ต้องการ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๓ : คำถามที่สำคัญ

7-S	แนวคิดหลัก
กลยุทธ์ (Strategy)	กลยุทธ์ของเรา คือ อะไร? วิธีการของกลยุทธ์ตั้งใจที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์ของเรา ทำอย่างไร? เรามีวิธีการที่จะรับมือกับแรงกดดันในการแข่งขัน อย่างไร? เราจะจัดการกับความต้องการของลูกค้าที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างไร? กลยุทธ์ที่ช่วยปรับปรุงเกี่ยวกับปัญหาด้านสภาพแวดล้อม อย่างไร?
โครงสร้าง (Structure)	บริษัท / ทีมงาน แบ่งออกเป็นอย่างไร? ลำดับชั้นของโครงสร้างองค์กร เป็นแบบไหน? หน่วยงานต่างๆ มีกิจกรรมประสานงานกันอย่างไร? สมาชิกในทีมขององค์กรมีการจัดระเบียบวิธีการภายในกลุ่มอย่างไร? กระบวนการตัดสินใจและการควบคุมเป็นแบบกระจายอำนาจ หรือ เป็นแบบรวมศูนย์อำนาจที่ส่วนกลาง? อะไรคือสิ่งที่เราควรจะต้องทำให้มันเกิดขึ้น ? เส้นทางสายการติดต่อสื่อสารภายในการองค์กรเป็นอย่างไร? มีระบบหรือวิธีการที่ชัดเจนหรือไม่?
ระบบ (System)	อะไรคือระบบหลักที่ใช้ทำงานในองค์กร มีอะไรบ้าง? มีการพิจารณาทางการเงิน และระบบการบริหารทรัพยากรบุคคลรวมทั้งการสื่อสารและการจัดเก็บให้เป็นระบบหรือไม่? มีระบบที่จะใช้ควบคุมหรือไม่? วิธีการที่พวกเขาจะใช้ตรวจสอบและประเมินผล เป็นอย่างไร? กฎระเบียบการควบคุมภายใน กระบวนการให้เกิดการติดตามคืออะไร?
สไตล์ (Style)	วิธีการมีส่วนร่วมในการจัดการ/ลักษณะความเป็นผู้นำคืออะไร? มีวิธีการที่มีประสิทธิภาพและความเป็นผู้นำของผู้บริหาร หรือไม่? พนักงาน/สมาชิกในทีมของหน่วยงานภายในองค์กร มีแนวโน้มที่จะแข่งขันกันหรือไม่? จะมีทีมงานที่ทำงานจริงๆ ภายในองค์กร หรือพวกเขาเป็นเพียงคนกลุ่มน้อยในองค์กร หรือไม่?
บุคลากร (Staff)	อะไรระบุตำแหน่ง หรือความเชี่ยวชาญพิเศษสำหรับเป็นตัวแทนของทีม? อะไรเป็นตัวระบุตำแหน่งที่จำเป็นขององค์กร? มีช่องว่างของความต้องการด้านคุณสมบัติพนักงานที่จำเป็น หรือไม่?
ทักษะ (Skill)	อะไรคือ ทักษะที่แข็งแกร่งที่แสดงทักษะความชำนาญของบริษัท และทีมงาน? มีพนักงานที่ขาดทักษะความชำนาญ ประมาณเท่าใด? องค์กร/ทีมงานที่รู้จักกันดี และเป็นที่ยอมรับว่าดี คือ อะไร? พนักงานในปัจจุบัน/สมาชิกในทีมมีความสามารถในการทำงาน หรือไม่ ? ทักษะและวิธีการติดตาม ประเมินผล เป็นอย่างไร ?
ค่านิยมร่วมกัน (Shared-values)	ค่านิยมหลักที่ยอมรับร่วมกันมีอะไรบ้าง? วัฒนธรรมของทีมงาน / ของทั้งองค์กร คือ อะไร? มีวิธีการอะไรที่จะทำให้ค่านิยมแข็งแกร่ง? อะไร คือ ค่านิยมพื้นฐานที่ องค์กร / ทีมงาน สร้างร่วมกัน?

นอกจากนี้ กระบวนการและเครื่องมือการวินิจฉัยองค์การในกรณีสถาบันทางการศึกษา เพราะการวินิจฉัยองค์การเป็นกระบวนการทำความเข้าใจการทำงานของระบบงานต่างๆ ภายในองค์การ โดยการเก็บ วิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาแนวทางในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงองค์การ โดยมากจะใช้หลักการวิเคราะห์ของหลัก SWOT Analysis เป็นการวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็งขององค์การ SWOT Analysis มาจากตัวย่อของคำ ๔ คำ คือ ๑) S-Strengths หรือ จุดแข็ง ๒) W – Weaknesses หรือ จุดอ่อน ๓) O – Opportunities หรือ โอกาส และ ๔) T – Threats ภาวะคุกคาม ดังนี้

๑. S : Strengths เป็นจุดแข็งด้านทรัพยากรที่มีศักยภาพ และความสามารถทางการแข่งขัน เช่น ทักษะในการจัดการเรียนการสอน ความเชี่ยวชาญในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา โครงสร้างการบริหารสถานศึกษา ภาพลักษณ์หรือชื่อเสียงของสถานศึกษา เทคโนโลยีและความสามารถในการให้บริการทางการศึกษาแก่นักเรียนและชุมชน

๒. W : Weaknesses เป็นจุดอ่อนด้านทรัพยากรที่มีศักยภาพ และความเสี่ยงเปรียบทางการแข่งขัน เช่น ทิศทางยุทธศาสตร์ของสถานศึกษาที่ไม่ชัดเจนปัญหาทางด้านงบประมาณ บุคลากรขาดทักษะและความชำนาญ คุณภาพการให้บริการทางการศึกษาต่ำ ขาดเทคโนโลยีสนับสนุน มีปัญหาการดำเนินงานภายใน การเปลี่ยนแปลงผู้บริหารสถานศึกษาบ่อย

๓. O : Opportunities เป็นโอกาสของสถานศึกษาที่มีศักยภาพจากบริบทภายนอกที่เอื้ออำนวย ประกอบไปด้วยนโยบายรัฐบาลที่สนับสนุนการจัดการศึกษา การมีหน่วยงานภายนอกที่สามารถสนับสนุนการจัดการศึกษาของสถานศึกษา สถานที่ตั้งของสถานศึกษาที่มีความสะดวกสบายในการติดต่อ ความสามารถในการระดมทุนจากชุมชนและหน่วยงานภายนอก

๔. T : Threats อุปสรรคภายนอกที่ทำให้สถานศึกษาต้องปรับตัว ประกอบไปด้วย การมีโรงเรียนใหม่เกิดขึ้น และเป็นคู่แข่งใหม่ที่มีศักยภาพ อุปสรรคจากการเปิดโรงเรียน ซึ่งทำให้นักเรียนให้ความสนใจกับการเรียนในโรงเรียนลดลง อัตราการเกิดลดลงทำให้จำนวนเด็กในวัยเรียนน้อยลงความต้องการด้านคุณภาพการศึกษาที่มากขึ้นของนักเรียนและผู้ปกครอง ข้อกำหนด ระเบียบหรือกฎหมายต่างๆ ที่ทำให้การบริหารสถานศึกษาเกิดความล่าช้า^{๒๗}

หลักการวิเคราะห์ทั้งภายในและภายนอกตามแนวคิดของแมคคินซีสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างกว้างขวางในภาวะการณ์ใดๆ ที่จะได้ประโยชน์จากการอาศัยหลักการของความสอดคล้องภายในองค์กร เช่น การพัฒนาหรือปรับปรุงผลการปฏิบัติงานขององค์กร การตรวจสอบผลลัพธ์ที่ควรจะเป็นของการเปลี่ยนแปลงในอนาคตขององค์กร การสร้างความสอดคล้องของหน่วยงานต่างๆ และกระบวนการต่างๆ ในขณะที่มีการควบรวมบริษัท หรือ ควบรวมองค์กร ใช้ในการวิเคราะห์ช่องว่างทางศักยภาพขององค์กรในการนำกลยุทธ์เข้ามาใช้ ช่วยให้ผู้บริหารสามารถปิดช่องว่างต่างๆ เพื่อให้องค์กรมีความพร้อมในการนำกลยุทธ์ที่ถูกกำหนดขึ้นมาใหม่ไปสู่การปฏิบัติ แนวคิดของแมคคินซีประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ ๗ ปัจจัย ที่มีอักษรตัว “S” เป็นคำนำหน้าปัจจัยทั้งเจ็ดสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ ปัจจัยด้านแข็ง (Hard Elements) และปัจจัยด้าน อ่อน (Soft Elements) ได้แก่

^{๒๗} จุมพล พูลภัทรชีวิน และคณะ, การวิเคราะห์บริบท: ความท้าทายของการบริหารการศึกษาในอนาคต, (คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <https://www.gotoknow.org/posts/417538> [๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๗].

๑. ปัจจัยด้านแข็งตามแนวคิดของแมคคินซีเป็นปัจจัยที่สามารถระบุหรือชี้บ่งได้ง่าย รวมทั้งการจัดการต่อปัจจัยเหล่านี้สามารถดำเนินการได้โดยตรงไม่ว่าจะเป็นการกำหนดกลยุทธ์ การกำหนดโครงสร้างองค์กรจากการทำผังองค์กร (Organization Chart) และการกำหนดสายการบังคับบัญชา รวมทั้งการกำหนดกระบวนการทำงานของระบบต่างๆ ภายในองค์กร

๒. สำหรับปัจจัยด้านอ่อนจะเป็นสิ่งที่อธิบายได้ยากกว่า จับต้องได้น้อยกว่าปัจจัยด้านแข็ง และจะได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมองค์กรมากกว่า อย่างไรก็ตามในการพัฒนาองค์กรไปสู่ความสำเร็จ ปัจจัยด้านแข็งและปัจจัยด้านอ่อนนี้มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน^{๒๘}

กล่าวได้ว่า แบบจำลอง 7-s นี้เป็นกรอบการพิจารณาและการวางแผนเพื่อกำหนดกลยุทธ์ในองค์กรโดยการประสานองค์ประกอบทั้ง ๗ ตัวให้สอดคล้องประสานกัน ตัวแปรแต่ละตัวมีความสำคัญต่อการบริหารองค์กร เริ่มตั้งแต่การกำหนดกลยุทธ์องค์กรเกี่ยวข้องกับการพิจารณาโครงสร้าง องค์กร เป้าหมายขององค์กร ระบบการดำเนินงาน ทักษะที่ใช้ในการทำงาน บุคลากร รูปแบบพฤติกรรมของพนักงานและเป้าหมายที่ต้องการ รวมทั้งการนำหลักการวิเคราะห์ตามหลักการวิเคราะห์ของหลัก SWOT Analysis เป็นการวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง อุปสรรค และโอกาสขององค์กรที่จะกำหนดการเคลื่อนทางการพัฒนาหรือทางการบริหารจัดการศึกษาทั้งภายในและภายนอก เพื่อป้องกัน และนำไปองค์กรไปสู่ความสำเร็จในเชิงการบริหารจัดการรวมทั้งคุณภาพองค์กรที่จะเกิดขึ้น เพื่อการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ และผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาโดยรวม

ตารางที่ ๒.๔ : แนวคิดการจัดการเพื่อการศึกษาตามแนวคิด 7-S Framework ของ McKinsey

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
สิริภพ เหล่าลาภะ, (๒๕๔๕, หน้า ๑๔๐)	การบริหารจัดการ คือ การปกครอง ดำเนินการ อำนาจการ จัดการ จัดให้ วาง ส่งเสริม และบำรุง
พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต ป.ธ.๙, Ph.D.), (๒๕๔๙, หน้า ๑)	การบริหารจัดการ หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น
พะยอม วงศ์สารศรี, (๒๕๔๒, หน้า ๓๖)	กระบวนการที่ผู้จัดการใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่างๆ ดำเนินกิจการตาม ขั้นตอนต่างๆ โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในองค์กร
นายจรรยา พจน์สุนทร, (๒๕๕๒, หน้า ๑๓)	การนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์หองการในสวนของ SWOT ในดานของปัจจัยภาพในวองคการนั้นมีจุดแข็งและจุดอ่อนในปัจจัย ทั้ง
เกริกยศ ชลาชนเดชะ, (มปป., หน้า ๒๑-๒๒)	หลักการวิเคราะห์ทั้งภายในและภายนอก คือ ปัจจัยด้านแข็ง (Hard Elements) และปัจจัยด้าน อ่อน (Soft Elements)

^{๒๘} เกริกยศ ชลาชนเดชะ, การนำกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ, เอกสารประกอบการสอน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพยาบาลยันฮี, มปป.), หน้า ๒๑-๒๒.

ตารางที่ ๒.๔ : แนวคิดการจัดการเพื่อการศึกษาตามแนวคิด 7-S Framework ของ McKinsey (ต่อ)

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ [ออนไลน์]	การพัฒนาบรรพชาการได้มีการนำเครื่องมือการบริหารสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ในระบบราชการ ๑. กลยุทธ์ (Strategy) ๒. โครงสร้าง (Structure) ๓. ระบบ (System) ๔. บุคลากร (Staff) ๕. ทักษะ ความรู้ ความสามารถ (Skill) ๖. รูปแบบการบริหารจัดการ (Style) ๗. ค่านิยมร่วม (Shared values)
เอกกมล เอี่ยมศรี, [ออนไลน์]	การประเมินที่ใช้สำหรับการตรวจสอบ 7s มักจะมีคำถามที่สำคัญเพื่อการมุ่งไปสู่ประเด็นที่ต้องการ
จุมพล พูลภัทรชีวิน และคณะ, [ออนไลน์]	หลักการวิเคราะห์ของหลัก SWOT Analysis เป็นการวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็งขององค์กร ๔ คำ คือ ๑) S-Strengths หรือ จุดแข็ง ๒) W-Weaknesses หรือ จุดอ่อน ๓) O-Opportunities หรือ โอกาส และ ๔) T – Threats ภาวะคุกคาม

๓. ทฤษฎีการบริหารของ Henri Fayol^{๒๙}

อองรี ฟาโยล เป็นทั้งวิศวกรและนักวิชาการ/แหล่งข้อมูลชาวฝรั่งเศส เขาได้สรุปเป็นทฤษฎีว่า หากวันหนึ่งคุณต้องอยู่ในสภาวะที่ต้องใช้คนจำนวนมากๆ ซึ่งเป็นหัวใจของการบริหารจัดการเพื่อให้งานสำเร็จตามเป้าหมายนั้น มีองค์ประกอบด้วยกัน ๕ ปัจจัย ทฤษฎีของเขา มักถูกเรียกว่า PODCS ซึ่งในรูปของกระบวนการบริหารที่ใช้ในการศึกษาไว้หลายประการแต่ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยนำมาศึกษาไว้เพียง ๕ ประการ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การอำนวยการ การควบคุม และการจัดบุคลากรลงสู่หน่วยงาน^{๓๐} ดังนี้

๑) แนวคิดเกี่ยวกับการวางแผน

P= Planning หมายถึง การกำหนดทิศทางการทำงานให้กับองค์กรเพื่อการปฏิบัติงานให้สำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้และแผนงานอาจจะใช้ระยะเวลาไม่เท่ากัน แผนงานส่วนใหญ่จะมี ๓ ระยะ ดังนี้ ๑.แผนระยะยาว เป็นการวางแผนในระยะเวลา มากกว่า ๕ ปีขึ้นไป ๒.แผนระยะกลาง เป็นการวางแผนระยะเวลา ๒-๕ ปี และ ๓.แผนระยะสั้น เป็นการวางแผนระยะเวลาน้อยกว่า ๑ ปี ดังนั้น เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการประสานกิจกรรมต่างๆ และการติดตามการดำเนินงาน จึงจำแนก

^{๒๙}Henri Fayol, อ้างใน พระ นิมิตร กลิ่นดอกแก้ว, การบริหารด้วย POCCC ของ Henri Fayol, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <https://www.gotoknow.org/posts/300042> [๒๖ กันยายน ๒๕๕๗].

^{๓๐}ปราศญา กล้าผจญ และสมศักดิ์ คงเที่ยง, หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖ – ๑๗.

เป็นแผนปฏิบัติการของแต่ละงาน ตามระยะเวลา เช่น แผนปฏิบัติการทั้งหมด, แผนปฏิบัติการรายปี, แผนปฏิบัติการรายเดือน, แผนปฏิบัติการรายสัปดาห์, แผนปฏิบัติการรายวัน, แผนปฏิบัติการแต่ละเวลา^{๓๑}

การกำหนดแนวทางการดำเนินงานเพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร^{๓๒} ส่วน Hartley กล่าวว่า “การวางแผน คือ การเชื่อมโยงวิธีการกับเป้าหมาย การกำหนดวิธีการที่ยืดหยุ่นได้อย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากทางเลือกหลาย ๆ ทาง อย่างมีระบบ”^{๓๓} ในขณะเดียวกัน ซึ่งทาง Robbins ให้ความหมายว่า การวางแผน คือ การกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการที่จะทำให้วัตถุประสงค์สัมฤทธิ์ผลไว้วงหน้า กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การวางแผน คือ การตัดสินใจล่วงหน้าว่าจะต้องทำอะไร ทำเมื่อไร และใครจะเป็นผู้ทำ การวางแผนที่ประสบผลสำเร็จจะต้องมุ่งลดผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นในองค์การทั้งระยะสั้นและระยะยาว^{๓๔} และการเตรียมการเพื่อจะดำเนินการในอนาคต เป็นการคิดก่อนที่จะปฏิบัติ ซึ่งการวางแผนนี้จะเกี่ยวข้องกับการกำหนด นโยบาย วัตถุประสงค์ การจัดทำโครงการและการประเมินผลที่คาดว่าจะได้รับ^{๓๕} อีกทั้งกำหนดเป้าหมายรวมทั้งการตัดสินใจวางนโยบายการเลือกโครงการและการกำหนดวิธีการในการปฏิบัติงานในอันที่บรรลุวัตถุประสงค์ที่หน่วยงานนั้นๆวางไว้ซึ่งเป็นความรับผิดชอบของผู้บริหารทุกระดับ^{๓๖} ซึ่งส่วนมากจะมีการวางแผนใน ๓ ระดับ ได้แก่

ระดับที่ ๑ การวางแผนยุทธศาสตร์

ยุทธศาสตร์เป็นเรื่องของภาพใหญ่หรือ strategic intent ส่วนกลยุทธ์นั้นจะไปทำให้บรรลุเป้าหมาย เพื่อไปตอบสนองต่อภาพใหญ่ที่ประเทศตั้งไว้ วิธีการในการวางแผนยุทธศาสตร์ของผู้บริหารขององค์กร^{๓๗} ซึ่งจะต้องมีการวิเคราะห์ถึงปัจจัยต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกเพื่อเป็นข้อมูลประกอบในการกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ เป้าประสงค์ เชิงยุทธศาสตร์ กลยุทธ์ และแผนปฏิบัติการของสวนราชการรวมทั้งยังกล่าวถึงการถ่ายทอดเป้าประสงค์เชิงยุทธศาสตร์ และกลยุทธ์รวมถึงแผนปฏิบัติการที่เลือกไว้เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและการวัดผลความก้าวหน้า^{๓๘} และเป็น การวางแผนหลอมรวมครอบคลุมกิจกรรมทั้งหมดขององค์การ หรือแผนงานใหญ่ขององค์การโดยจะระบุ ไว่ “อย่างกว้าง”

^{๓๑}อดุลย์ วุฒิจรัสพันธุ์, การวางแผนงานและโครงการ, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://www.unc.ac.th/elearning/elearning1/adul2/projkind.html> [๑๙ ตุลาคม ๒๕๕๗].

^{๓๒}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีในการบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓.

^{๓๓}H. J. Hartley, Educational planning-programming-budgeting a systems approach, (New York : Prentice-Hall, 1968), p. 256.

^{๓๔}S. P. Robbins, The Administrative Process (2nd ed.), (London: Prentice-Hal, 1980). p. 7.

^{๓๕}ทับทิม วงศ์ประยูร และคนอื่น ๆ, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการประกอบธุรกิจ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๗.

^{๓๖}ทศพร ศิริสัมพันธ์และคณะ, เทคนิควิธีการวิเคราะห์นโยบาย, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๒๓.

^{๓๗}อริยญา เกลิงศรี, ยุทธศาสตร์กับกลยุทธ์มีความแตกต่างกันอย่างไร ?, หนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ, ฉบับวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๓, ปีที่ ๓๔, ฉบับที่ ๔๒๗๕, หน้า ๒๑.

^{๓๘}สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ(กพร.), เอกสารประกอบการประชุมเพื่อระดมความคิดเห็นผู้ทรงคุณวุฒิ : การวางแผนเชิงยุทธศาสตร์, ณ โรงแรมสยามซิตี้ กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๑, (อัสสัณนา).

และ “มองไกล” ไปพร้อมๆกัน ซึ่งมักจะเป้นแผนระยะยาว ๕ – ๑๐ ปีซึ่งและสอดคล้องกับแผนระดับนโยบาย^{๓๙}

ระดับที่ ๒ การวางแผนยุทธวิธี

ยุทธวิธี (ยุทธ-หะ-วิ-ที) เป็นคำที่บัญญัติให้ตรงกับคำว่า tactics ในภาษาอังกฤษ หมายถึง วิธีที่จะใช้ในการต่อสู้กับศัตรูที่อยู่ตรงหน้า เป็นการปฏิบัติการจริง ในการต่อสู้กับศัตรูเราจำเป็นต้องมีทั้งอาวุธที่มีศักยภาพ มีทักษะในการต่อสู้ รู้กำลังและความสามารถของข้าศึก และมียุทธวิธีในการดำเนินการรบเพื่อให้ได้ชัยชนะด้วย^{๔๐} จึงเป็นการวางแผนของผู้บริหารระดับกลางเพื่อพัฒนาการบริหารงานหรือเพื่อพัฒนาการปฏิบัติของหน่วยงานต่าง^{๔๑}หรือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของฝ่ายบริหารระดับกลาง (Middle-level management) เป็นการวางแผนเพื่อกำหนดกรอบและทิศทางไว้สำหรับแผนปฏิบัติการ (operative plans)^{๔๒} สำหรับ ผู้บริหารระดับกลาง (Middle Managers) หมายถึง บุคคลที่อยู่ตรงกลางระหว่างผู้บริหารระดับสูงและผู้ปฏิบัติเป็นผู้ที่ทำหน้าที่นำวิสัยทัศน์ภารกิจและกลยุทธ์ของผู้บริหารระดับสูงมาผลักดันให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ช่วยผลักดันองค์กรให้พัฒนาไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ผู้บริหารระดับกลาง เช่น ผู้อำนวยการ เป็นต้น^{๔๓}

ระดับที่ ๓ การวางแผนปฏิบัติการ

การวางแผนเชิงปฏิบัติการ เป็นหน้าที่เฉพาะของผู้บริหารระดับล่างที่จะต้องเข้าใจในแผนยุทธวิธีของผู้บริหารระดับกลางที่ส่งมอบนโยบายจากผู้บริหารระดับสูง ถือได้ว่า การวางแผนปฏิบัติการนั้นมีความสำคัญต่อการพัฒนาและการแก้ปัญหาที่ตรงกับความต้องการของท้องถิ่นหรือของประชาชนมากที่สุดเพราะผู้บริหารระดับล่างอยู่ใกล้ชิด รับรู้และรับทราบปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน การวางแผนปฏิบัติได้มีผู้ให้หมายไว้และอธิบายเพื่อให้เข้าใจได้ ดังนี้ ประสิทธิ์ ตงยงศิริ ได้ให้ ความหมายว่า การวางแผนปฏิบัติการ หมายถึง การวางแผนที่ครอบคลุมทั้งการวางแผนกลยุทธ์ และการวางแผนดำเนินงานซึ่งเป็นแผนที่เชื่อมโยงระหว่างภารกิจ วัตถุประสงค์ กลยุทธ์และแผนดำเนินงานไปสู่การปฏิบัติการหรือการดำเนินงานให้บังเกิดผลสมจริง^{๔๔} เชื่อมโยงกับพันธกิจ ของกระทรวงหรือกรม เพื่อผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านประสิทธิภาพและประสิทธิผล ของส่วนราชการ และกำกับติดตาม เร่งรัด การดำเนินงานของหน่วยงานในกรมให้เป็นไปตามทิศทาง แนวนโยบาย กลยุทธ์

^{๓๙} สมพิศ สุขแสน, เอกสารประกอบการอบรมเรื่องการวางแผนกลยุทธ์, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์สถาบันราชภัฏ, ๒๕๔๕), หน้า ๓, (อัดสำเนา).

^{๔๐} กาญจนา นาคสกุล, ยุทธศาสตร์-ยุทธวิธี, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=206> [๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๗].

^{๔๑} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, หลักรัฐประศาสนศาสตร์ แนวคิดและกระบวนการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมกลมการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒๕.

^{๔๒} สำนักพัฒนาและส่งเสริมการบริหารงานท้องถิ่น กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, คู่มือการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น แผนยุทธศาสตร์ การพัฒนาแผนพัฒนาสามปี แผนปฏิบัติ การและ การติดตามประเมินผล, หน้า ๑๐, (เอกสารอัดสำเนา).

^{๔๓} อารณ แก้วสลับศรี มหาวิทยาลัยทักษิณ, ผู้บริหารระดับกลางมืออาชีพ, ๒๕๕๓, หน้า ๑, (เอกสารอัดสำเนา).

^{๔๔} ประสิทธิ์ ตงยงศิริ, การวางแผนและการวิเคราะห์โครงการ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทซีเอ็ดยูเครชั่น จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

แผนงาน โครงการ เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายและผลสัมฤทธิ์ตามที่กำหนดไว้ซึ่งผู้บริหารระดับล่างจะต้องมีคุณลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่ ความรู้ ทักษะและสมรรถนะ^{๔๕} กล่าวได้ว่าการวางแผนเป็นการมองไปที่เป้าหมายเชิงอนาคตขององค์กรที่ต้องการให้เกิดอย่างมีขั้นตอนมีระเบียบแบบแผนอย่างชัดเจนโดยเชื่อมโยงไปยังพันธกิจหลักซึ่งส่วนมากจะมีอยู่ ๓ ระดับที่ผู้บริหารจะต้องมีหน้าที่เฉพาะของแต่ละส่วนแตกต่างกันไปแต่อย่างน้อยก็ต้องให้สอดคล้องกับนโยบาย วิสัยทัศน์ พันธกิจเพื่อการปฏิบัติงานเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลจนสามารถบรรลุเป้าหมายได้ในที่สุด

ตารางที่ ๒.๕ : แนวคิดเกี่ยวกับการวางแผน

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
ปราชญา กล้าผจญ และ สมศักดิ์ คงเที่ยง, (๒๕๔๕, หน้า ๑๖ – ๑๗)	อองรี ฟาโยล เป็นทั้งวิศวกรและนักวิชาการ/แหล่งข้อมูลชาวฝรั่งเศส ไว้กล่าวถึงกระบวนการทางการบริหาร ๕ ประการ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การอำนวยการ การควบคุม และการจัดบุคลากรลงสู่หน่วยงาน
อดุลย์ วุฒิจูรีพันธุ์, [ออนไลน์]	P= Planning หมายถึง การกำหนดทิศทางการทำงานให้กับองค์กร
พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), (๒๕๔๙, หน้า ๓)	การกำหนดแนวทางการดำเนินงานเพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต
. J. Hartley, (1968, p. 256)	การวางแผน คือ การเชื่อมโยงวิธีการกับเป้าหมาย
S. P. Robbins, (1980, p. 7)	การวางแผน คือ การตัดสินใจล่วงหน้าว่าจะต้องทำอะไร ทำเมื่อไร และใครจะเป็นผู้ทำ
ทับทิม วงศ์ประยูร และคนอื่น ๆ (๒๕๔๒, หน้า ๑๗)	การวางแผน คือ การเตรียมการเพื่อจะดำเนินการในอนาคต
ทศพร ศิริสัมพันธ์และ คณะ, (๒๕๔๖, หน้า ๓๒๓)	การวางแผน คือ กำหนดเป้าหมายรวมทั้งการตัดสินใจงานนโยบาย
อริญญา เกลิงศรี, (๒๕๕๓, หน้า ๒๑)	ยุทธศาสตร์เป็นเรื่องของภาพใหญ่หรือ strategic intent ส่วนกลยุทธ์นั้นจะไปทำให้บรรลุเป้าหมาย เพื่อไปตอบสนองต่อภาพใหญ่ที่ประเทศตั้งไว้
สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาระบบราชการ(กพร.), (๒๕๕๑, (อัดสำเนา).	แผนปฏิบัติราชการที่เลือกไว้เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและการวัดผล ความก้าวหน้า

^{๔๕}สำนักงาน กพ., ลักษณะงานที่ปฏิบัติในด้านต่าง ๆ (๒๕๕๑), หน้า ๑, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://www.doa.go.th/human/images/stories/standard/bt/1.2bt.pdf> [๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๗].

ตารางที่ ๒.๕ : แนวคิดเกี่ยวกับการวางแผน (ต่อ)

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
สมพิศ สุขแสน, (๒๕๔๕, หน้า ๓)	การวางแผนเป็นการหลอมรวมครอบคลุมกิจกรรมทั้งหมดขององค์การ หรือแผนงานใหญ่ขององค์การ
กาญจนา นาคสกุล, [ออนไลน์]	ยุทธวิธี (ยุต-ทะ-วิ-ที) เป็นคำที่บัญญัติให้ตรงกับคำว่า tactics
วิรัช รัชนิภาวรรณ, (๒๕๕๑, หน้า ๒๒๕)	วางแผนของผู้บริหารระดับกลางเพื่อพัฒนาการบริหารงานหรือเพื่อพัฒนาการปฏิบัติของหน่วยงาน
กรมส่งเสริมการ ปกครองท้องถิ่น, (มปป. อัดสำเนา).	การวางแผนเพื่อกำหนดกรอบและทิศทางไว้สำหรับแผนปฏิบัติการ (operative plans)
อาภรณ์ แก้วสลัศรี (๒๕๕๓, หน้า ๑)	การนำวิสัยทัศน์ภารกิจและกลยุทธ์ของผู้บริหารระดับสูงมาผลักดันให้เกิดผลในทางปฏิบัติ
ประสิทธิ์ ตงยิ่งศิริ, (๒๕๔๔, หน้า ๒) สำนักงาน กพ., (๒๕๕๑, หน้า ๑)	การวางแผนเชิงปฏิบัติการ เป็นหน้าที่เฉพาะของผู้บริหารระดับล่าง ผู้บริหารระดับล่างจะต้องมีคุณลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่ ความรู้ ทักษะและสมรรถนะ

๒) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดองค์การ

O = Organizing หมายถึง การจัดองค์การ เป็นการจัดรูปโครงสร้างหรือเค้าโครงของการบริหารโดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่างๆ ของหน่วยงานให้ชัดเจนพร้อมด้วยกำหนดลักษณะ และวิธีการติดต่อสัมพันธ์ตามลำดับชั้นแห่งอำนาจหน้าที่สูง^{๔๖} ซึ่งทางด้าน Gulick and Urwick กล่าวว่า การจัดองค์การเป็นกระบวนการจัดการการจัดหน่วยงาน กำหนดโครงสร้างของหน่วยงาน การจัดสายงานตำแหน่งต่างๆ กำหนดอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจน^{๔๗} และเรื่องการกำหนดภารกิจหน้าที่ การแบ่งงานกันทำ การกำหนดอำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบ การจัดสายการบังคับบัญชา การกำหนดขนาดของการควบคุม การจัดตั้งหน่วยงานหลัก (Line) และการจัดตั้งหน่วยงานที่ปรึกษา^{๔๘} นอกจากนี้ Max Weber มองว่า การจัดองค์การควรเป็นแบบราชการที่มีประสิทธิภาพสูงที่จะให้ประโยชน์ต่อสังคมเขาใช้แนวความคิดทางสังคมศาสตร์ศึกษาธรรมชาติและหน้าที่ของระบบราชการและวางโครงสร้างของระบบราชการ เขาเน้นความไม่สมบูรณ์ของระบบราชการซึ่งไม่ได้กล่าวไว้

^{๔๖} ดิณ ปรัชญพฤทธิ, การบริหารการพัฒนา : ความหมาย เนื้อหา แนวทางและปัญหา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๐.

^{๔๗} Gulick and Urwick, *Papers on the Science of Administration*, (New York : Institute of Public Administration, 1973), P.19.

^{๔๘} Luther Gulick and Lyndal Urwick, *The Manager's Span of Control*, (The Harvard Business Review. May-June, 1956), pp. 39-47.

ตอนต้นๆ ด้วย ส่วนทางด้าน พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ระบุไว้ว่า O คือ Organizing เป็นการจัดองค์กรซึ่งเป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ^{๔๙} แต่สำหรับการจัดการโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกต้องมีลักษณะตามทฤษฎีระบบราชการของ Max Weber^{๕๐} ซึ่งมองไปที่ตัวของอำนาจ ความชอบธรรม ดังนี้

๑) ส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจความชอบธรรมของอำนาจ ที่มาจากกฎหมาย เห็นว่าผู้ใช้อำนาจปกครองนั้น ต้องมีอำนาจตามกฎหมายหรืออีกนัยหนึ่งก็คือ กฎหมายให้อำนาจบุคคลนั้นกระทำการใดๆ ได้ ซึ่งอำนาจตามกฎหมายนี้มีตั้งแต่ระดับสูงสุดจนถึงระดับต่ำสุดใน ระดับสูงสุด เช่น นายกรัฐมนตรีมีอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมาย ในระดับกลางเช่น ปลัดกระทรวงใช้อำนาจบริหาร กระทรวง ทบวง กรมต่างๆให้เป็นไปตามความต้องการของประชาชน ในระดับต่ำ เช่น พลตำรวจได้รับอำนาจเป็นเจ้าพนักงาน มีอำนาจจับกุมปราบปรามผู้กระทำความผิดเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม

๒) ความชอบธรรมของอำนาจที่เกิดขึ้นโดยจารีตประเพณี เกิดจากขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อดั้งเดิมซึ่งถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจามอดีต เช่น การเชื่อฟังคำสั่งของพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์ที่สืบทอดกันมาแต่อดีตกาล เป็นต้น

๓) ความชอบธรรมของอำนาจเกิดขึ้นจากลักษณะพิเศษส่วนตัวของผู้นำ (Charismatic leader) อำนาจของผู้นำเกิดจากการยอมรับในความเป็นวีรบุรุษของผู้นำจากผู้ตามซึ่งเห็นว่าผู้นำมีพรสวรรค์ (A gift of grace)

อำนาจและความรับผิดชอบมีความสัมพันธ์กัน ซึ่งเป็นความรับผิดชอบเกิดจากอำนาจหน้าที่ อำนาจเป็นส่วนประกอบของปัจจัยที่เป็นทางการต่าง ๆ ได้มาจากตำแหน่งผู้บริหาร และปัจจัยส่วนบุคคล เป็นการประสมประสานของการมีไหวพริบ ประสบการณ์ คุณค่าทางศีลธรรม ความรับผิดชอบในอดีต ฯลฯ ซึ่งอำนาจหน้าที่ต้องอยู่คู่กับความรับผิดชอบ หรือ การรวมอำนาจแต่หมายถึง ขอบเขตของการรวมอำนาจหน้าที่หรือกระจายอำนาจ ผู้บริหารระดับสูงจะต้องกำหนดระดับการรวมอำนาจและการกระจายอำนาจที่เหมาะสม ทั้งนี้ขึ้นกับสถานการณ์และลักษณะขององค์กร^{๕๑} รวมทั้งผลรวมของการประสานงานระหว่างกัน หรือเรียกได้ว่ามีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน กล่าวคือ เป้าหมายและวัตถุประสงค์รวมทั้งทรัพยากรในการบริหารทั้ง ๔ Ms หรือ ๖ Ms ดังกล่าว จะต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน หรือกล่าวได้ว่าจะต้องมีระบบของการทำงานร่วมกัน และที่เกิดขึ้นจริง ๆ ด้วย การนำปัจจัยทั้งหลายเบื้องต้นมาไว้ร่วมกันแล้วไม่เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ไม่เกิดความสัมพันธ์ ระหว่างกันการบริหารก็จะไม่เกิดขึ้น^{๕๒} การมีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ

^{๔๙}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีในการบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓ - ๕.

^{๕๐}Max Weber, อ้างใน อวยชัย ชะบา, เอกสารการสอนชุดวิชาของค์การและการจัดการ, (สาขาวิชาการจัดการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๔.

^{๕๑}Henry Fayol, อ้างใน ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗-๓๘.

^{๕๒}สมคิด บางโม, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : วิทย์พัฒน์, ๒๕๔๕), หน้า ๖๒-๖๓.

(Authority and Responsibility) ผู้จัดการ ต้องสามารถออกคำสั่งได้สอดคล้องกับ อำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ทำให้คำสั่งที่ออกไปนั้นมีความถูกต้องและเกิดความรับผิดชอบควบคู่กันไป เมื่อใดที่มีการใช้อำนาจหน้าที่ เมื่อนั้นความรับผิดชอบก็ต้องติดตามไปด้วย^{๕๓} ซึ่งกล่าวได้ว่า การจัดการองค์กรเป็นลักษณะความสัมพันธ์ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเป็นการเฉพาะไม่ทั่วไปในแต่ละองค์กรสามารถกำหนดทิศทางของการแบ่ง การมอบ และการกระจายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละตำแหน่งงานที่มีผลผูกพันกับทั้งปัจจัยภายในและภายนอก รวมทั้งความสัมพันธ์ในลักษณะการใช้ อำนาจตามกฎหมายให้เป็นแนวรอบหรือแนวตั้งก็ได้ที่องค์กรสามารถกำหนดขึ้นมาเพื่อการบริหารที่ สะดวกรวดเร็วและมุ่งไปสู่ประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากกว่า

ตารางที่ ๒.๖ : แนวคิดเกี่ยวกับการจัดองค์การ

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
ดิณ ปรัชญพฤทธิ, (๒๕๕๑, หน้า ๔๐)	O = Organizing หมายถึง การจัดองค์การ เป็นการจัดรูปโครงสร้างหรือเค้าโครงของการบริหารโดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่างๆ
Gulick and Urwick, (1973, p.19)	การจัดองค์การเป็นกระบวนการจัดการการจัดหน่วยงาน
พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), (๒๕๔๙, หน้า ๓ – ๕)	การจัดองค์การ เป็นการกำหนดภารกิจหน้าที่ การแบ่งงานกันทำ การกำหนดอำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบ
Max Weber, อ้างใน อวยชัย ชะบา (๒๕๕๓, หน้า ๑๕๔)	การจัดองค์การควรเป็นแบบราชการที่มีประสิทธิภาพสูงที่จะให้ประโยชน์ต่อสังคมที่เกิดจาก ๑) ส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจความชอบธรรมของอำนาจ ๒) ความชอบธรรมของอำนาจที่เกิดขึ้นโดยจารีตประเพณี ๓) ความชอบธรรมของอำนาจเกิดขึ้นจากลักษณะพิเศษส่วนตัวของผู้ผู้นำ
Henry Fayol, อ้างใน ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, (๒๕๔๕, หน้า ๓๗-๓๘)	เป็นเรื่องของอำนาจและความรับผิดชอบที่มีความสัมพันธ์กัน
สมคิด บางโม, (๒๕๔๕, หน้า ๖๒-๖๓)	ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและเกิดปฏิกริยาระหว่างกันที่มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์รวมทั้งทรัพยากรในการบริหารทั้ง ๔ Ms หรือ ๖ Ms
ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ และ วิบูลย์ ไทวณะบุตร (๒๕๔๒, หน้า ๑๘)	การมีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ(Authority and Responsibility)

^{๕๓} ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ และ วิบูลย์ ไทวณะบุตร, **หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘.

๓) แนวคิดเกี่ยวกับการอำนวยการ

D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและต้องมีภาวะผู้นำ^{๕๔} หรือในภาษาไทยอาจมีความหมายเดียวกันกับการสั่งการ (Directing) ซึ่ง Luther Gulick and Lyndal Urwick การสั่งการเป็นอำนาจของผู้บังคับบัญชาหรือผู้ปกครองใช้อำนาจสั่งให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติงานตามแผนงานหรือตามที่ได้รับมอบหมายเพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งอาจจะสั่งการด้วยวาจา หรือเป็นลายลักษณ์อักษรก็ได้ และการตัดสินใจ การวินิจฉัยสั่งการหน่วยงาน ให้เกิดความร่วมมือเพื่อดำเนินไปสู่เป้าหมายเดียวกัน^{๕๕} หรือ การมีศิลปะการสร้าง ความเข้าใจ การรู้จักงูใจ และกำกับให้ผู้ทำงานทุกคนและทีมงานต่างๆ ทำงานโดยทุ่มเท และเสริมประสบการณ์ ต่อกัน เพื่อผลสำเร็จของส่วนรวมร่วมกัน^{๕๖} ทางด้าน Henry Fayol กล่าวว่า การอำนวยการ (D=Direction) หมายถึง การเลือกทางออกที่ดีที่สุด เพื่อนำไปปฏิบัติเป็นหลักสำคัญของการวางแผน นักบริหารเห็นว่าเป็นงาน ที่ต้องทำเป็นประจำ เพราะจะต้องหาทางเลือกอยู่ตลอดเวลาว่าจะทำอะไร ใครเป็นคนทำ ทำที่ไหน เมื่อไร และ บางครั้งก็ต้องคิดว่าทำอย่างไร^{๕๗} กล่าวได้ว่า คำว่าการอำนวยการกับคำว่า การสั่งการจะมีความหมายเดียวกัน แต่หากมองในเชิงของภาษาไทยอาจมีความหมายที่แตกต่างกันออกไป เพราะคำว่า การอำนวยการ เป็นการ ช่วยเหลือเกื้อกูลมากกว่าคำว่าคำสั่งการใช้อำนาจที่เป็นทางการหรือไม่ทางการ จะเป็นลักษณะอักษรหรือไม่ ก็ตามฝ่ายผู้ใต้บังคับบัญชาจะต้องปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด และจะต้องเชื่อฟังอย่างนั้น แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การอำนวยการหรือการสั่งการก็อยู่ในอำนาจหน้าที่ของฝ่ายบริหารที่จะต้องมีการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้ องค์กรเกิดการขับเคลื่อนไปสู่การปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพบรรลุเป้าหมายได้ในที่สุด

ตารางที่ ๒.๗ : แนวคิดเกี่ยวกับการอำนวยการ

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), (๒๕๔๙, หน้า ๓ – ๕)	D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน
Luther Gulick and Lyndal Urwick, (1956, pp. 39-47)	การอำนวยการ หมายถึง การสั่งการเป็นอำนาจของผู้บังคับบัญชา หรือผู้ปกครองใช้อำนาจสั่งให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติงานตามแผนงาน
Henry Fayol, อ้างใน วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, (๒๕๔๘, หน้า ๓๙)	การอำนวยการ (D=Direction) หมายถึง การเลือกทางออกที่ดีที่สุด เพื่อนำไปปฏิบัติเป็นหลักสำคัญของการวางแผน

^{๕๔}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), พุทธวิธีในการบริหาร, ๒๕๔๙, หน้า ๓ – ๕.

^{๕๕}Luther Gulick and Lyndal Urwick, *The Manager's Span of Control*, ibid, pp. 39-47.

^{๕๖}Luther Gulick and Lyndal Urwick, อ้างใน ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, *องค์การและการจัดการ*, หน้า ๔๗.

^{๕๗}Henry Fayol, อ้างใน วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, *การบริหารจัดการและการบริหารการพัฒนาขององค์กร ตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๓๙.

๔) แนวคิดเกี่ยวกับการควบคุม

C=Controlling หมายถึง การควบคุมเป็นวิธีการใช้สำหรับการควบคุมเพื่อที่จะเน้นให้ความสำคัญกับการใช้กลไกด้านการตลาด เช่น ราคาและส่วนแบ่งการตลาด เพื่อให้ควบคุมกิจกรรมในการดำเนินงานของหน่วยเศรษฐกิจและสามารถใช้สร้างเป็นมาตรฐานในการควบคุมระบบได้ ผู้บริหารที่ดำเนินการกับหน่วยเศรษฐกิจเหล่านี้อาจถูกประเมินได้จากพื้นฐานด้านกำไรและขาดทุนหรือการติดตามปฏิบัติ ที่กำลังดำเนินไปเพื่อให้ทราบถึงประสิทธิภาพของการทำงานต่างๆ ในระหว่างกระบวนการทำงาน ทั้งนี้หากผลงานใดผิดไปจากที่คิด ผู้บริหารก็จะแก้ไขและปรับให้ทำงานกับเข้าสู่ภาวะที่มีประสิทธิภาพอีกครั้งและโดยที่การควบคุมนี้จะอยู่ในขั้นตอนของการปฏิบัติโดยบุคคลฝ่ายต่างๆ อยู่ ดังนั้น การติดตามผลการปฏิบัติและการปรับแก้ต่างก็ต้องกระทำกับคน ผู้ทำงานที่กำลังปฏิบัติอยู่ในขณะนั้น และด้วยเหตุดังกล่าวนี้เองความหมายของการควบคุมที่แท้จริง จึงเป็นการควบคุมคนผู้ทำงานนั่นเอง^{๕๘} ทางด้านพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) กล่าวว่า การกำกับดูแลเป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กรรวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร^{๕๙} การควบคุม (Controlling) คือ การวัด และการแก้ไขการทำงานส่วนบุคคลและองค์การ เพื่อให้มั่นใจว่าเป็นไปตามแผน การควบคุมนี้เกี่ยวข้องกับการวัดผลการกระทำเปรียบเทียบกับเป้าหมายและแผน ซึ่งจะแสดงถึงการเบี่ยงเบนจากมาตรฐานที่ปรากฏอยู่และช่วยแก้ไขปรับปรุง^{๖๐} และการมุ่งเน้นที่จะก่อให้เกิดความมั่นใจว่าสมาชิกในองค์กรได้ประพฤติปฏิบัติในทิศทางที่จะทำให้บรรลุผลตามมาตรฐานหรือจุดหมาย มุ่งเน้นให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์และลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ลง^{๖๑} ดังนั้นการควบคุมจึงเป็นการร่วมมือประสานงาน เพื่อดำเนินการเป็นไปด้วยดี และราบรื่น ศึกษาหลักเกณฑ์และวิธีการที่จะทำการประสานงานดีขึ้น และดำเนินการแก้ไขเมื่อเกิดปัญหาขึ้น^{๖๒} กล่าวได้ว่า การควบคุม มีค่าที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ได้แก่ คำว่า การกำกับดูแล และการประสานงาน สามารถนำมาใช้แทนกันได้ในการบริหารจัดการองค์กรหรือการบริหารการศึกษาในสถาบันทางการศึกษาต่าง ๆ เพราะมีความหมายมุ่งไปยังระบบการควบคุมจากหน่วยงานต้นสังกัดหรือผู้บังคับบัญชาโดยตรง ซึ่งอาจจะมีการใช้ตัวการประเมินผลแบบการใช้ชีวิตความสำเร็จในด้านต่าง ๆ ซึ่งสามารถนำมาปรับปรุงแก้ไข หรือการเปลี่ยนตัวของผู้นำองค์กรนั้น ๆ นอกจากนี้ ยังมองไปถึงการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในเชิงของโครงสร้างระดับบนกับระดับล่างที่จะต้องมีการติดต่อประสานงานกันตลอดเวลา เพื่อให้การกำหนดทิศทางองค์กรไปในลักษณะตรงกับความต้องการที่ควรจะเป็นหรือให้ตรงกับเป้าหมายขององค์กรนั่นเอง

^{๕๘} วิเชียร วิทยอุดม, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : ธนัชการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๓๓-๒๕๐.

^{๕๙} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต ป.ธ.๙, Ph.D.), พุทธวิธีในการบริหาร, หน้า ๕.

^{๖๐} ศิริวรรณ เสรีรัตน์, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : ชีระฟิล์มและโซเท็กซ์, ๒๕๓๙), หน้า ๒๒-๒๓.

^{๖๑} วิโรจน์ สารรัตนะ, การบริหารหลักการทฤษฎีและประเด็นการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑.

^{๖๒} พงษ์ศักดิ์ ปัญจพรผล, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๒), หน้า ๖๔-๗๒.

ตารางที่ ๒.๘ : แนวคิดเกี่ยวกับการควบคุม

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
วิเชียร วิทย์อุดม, (๒๕๕๐, หน้า ๓๓-๒๕๐)	C=Controlling หมายถึง การควบคุม
พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), (๒๕๔๙, หน้า ๓ - ๕)	การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กร
ศิริวรรณ เสรีรัตน์, (๒๕๓๙, หน้า ๒๒-๒๓)	การควบคุม (Controlling) คือ การวัด และการแก้ไขการทำงานส่วนบุคคลและองค์กร เพื่อให้มั่นใจว่าเป็นไปตามแผน
วิโรจน์ สารัตนะ, (๒๕๔๕, หน้า ๑๑)	การมุ่งเน้นที่จะก่อให้เกิดความมั่นใจว่าสมาชิกในองค์กรได้ประพฤติปฏิบัติในทิศทางที่จะทำให้บรรลุผลตามมาตรฐานหรือจุดหมาย
พงษ์ศักดิ์ ปัญจพรผล, (๒๕๔๒, หน้า ๖๔-๗๒)	การควบคุมเป็นการร่วมมือประสานงาน

๕) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดบุคลากร

S = Staffing หมายถึง การจัดคนเข้าทำงาน เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากรและการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน^{๖๓} ทางด้าน ดิณ ปรัชญพฤทธิ์ อธิบายไว้ว่า การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) หมายถึง การบริหารงานเกี่ยวกับตัวบุคคลของหน่วยงานการบริหารบุคคลดังกล่าว รวมทั้งแต่การแสวงหาคนมาทำงานการบรรจุ การแต่งตั้ง การฝึกอบรมและการพัฒนาบุคคล การบำรุงขวัญ การเลื่อนขั้น ลดขั้น ตลอดจนการพิจารณาให้พ้นจากงาน และการบำรุงรักษาสภาพของการทำงานให้ดี และมีประสิทธิภาพให้คงอยู่ต่อไป^{๖๔} ซึ่งเป็นการบริหารงานทางด้านบุคคล อันได้แก่ การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การพัฒนาบุคลากร การสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี การประเมินผลการทำงาน การให้พ้นจากงาน ซึ่งเป็นหน้าที่ที่เกี่ยวกับการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งประกอบด้วย การวางแผนกำลังคน การสั่งการ การคัดเลือก การบรรจุแต่งตั้ง การปฐมนิเทศ การฝึกอบรม การประเมินผลการปฏิบัติงาน การเลื่อนขั้น ลดขั้น การโยกย้าย และการให้พ้นจากงาน^{๖๕} และการจัดหางานให้เหมาะสม เพื่อการพัฒนาระบบ และธำรงรักษาให้องค์การมีทรัพยากรบุคคลที่ทรงคุณค่าสูงสุด เพื่อพร้อมที่จะปฏิบัติงานและสร้างสรรค์ความสำเร็จให้กับองค์กร จากหน้าที่ที่แต่ละคนรับผิดชอบอยู่ ด้วยจัดระบบคนผู้ปฏิบัติงาน ที่เป็นกระบวนการทำงานอันเป็นผลจากการเกี่ยวข้องระหว่างกันและเข้าใจกันของทีมงานทุกฝ่าย ทั้งหัวหน้าหรือผู้นำ ผู้ร่วมงานและผู้ปฏิบัติงานในทุกจุดนั้น การจะเป็นไปในทางใด อย่างไรนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับคน ผู้ปฏิบัติที่มีชีวิตจิตใจและความรู้สึก และต้องการชักจูงใจ โน้มน้าวและเสริมสร้างให้เกิดพลังร่วมและพลังทุ่มเทต่างๆ ซึ่งมีตั้งแต่การเรียนรู้จัดคัดเลือกคน การรู้จัก

^{๖๓} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต ป.ธ.๙, Ph.D.), พุทธวิธีในการบริหาร, ๒๕๔๙, หน้า ๕ - ๕.

^{๖๔} ดิณ ปรัชญพฤทธิ์, การบริหารการพัฒนา : ความหมาย เนื้อหา แนวทางและปัญหา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๐.

^{๖๕} Gulick and Urwick, Papers on the Science of Administration, ibid, p.19.

ศิลปะการสั่งการและรวมถึงการรู้จักวิธีควบคุมคนให้ปฏิบัติงานด้วยความทุ่มเทและตั้งใจที่จะให้ได้ผล การผลิตสูงและได้คุณภาพที่ดีพร้อมกันและที่สำคัญการจัดการให้ถูกกับงานย่อมเป็นบทบาทของผู้บริหารจัดการที่สำคัญยิ่ง ก็คือการต้องเป็นผู้ทำหน้าที่ประสานการทำงาน (Integration) ของระบบต่างๆ ขององค์การให้สามารถทำงานร่วมกันจนบรรลุเป้าหมายลงได้ดีตลอดเวลาผู้บริหารจะต้องจัดการ (Manage) ให้ระบบงาน และระบบคน ทำงานร่วมกันเป็นกระบวนการวิธีทำงานที่มีประสิทธิภาพในการแปรสภาพปัจจัยต่างๆ ให้เป็นผลงานที่ดีโดยทั้งนี้ทุกอย่างที่ดำเนินไป จะต้องสอดคล้องเป็นไปตามสภาพเงื่อนไขของสิ่งแวดล้อมต่างๆ โดยมีการเสี่ยงน้อยที่สุดและช่องทางสำเร็จได้มากที่สุด ในทิศทางที่ปลอดภัยตามช่องโอกาสที่ได้วิเคราะห์ ติดตามโดยผู้บริหารตลอดเวลา ในส่วนนี้ก็คือการบริหารจัดการโอกาส ซึ่งนับเป็นภาระหน้าที่โดยตรงที่จะต้องกระทำด้วยตนเองเป็นลำดับแรก และกระทำอย่างต่อเนื่องด้วย^{๖๖} กล่าวได้ว่า การจัดคนให้เข้าทำงานอยู่ที่ฝ่ายผู้บริหารจะมองคนที่ความสามารถ ศักยภาพ ทักษะเฉพาะตัว รวมไปถึงค่านิยม ทศนคติ ความเชื่อส่วนบุคคล และแรงจูงใจ ขวัญกำลังใจในองค์กรให้เกิดการปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดต่อไป

ตารางที่ ๒.๙ : แนวคิดเกี่ยวกับการจัดบุคลากร

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), (๒๕๔๙, หน้า ๔ – ๕)	S = Staffing หมายถึง การจัดคนเข้าทำงาน เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากรและการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน
ดิณ ปรัชญพฤทธิ (๒๕๕๑, หน้า ๔๐)	การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) หมายถึง การบริหารงานเกี่ยวกับตัวบุคคลของหน่วยงานการบริหารบุคคล
Gulick and Urwick, (1973, p.19)	การบริหารงานทางด้านบุคคล อันได้แก่ การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การพัฒนาบุคลากร การสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี การประเมินผลการทำงาน การให้พ้นจากงาน
Gulick and Urwick, อ้างใน ศิริวรรณ เสรีรัตน์ (๒๕๕๓, หน้า ๔๖)	ผู้บริหารจะต้องจัดการ (Manage) ให้ระบบงาน และระบบคน ทำงานร่วมกันเป็นกระบวนการวิธีทำงานที่มีประสิทธิภาพในการแปรสภาพปัจจัยต่างๆ

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ไทย

๒.๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยได้ถูกระบุไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.๒๕๓๕) เพราะการศึกษาที่คณะสงฆ์จะต้องทำหรือที่จะต้องถือเป็น ฐานะหน้าที่เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนา หรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และ

^{๖๖} Gulick and Urwick, อ้างใน ศิริวรรณ เสรีรัตน์, ทฤษฎีองค์การ : ฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๕๓), หน้า ๔๖.

การพระพุทธศาสนา มี ๖ ด้าน คือ ๑. ด้านการปกครอง ๒. ด้านการศาสนศึกษา ๓. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๔. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๕. ด้านการสาธารณูปการ ๖. ด้านการสาธารณสงเคราะห์^{๖๗} ได้แก่

๑. ด้านการปกครอง

การปกครองตามความหมายในพระพุทธศาสนาเป็นการปกครองเพื่อการศึกษา การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่เกิดจากการปกครองนั้น มิใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัยคือสภาพเอื้อ เพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุจุดหมายแห่งการศึกษาหรือเพื่อเป็นหลักประกันของการศึกษาทั้งสิ้น ถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษา ก็ต้องปกครองด้วยอำนาจเมื่อปกครองด้วยอำนาจก็เกิดความรู้สึกในเชิงปฏิบัติ ที่เอียงไปในทางที่จะขัดแย้งกัน ด้วยเหตุนี้ การปกครองแบบใช้อำนาจจึงก่อให้เกิดปัญหาเริ่มตั้งแต่เกิดความขัดแย้งในจิตใจเป็นต้นไป ทำให้ยังต้องเพิ่มการใช้อำนาจ ใช้อำนาจ และจะเน้นการลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับไม่ใช่การปกครองแบบพยายามสร้างคนดี แต่เป็นการปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลวนั่นเอง^{๖๘}

การปกครองคณะสงฆ์เป็นรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นองค์กรหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะเกิดขึ้นในสังคมชาวพุทธที่มีรูปแบบ และประวัติอย่างยาวนาน คำว่า “สงฆ์” ตามความเข้าใจทั่วไปคือ ภิกษุในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์คือหมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และสอนบุคคลอื่นให้รู้ตาม พระสงฆ์ในความหมายพระสูตรหมายถึง ท่านผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวแม้เพียงรูปเดียวก็ได้ชื่อว่าเป็นสงฆ์ แต่ในความหมายทางวินัยนั้น ท่านหมายถึงภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป จึงได้ชื่อว่า พระสงฆ์^{๖๙} พระสงฆ์เป็นสถาบันบุคคลที่เกิดขึ้นตามการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าผ่านวิธีการอุปสมบทตามที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาต ทำหน้าที่ในการรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาจากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงปัจจุบัน

การปกครองคณะสงฆ์ได้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หลักที่ใช้ในการปกครองครั้งนั้นคือ พระธรรมวินัยพระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์โดยธรรมมาธิปไตย กล่าวคือ ทรงแสดงธรรมบัญญัติพระวินัย การบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนา และทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ของพระสงฆ์โดยที่พระองค์ทรงเป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นพระธรรมเสนาบดีเป็นผู้ช่วยตามที่ทรงโปรดให้ช่วยพร้อมพระโมคคัลลานะ และพระเถระทั้งหลาย ผู้เป็นสังฆมิตรและสังฆปริณายกเป็นหมู่ๆ ทรงมอบให้สงฆ์เพื่อเป็นสมานสังวาสกัน เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย และต้องมีมติเป็นเอกฉันท์เป็นสำคัญ ได้แก่

๑. สังคมสงฆ์ มีการบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้ปกครองสงฆ์ หรือใช้เป็นหลักปฏิบัติของพระภิกษุ แต่พระวินัยนั้นเป็นพุทธบัญญัติทั้งหมดหาใช่สงฆ์หรือผู้แทนของสงฆ์เป็นผู้บัญญัติอย่างที่รัฐสภาเป็นผู้บัญญัติกฎหมายในระบอบประชาธิปไตยไม่ จุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยก็เพื่อให้

^{๖๗} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญโญ), *การคณะสงฆ์ และการพระศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

^{๖๘} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๗๘.

^{๖๙} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต), *พระสงฆ์กับการเมือง*, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๘.

พระสงฆ์อยู่ร่วมกันด้วยดี พ้นจากมลทิน และกิเลสต่างๆ ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใส และเป็นเครื่องส่งเสริมการปฏิบัติธรรม^{๗๐} ดังข้อความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลายด้วยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความดีแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อข่มบุคคลที่เกียวก ๑ เพื่อสำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๑ เพื่อป้องกันอาสวะอันบังเกิดจากปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต ๑ เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส ๑ เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ๑ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม ๑ เพื่อถือตามพระวินัย ๑”^{๗๑}

๒. ด้านการบริหาร ในสมัยเมื่อยังมีพระสาวกไม่มาก พระพุทธองค์ทรงบริหารพระศาสนาด้วยพระองค์เองโดยมีพระสาวกที่สำคัญ เช่น พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ ช่วยแบ่งเบาภาระบ้างตามความจำเป็น ต่อมาเมื่อมีพระสาวกเพิ่มมากขึ้น และมีผู้ขอเข้าอุปสมบทในพระพุทธศาสนามากขึ้น ก็ได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกอุปสมบทแก่ผู้เข้ามาขอบวชได้โดยให้ผู้ขอบวชเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุเพิ่มมากขึ้นอีกทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ในการทำกิจกรรมทั้งปวงของพระพุทธศาสนา เช่น การให้บรรพชาอุปสมบท การกรานกฐิน กำหนดเขตสีมา การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ซึ่งเท่ากับเป็น ผู้บริหารงานพระพุทธศาสนา ตามระเบียบที่ได้ทรงกำหนดไว้นั่นเอง ส่วนการบริหารคณะสงฆ์โดยรูปองค์กร เช่น มหาเถรสมาคมนั้นไม่บัญญัติในพระวินัย แต่ก็ได้ขัดพระวินัย

๓. ด้านตุลาการ สถาบันตุลาการทางพระพุทธศาสนามีลักษณะบางอย่างคล้ายกับสถาบันตุลาการทางราชอาณาจักร มีกฎหรือระเบียบที่สังคมวางไว้เป็นบรรทัดฐานแห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันไม่ให้มีการกระทำ หรือความประพฤติที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความสงบสุขของสังคม ฝ่ายอาณาจักรมีกฎหมายเป็นหลักในการปกครอง ส่วนฝ่ายพุทธจักรมีพระธรรมวินัยเป็นหลัก ทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร มีกระบวนการพิจารณาคดีหรืออธิกรณ์ และมีวิธีลงโทษตามโทษานุโทษ แต่ลักษณะการลงโทษตามพระวินัยกับโทษของกฎหมายบ้านเมืองมีข้อแตกต่างกันมาก ความผิดร้ายแรงบางอย่างของบรรพชิต เช่น ความผิดทางเพศ สำหรับฝ่ายอาณาจักรอาจถือว่าไม่ผิด

ลักษณะการใช้อำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงวางกรอบเพื่อประโยชน์แก่การปกครอง^{๗๒} จึงทรงบัญญัติไว้ ๑๐ ประการดังนี้

๑. เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์
๒. เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์
๓. เพื่อข่มบุคคลที่เกียวก
๔. เพื่อการอยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก
๕. เพื่อป้องกันอาสวะอันบังเกิดจากปัจจุบัน
๖. เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต
๗. เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส

^{๗๐} สุนทร ฦ รัชชี, สถาบันทางการเมืองตามแนวพุทธศาสตร์ รัฐศาสตร์แนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๐), หน้า ๓๕-๖๐.

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๗ - ๕๐

^{๗๒} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘-๒๙.

๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว

๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม

๑๐. เพื่อถือตามพระวินัย

การปกครองคณะสงฆ์ยุคต่อมา จะยึดถือพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญการปกครองโดยใช้อำนาจรัฐและจารีตเป็นหลักอุดหนุน การปกครองคณะสงฆ์ ให้ความสำคัญไม่เรียบร้อยเกิดขึ้นในคณะสงฆ์ต้องอาศัยอำนาจรัฐมาช่วยจัดการแก้ไขความไม่เรียบร้อยในรัฐสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงถวายอำนาจรัฐช่วยคณะสงฆ์จัดระบบการปกครอง ทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ มาในรัฐสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้ยกเลิกพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ และได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ จัดระบบการปกครองใหม่ ให้มีรูปแบบคล้ายกับการปกครองแบบราชาอาณาจักร มาในสมัยพระบาทสมเด็จพระภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ เพื่อจัดการปกครองคณะสงฆ์ในรูปแบบใหม่ จึงได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และถัดมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ใช้เป็นรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ และเป็นหลักจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน^{๗๓}

การปกครองคณะสงฆ์อาศัยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ระบุตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายกเป็นประมุขสงฆ์ไทยและสงฆ์อื่น ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัย และทรงตราพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคม และสมเด็จพระสังฆราชทรงอยู่ในฐานะที่ผู้ใดจะหมิ่นประมาท ดูหมิ่นหรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายมิได้ โดยมีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรปกครองสูงสุด คณะสงฆ์และสามเณรต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานและกรรมการโดยตำแหน่ง และกรรมการแต่งตั้ง ในการปกครองคณะสงฆ์ แบบแผนการปกครองออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนหลักการกำหนดหน่วยงาน เขตการปกครอง ผู้ปกครองหรือผู้รับมอบหมายงาน หรือผู้มอบหมายงานปฏิบัติงานคณะสงฆ์ และส่วนย่อยๆ ได้แก่ แบบแผนการกำหนดอำนาจหน้าที่ การควบคุม บังคับบัญชา การประสานงาน การตั้งผู้รักษาการแทน และการวางระเบียบการปฏิบัติอื่นๆ ระเบียบการปฏิบัติปกครองคณะสงฆ์กำหนดให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัด และพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ โดยมีแบบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง และระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค^{๗๔} ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มีมหาเถรสมาคมเป็นศูนย์กลางรวมอำนาจปกครอง และกิจการคณะสงฆ์ทั้งสิ้นของคณะสงฆ์ไทย เป็นศูนย์รวมเขตการปกครอง และ เจ้าคณะส่วนกลาง ซึ่งเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง โดยกำหนดเขตการปกครอง ได้แก่ เขตการปกครองบังคับบัญชาเจ้าคณะ เจ้าอาวาสและพระภิกษุ สามเณรในนิกายนั้นๆ ในส่วนกลางจะแยกส่วนปกครอง เป็นคณะนิกายเรียกว่า “หน” มี ๔ หน คือ หนกลาง หนเหนือ

^{๗๓} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปยุโธ), เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่องการปกครองคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑.

หนะวันออก และหนะไน้ ในส่วนของคณะธรรมยุต เรียกว่า คณะธรรมยุติ จะรวมเขตปกครองคณะสงฆ์ ส่วนภูมิภาค และวัดธรรมยุติเป็นเขตเดียวกัน

การปกครองสงฆ์ในส่วนกลาง ได้แก่ เจ้าคณะหนใหญ่ ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการในส่วนกลาง เป็นผู้ประสานงานกับสมเด็จพระสังฆราช มีมหาเถรสมาคม เป็นหน่วยงานในส่วนกลางและประสานงาน กับเจ้าคณะในส่วนภูมิภาค ปฏิบัติหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตน เรียกว่า หน มีเจ้า คณะหนใหญ่ ๕ หน คือ

๑. เจ้าคณะใหญ่หนกลาง
๒. เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ
๓. เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก
๔. เจ้าคณะใหญ่หนใต้
๕. เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต

ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ในส่วนภูมิภาค การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ได้กำหนดส่วนหลักไว้อย่างชัดเจนในมาตราของพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ส่วน ภูมิภาค ได้จัดเขตการปกครองออกเป็นภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล จำนวนตำบล และเขตปกครองให้ เป็นไปตามกำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม ส่วนมาตรฐาน ๒๒ กำหนดให้พระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้น ตามลำดับชั้น คือ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล เมื่อมหา เถรสมาคมเห็นสมควรจะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และรอง เจ้าคณะตำบลเป็นผู้ช่วย เจ้าคณะชั้นนั้นๆ ด้วยก็ได้พระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ ทุกตำแหน่ง เรียกว่า พระสังฆาธิการเป็นภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดทางคณะสงฆ์ โดยมีอำนาจเต็มแบบรวมตำแหน่ง ซึ่งนอกเหนือจากตำแหน่งดังกล่าวข้างต้นแล้วยังรวมไปถึงเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้า อาวาส เจ้าคณะและ เจ้าอาวาสเป็นผู้ทำงานคณะสงฆ์อย่างมีอำนาจเต็มกฎหมาย และควบคุมงานทุก ส่วนในเขตปกครองหรือในวัดซึ่งในปัจจุบันจะมีกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางได้กำหนด ข้อที่ ๕ วิธีดำเนินการเพื่อความเรียบร้อยดีงาม วิธีดำเนิน ด้านการศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ วิธีดำเนินการด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา วิธีดำเนิน ด้านการสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ อันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ และการ พระพุทธศาสนาให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม ข้อที่ ๖ เพื่อประโยชน์แก่การ ปกครองคณะสงฆ์ ตามข้อ ๔ ให้เจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการคณะสงฆ์ในชั้นนั้น ๆ ในเขต ปกครองคณะสงฆ์^{๗๕} ระดับตั้งแต่เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล ลดหลั่นกันลงตามลำดับ และอาศัยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยลำดับชั้นการปกครองคณะสงฆ์ ไว้ดังนี้ มาตรา ๒๐ คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้ เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม และกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๕ พ.ศ. ๒๕๒๓ ว่าด้วย ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ หมวด ๒ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและหมวด ๓ ระเบียบ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค

^{๗๕} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๓-๑๘๕.

๒. ด้านการศาสนศึกษา หมายถึง การจัดการศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษาอื่น ๆ อันควรแก่สมณะ ซึ่งได้แก่การศึกษาพระปริยัติธรรม หรือการศึกษาธรรมบาลี ซึ่งปัจจุบันได้จำแนกเป็นสองส่วน คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม บาลี และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ

การศึกษาในทางพระพุทธศาสนาหมายถึง การศึกษาพระปริยัติธรรมและการศึกษาอื่น ๆ อันสมควรแก่สมณะการศึกษาของสงฆ์แต่เดิมนั้นเริ่มต้นมาแต่สมัยพุทธกาลและบุคคลที่เข้ามาสู่สังฆมณฑลในครั้งพุทธกาลตามประวัติความเป็นมาส่วนมาก มักจะได้รับการศึกษาทั้งคฤหัสถ์และคฤหัสถ์มาเป็นอย่างดี ตามลัทธิศาสนาในสมัยนั้น เป็นต้นว่าเรียนจบไตรเพทมาก่อนการศึกษาของสงฆ์ในสมัยพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่มี ๒ ประการคือ

๑. คัมภีระ คือ ธุระฝ่ายคัมภีร์ กิจด้านการเรียน

๒. วิปัสสนาธุระ คือ ธุระฝ่ายเจริญวิปัสสนา กิจด้านการบำเพ็ญภาวนาหรือเจริญพระกรรมฐาน ซึ่งรวมทั้งสมณะด้วยเรียกรวมเข้าในวิปัสสนาโดยฐานเป็นส่วนคลุมนยอด ครั้นพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วพระสงฆ์ผู้เป็นสาวกได้ประชุมกันทำสังคายนาพระธรรมวินัยเพื่อรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่ได้ตรัสสั่งสอนไว้ให้เข้าเป็นหมวดหมู่ โดยกำหนดจำนวนรวม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เรียกว่าจัดแบ่งเป็น ๓ หมวดคือ

๑. หมวดพระสูตร มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เรียกว่า พระสูตรตันตปิฎก

๒. หมวดพระวินัย มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เรียกว่า พระวินัยปิฎก

๓. หมวดพระอภิธรรม มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เรียกว่า พระอภิธรรมปิฎก

รวมทั้งหมดเรียกว่า พระไตรปิฎก พระไตรปิฎกจึงเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาสืบต่อมา การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ได้จัดการศึกษาออกเป็น ๒ ส่วนคือ

๑. การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมบาลี การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมตามหลักสูตรแบ่งเป็น ๓ ชั้นคือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท นักธรรมชั้นเอก ถ้าเป็นฆราวาสเรียกว่า ธรรมศึกษา แบ่งออกเป็น ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ตามหลักสูตรแบ่งออกเป็น ๘ ชั้นคือ บาลีประโยค ๑-๒ และเปรียญธรรม ๓-๙

๒. การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา การจัดการเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการโดยกระทรวงฯ ประกาศให้เป็นระเบียบว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๑๔ และฉบับปรับปรุงใหม่เมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๓๕ มีตั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรทั้งวิชาสามัญและการศึกษาพระปริยัติธรรมควบคู่กันไป เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ในหลักธรรมและหากพระภิกษุสามเณรเหล่านี้ มีความประสงค์จะลาสิกขา ก็สามารถนำวุฒิการศึกษาที่ได้รับไปใช้เพื่อการศึกษาต่อในสถานศึกษาหรือใช้สมัครงานเพื่อประกอบอาชีพได้

๓. การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา แผนกนักธรรมและแผนกบาลี ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักในพระพุทธศาสนา เป็นการจัดการศึกษาให้มีการศึกษาพระธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทั้งในส่วนของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย(มจร.) และ มหามกุฏราชวิทยาลัยด้วย(มมร.)ด้วย^{๗๖}

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๓-๑๘๕.

๓. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป ปัจจุบันมีการดำเนินการดังนี้ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โรงเรียนราษฎร์สงเคราะห์ที่วัดสนับสนุน นอกจากนี้ การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลการศึกษาหรือสถาบันการศึกษาอื่นนอกจากการสาธารณะศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษาหรือกระบวนการศึกษาสงเคราะห์ ปวงชนทั้งก่อนวัยเรียนและในวัยเรียนให้ได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องในเรื่องต่าง ๆ ตามสมควร การศึกษาสงเคราะห์นั้นเป็นการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนทั่วไป ปัจจุบันดำเนินการดังนี้

๑. ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้นักเรียนส่วนใหญ่เป็นนักเรียนในโรงเรียนสามัญ แบ่งเป็นระดับชั้นคือ

ชั้นเตรียม รับนักเรียนประถมศึกษาปีที่ ๑-๓

ชั้นต้น รับนักเรียนประถมศึกษาปีที่ ๔-๖

ชั้นกลาง รับนักเรียนประถมศึกษาปีที่ ๑-๓

ชั้นสูง รับนักเรียนประถมศึกษาปีที่ ๔-๖

หลักสูตรการสอนจะมี ๒ ประเภทคือ

ประเภทที่ ๑ วิชาบังคับได้แก่วิชาประวัติพระพุทธศาสนาวิชาธรรมะและวิชาศาสนพิธี

ประเภทที่ ๒ วิชาเลือกแต่ละโรงเรียนจะเลือกตามความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและความพร้อมของโรงเรียน

๒. ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ภายในวัด เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกอบรมปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงาม ให้แก่เด็กตลอดจนเตรียมความพร้อมด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ส่งเสริมให้พระภิกษุได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมเพิ่มขึ้นและเป็นศูนย์ประสานความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้าน

การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือหรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือการศึกษาอื่นนอกการศาสนศึกษาหรือสถาบันการศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียนคณะสงฆ์ได้กำหนดการศึกษาสงเคราะห์เป็นกิจการอันหนึ่งของคณะสงฆ์ การศึกษาสงเคราะห์นั้นว่าโดยลักษณะ ควรแยกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑. การศึกษานอกเหนือจากการศาสนศึกษาที่พระสงฆ์ดำเนินการเพื่อการสงเคราะห์ประชาชน หรือพระภิกษุสามเณร และ ๒. การสงเคราะห์เกื้อกูลแก่การศึกษา สถาบันการศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษา

การศึกษาสงเคราะห์ที่พระสงฆ์ดำเนินการในลักษณะนี้ เป็นการจัดการศึกษาซึ่งแบ่งได้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑. โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ มีความมุ่งหมายให้วัดและพระภิกษุในพระศาสนาได้จัดการศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อสงเคราะห์เด็กและเยาวชนของชาติและพระภิกษุสามเณรส่วนหนึ่งเป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้เข้าใกล้วัดและได้ศึกษาหลักธรรมทางศาสนา

๒. ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีความมุ่งหมายให้วัดและพระสงฆ์ให้การศึกษอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน เป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้ใช้วิชาการศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติ ด้วยหลักธรรมของพระศาสนา

๓. ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด มีความมุ่งหมายให้วัดได้ช่วยอบรมบ่มนิสัยเด็กก่อนวัยเรียนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมและศีลธรรมแต่ยังเด็ก ทั้งเป็นการให้โอกาสวัดและพระสงฆ์ได้ร่วมพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติแต่วัยเด็ก

๔. โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จัดตั้งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ แผนกสามัญศึกษา และมีการศึกษาวิชาพระปริยัติธรรมหมวดภาษาบาลี หมวดพระธรรมวินัยและศาสนปฏิบัติอีกส่วนหนึ่ง โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษามีการจัดตั้งขึ้นตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ.๒๕๓๗ และอยู่ในสังกัดกรมการศาสนา ขณะนี้มีวัดต่าง ๆ จำนวนมาก จัดตั้งแต่โดยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา แต่ยังมีได้จัดเป็นการศาสนศึกษาหรือการศึกษาสงเคราะห์โดยรูปการนั้น น่าจะจัดเป็น “การศึกษาสงเคราะห์” มากกว่า เพราะเป็นการศึกษาเพื่อสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาเล่าเรียนวิชาสามัญศึกษา ทั้งผู้เรียนและผู้สอนก็เน้นหนักทางวิชาสามัญศึกษา^{๗๗}

๕. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดำเนินการใน ๒ ลักษณะ คือ เป็นโครงการปฏิบัติสืบเนื่องและเป็นโครงการเฉพาะกิจปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ กล่าวว่า การเผยแผ่หมายถึงการทำให้ขยายออกไป เช่น เผยแผ่พระศาสนา^{๗๘} การทำให้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาขยายกว้างขวางออกไป เผยแผ่กว้างขวางออกไป ทำให้เป็นที่แพร่หลายเป็นที่รักต่อสาธารณชน^{๗๙} ทางด้านพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการประกาศพระพุทธศาสนา^{๘๐} โดยยึดหลักประโยชน์และความสุขของมหาชนเป็นที่ตั้งถือเป็นวัตถุประสงค์หลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังที่พระพุทธเจ้าทรงประทานโอวาทให้แก่เหล่าพระสาวกชุดแรกที่ทรงส่งให้ไปประกาศพรหมจรรย์ว่า “พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปร่วมทางเดียวกันสองรูป” จากพระพุทธพจน์นี้เป็นเครื่องชี้ชัดว่า บทบาทสำคัญของการสื่อหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเป็นหลักการและนโยบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของเหล่าพุทธสาวกจนตราบเท่าปัจจุบันนี้ ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษย์ โดยหลักการก็คือให้เกิดประโยชน์สุขตามพุทธประสงค์ ๓ ประการคือ^{๘๑}

- ๑) ทิฐุธัมมิกัตถะประโยชน์ ได้แก่ประโยชน์ในชาตินี้
- ๒) สัมปรายิกัตถะประโยชน์ ได้แก่ประโยชน์ในชาติหน้า
- ๓) ปรมัตถะประโยชน์ ได้แก่ประโยชน์อย่างยิ่ง

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘-๔๙.

^{๗๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นามมีบุ๊คส์ , ๒๕๔๖), หน้า ๔๕๙.

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔๒.

^{๘๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๐.

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

ประโยชน์ ๓ ประการกล่าวคือ ผลตอบสนองได้รับสืบมาจากพฤติกรรมที่ประกอบไปด้วย กุศลกรรม ที่พระพุทธศาสนาถือเป็นหลักสำคัญ เพราะก่อให้เกิดผลเป็นความสุข ความมั่งคั่งบริบูรณ์ ความไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ และจุดมุ่งหมายปลายทางของชีวิตที่ถือเป็นสุขที่สงบเย็นเป็นชีวิตที่อยู่จบพรหมจรรย์สิ้นทุกข์ทั้งปวง การที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ให้เกิดเป็นประโยชน์แก่มหาชน คือ เกิดเป็นความสุขนั้นทรงหมายเอาลักษณะสุขที่สืบเนื่องจากการดับทุกข์อาจจำแนกออกเป็น ๓ ประการคือ^{๘๒} และท่านยังให้ละเอียดไว้ในหนังสือ เรื่อง “วิถี การสอนของพระพุทธเจ้า” สรุปได้ว่า พระสงฆ์นักเผยแผ่ต้องมีองค์ประกอบส่วนตัว ดังนี้

๑) คุณสมบัติของผู้สอน พระพุทธเจ้าประกอบด้วยคุณสมบัติ ของผู้สอนทั้งบุคลิกายนอก และบุคลิกายใน ดังนี้ บุคลิกายภายนอก และคุณธรรม (บุคลิกายใน)

๒) หลักทั่วไปในการสอน

๓) ลีลาการสอน พระพุทธเจ้าทรงมีลีลาในการสอน สรุปได้ ดังนี้^{๘๓}

ในพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ที่เพ่งกัลยาณมิตร หรือองค์คุณของความเพ่งกัลยาณมิตร ๗ ประการ ไว้ว่า ๑) เพ่งที่รักเพ่งที่พอใจ ๒) เพ่งที่เคารพ ๓) เพ่งที่ยกย่อง ๔) เพ่งนักพูด ๕) เพ่งผู้อดทนต่อถ้อยคำ ๖) เพ่งผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้ และ๗) ไม่ชักนำไปในอวิชชา^{๘๔}

นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังมีรูปแบบในการสอนหรือวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า ที่น่า สังเกตหรือพบอยู่บ่อยๆ ซึ่งได้แก่รูปแบบต่อไปนี้

๑) รูปแบบแบบสากัจฉาหรือสนทนา เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใดๆ โดยเฉพาะเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้นยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนายังไม่รู้ ไม่เข้าใจในหลักธรรมในการสนทนา พระพุทธเจ้ามักเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาเขาสู่ความเข้าใจธรรมและเลื่อมใสศรัทธาในที่สุดแม้ในหมู่ พระสาวกพระองค์ก็ใช้วิธีไม่น้อย เช่น ในปฐมปัจฉิมโรหิตสูตรการสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้า กับพราหมณ์ชาณุโสณ ถึงเรื่องวิถี การอาบน้ำลอยบาป ครั้นจบการสนทนาแล้ว ชาณุโสณิพราหมณ์ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกเขาถึงพระรัตนตรัย

๒) รูปแบบการบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ทรงใช้ ในการแสดงธรรมหรือที่ประชุมใหญ่ซึ่งมีประชาชนหรือพระสงฆ์จำนวนมากและสวนมากมี พื้นฐานความรู้ ความเข้าใจกับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมและหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกันพอจะใช้วิธี บรรยายอันเป็นแบบกว้างๆ ได้ ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีสอนแบบนี้ที่พบในคัมภีร์ บอกว่า ทุกคนที่ฟังพระองค์ แสดงธรรมอยู่ในที่ประชุม นั้น แต่ละคนรู้สึกวาพระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับตัวเอง โดยเฉพาะเป็นความสามารถอธิบายอีกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า

๓) รูปแบบแบบตอบปัญหา ผู้ที่มากถามปัญหานั้นนอกจากผู้ที่มีความสงสัยของใจในข้อธรรมต่างๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่นบ้างก็ มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่าย

^{๘๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุง**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๔๕.

^{๘๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธวิธีการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๗๕.

^{๘๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : โอเอ็นจี การพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕.

พระพุทธศาสนาหรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตนบางก็ มาถามเพื่อลองภูมิบางก็ เตรียมมาถาม เพื่อชมปราบไ้จนหรือไ้ ได้รับความอับอายในการตอบพระพุทธรองค ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะ ของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม

๔) รูปแบบการวางกฎข้อบังคับ เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น เป็นครั้งแรกพระสงฆ์ หรือประชาชนเลื่อมใสโพนทะนาติเตียนกันอยู่มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์ สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิดเมื่อเจ้าตัวรับได้ความเปนสัตย์ จริงแล้ว ก็จะทรงตำหนิชี้แจงผลเสียหายที่เกิดขึ้น สอนรวม พรรณนาผลร้ายของความประพฤตินี้ไม่ดี และคุณประโยชน์ของความประพฤติที่ดีงาม แล้วทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกับเรื่องนั้น ต่อจากนั้นจะตรัสให้สงฆ์ทราบว่าจะทรงบัญญัติสิกขาบท โดยทรงแถลงวัตถุประสงค์ในการบัญญัติให้ ทราบแล้วทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนั้นๆ ไว โดยความเห็นชอบพร้อมกันของสงฆ์ในการสอนแบบนี้พึง สังเกตว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท โดยความเห็นชอบของสงฆ์ซึ่งบาลี ไขคำว่า “สงฆ์สุญฺจาย” แปลว่า “เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์” หมายความว่าทรงบัญญัติ โดยชี้แจงให้เห็นแล้วว่าถ้าไม่รับจะเกิด ผลเสียอย่างไร เมื่อรับจะมี ผลดีอย่างไรจนสงฆ์รับคำของพระองค์ว่า “ดีแล้ว” ไม่ทรงบังคับเอาโดย พลการ^{๘๕}

นอกจากนี้ พระธรรมโกศาจารย์ (ศ.ดร.ประยุร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวถึง นโยบายซึ่งเป็นวิธีการ เผยแผ่ธรรมหรือกลยุทธ์การดำเนินการประกาศธรรมที่สำคัญของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัยที่สำคัญ มี ๕ ข้อได้แก่

๑. การตกปลานอกบ้าน หมายถึง การทำงานเชิงรุก
๒. ประสานสิบทิศ หมายถึง การสร้างเครือข่าย
๓. ผู้กมิตร์ทั่วหล้า หมายถึง การประสานสามัคคี
๔. บริหารปัญญา หมายถึง การพัฒนาศักยภาพเองอยู่เสมอ
๕. สาลิกาป้อนเหยื่อ หมายถึง การนำธรรมให้เข้าถึงจิตใจของชาวบ้าน^{๘๖}

วิธีการเผยแผ่ธรรมหรือกลยุทธ์การดำเนินการประกาศธรรมอันเป็นไปเพื่อการบูรณาการ ภาคสังคัมให้เกิดการทำงานร่วมกันซึ่งมีจุดมุ่งหมายไปที่ความสงบ เรียบร้อย ความสามัคคีและเกิด ปัญหาในการแก้ปัญหาตนเองและปัญหาทางสังคัมที่เกิดขึ้นโดยอาศัยธรรมของพระพุทธเจ้า เพราะ นักเผยแผ่มีจุดแข็งจุดอ่อน ถ้าจะวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อน จะมีอยู่สี่ประเด็นที่เอามาใช้วิเคราะห์เสมอ ก็คือสี่ ส. คำนี้ไปใช้ในระบบการศึกษาของชาติ คือการสอนโรงเรียนทั่วประเทศ ใช้ตรงนี้เป็นจุด วิเคราะห์ เรียกว่า ทฤษฎีสี่ ส^{๘๗} อันเป็นหลักการที่เรียกว่า สี่หลักการเทศนาธรรม หมายถึง การสอนของ พระพุทธเจ้าในแต่ละครั้ง ที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการ ได้แก่

^{๘๕} อ่างแล้ว, หน้า ๕๐.

^{๘๖} พระธรรมโกศาจารย์ (ศ.ดร.ประยุร ธมฺมจิตฺโต), **ธรรมประกาศนโยบาย**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.buddhismth.com/index.php?lay=show&ac=article&id=538970572&Ntype=9> [๗ กันยายน ๒๕๕๗].

^{๘๗} พระธรรมโกศาจารย์ (ศ.ดร.ประยุร ธมฺมจิตฺโต), **บรรยายในการฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=179&article_group_id=21 [๗ กันยายน ๒๕๕๗].

๑. สันทิสสนา คือ ชี้แจงเรื่องที่ทรงสอนให้เห็นชัดเป็นการแยกแยะ อธิบาย และแสดง เหตุผลให้ชัดเจนจนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังได้เห็นกับตา

๒. สมาทปนา คือ ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เป็นการสอนให้เห็นว่าสิ่งใดควรปฏิบัติ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่าและเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝน จนยอมรับและนำไปปฏิบัติ

๓. สมุตเตชนา คือ เร้าใจให้อาจหาญแก่งกล้า เป็นการปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะมีกำลังใจที่จะทำให้สำเร็จลงได้

๔. สัมปหังสนา คือ ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริงเป็นการการบำรุงจิตให้ชุ่มชื่นเบิกบาน เห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับ และทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและ เบิกบานใจ^{๘๘}

การเผยแผ่พุทธศาสนา การสื่อสารเพื่อการพัฒนาบุคคลทางด้านจิตใจให้มีความเคารพเลื่อมใส ยำเกรง ในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิด ประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติตามสมควรแก่การปฏิบัติ^{๘๙} เป็นบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์การจักต้อง กระทำโดยการจัดการเทศนา อบรม สั่งสอน ประชาชน ให้เกิดศรัทธาเลื่อมใส ซึ่งการเผยแผ่ศาสนาธรรม มี ส่วนขององค์ประกอบของสารตามแนวทางแห่งพุทธะนั้น มี หลักสำคัญที่ต้องศึกษาอยู่ ๕ หลักใหญ่ๆ ดังนี้ ๑) สัจจะ ไต่ถามเรื่องที่เสนอต่อมวลชนนั้นต้องเป็นเรื่องจริงเสนอหรือสงสารตามความเป็นจริง ไม่บิดเบือน ๒) ตถตา เรื่องแท้ เรื่องที่เสนอหรือสงสารนั้น ต้องเป็นเรื่องแท้ เสนอตามสภาพที่แท้จริง ไม่คาดเดา ไม่แต่งแต้ม ไม่ใส่สี หรือใส่ไข ๓) กาละ เรื่องที่เสนอนั้น ต้องเหมาะสมกับกาลเวลา ๔) ปยะ เรื่องที่เสนอนั้นเป็นเรื่องที่คนชอบ หรือเสนอโดยวิธี ที่ผู้รับสารชื่นชอบ และ ๕) อัตถะ เรื่องที่ เสนอหรือสงสารนั้น ต้องเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม^{๙๐} รายละเอียดดังต่อไปนี้คือ

๑. หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอนหรือข้อแนะนำที่เป็นประโยชน์

๒. แนะนำ สั่งสอน อบรม ประชาชนให้เข้าใจในศาสนพิธีและการปฏิบัติ

๓. เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้ได้ยินได้ฟังเกี่ยวกับพระศาสนาโดยถูกต้อง^{๙๑}

ลักษณะการใช้ภาษา^{๙๒}

ภาษาเป็นคำพูดที่ใช้ในการสื่อสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจในสิ่งที่ต้องการ แม้การเผยแผ่ ธรรมทางพระพุทธศาสนายังมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความเข้าใจตรงกันระหว่างผู้แสดงธรรมกับผู้รับ ธรรมซึ่งหากเกิดความผิดพลาดไปก็จะทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน รวมถึงการปฏิบัติที่ผิดไป ด้วย ฉะนั้น การใช้ภาษาจึงเป็นศิลปะชั้นยอดที่ผู้แสดงธรรมควรใส่ใจอย่างยิ่ง เสถียร โพธิ์นันทะ กล่าวใน ประเด็นนี้ว่า ในสมัยพุทธกาล มีภาษามากมายส่วนที่พระองค์ใช้ ภาษามคธ เพราะมีเหตุผล ๒ ประการ

^{๘๘}ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๘๘/๑๖๑.

^{๘๙}พระพิพิธธรรมสุนทร (สุนทร ญาณสุนทรโร), **คม ชัด ลึก เล่ม ๒**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียง เชียง, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑.

^{๙๐}พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๕๘.

^{๙๑}สมเด็จพระมหาธีรราชวิทยาลัย, **คู่มือพระสงฆ์การว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๘-๑๕๕.

^{๙๒}พระมหาปฐมพงษ์ งามลวน, **ประวัติภาษาบาลี ความเพนมาและที่สัมพันธ์กับภาษาปรากฤตและ สันสกฤต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๙.

คือ ๑) ภาษามคธเป็นภาษาชาวชานไผ่บางที่เรียกภาษานี้ว่า ตันติภาษา แปลว่า ภาษาที่มีแบบแผน คือ มีระบบเป็นไวยากรณ์ มีระเบียบมากขึ้น และ ๒) ส่วนที่พระองค์ ไซภาษาสันสกฤตด้วย เพราะเป็นภาษานักบวช นักเผยแผ่เป็น ภาษาชั้นสูง พวกพราหมณ์เองจึงภูมิใจในภาษาของตัวเองและมี แนวโน้มเหยียดภาษาชาวชาน (ภาษามคธ) ด้วยมาในยุคพระพุทธเจ้า พระองค์จึงยึดเอาภาษาธรรมดาหรือภาษาชาวชาน ขึ้นมาเป็นภาษาในการสื่อสาร ภาษามคธจึงได้ รับการฟื้นฟู อีกทั้งเพื่อเผยแผ่ศาสนากับทุกคน ทุกชั้นไม่มีวรรณะ

๕. ด้านการสาธารณูปการ เป็นงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้วัดเอื้อประโยชน์ตามภารกิจของวัดในด้านอื่น ๆ การพัฒนาเหล่านี้ ได้แก่ การดูแลบำรุงรักษาสาธารณสมบัติของวัด การดูแลรักษาและก่อสร้างอาคารสถานที่ เช่น พระอุโบสถ เมรุ อาคารเรียน หอธรรม ภูมิ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น งานสาธารณูปการแต่ละวัดจะไม่เท่าเทียมกันมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดเศรษฐกิจ ความต้องการของชุมชนและบารมีของเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ในวัดเป็นสำคัญ ทั้งนี้ทางวัดจะได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมการศาสนาเป็นบางส่วนเรียกว่า เงินอุดหนุนบูรณะวัด ทางด้านมานพ พลไพรินทร์^{๙๓}ได้กล่าวว่าการช่วยเหลือหรือเกื้อกูลคนส่วนมากหรือคนทั่วไปเป็นคำที่นำมาใช้กับกิจการของพระสงฆ์วัดหรือคณะสงฆ์เป็นครั้งแรกในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ มาตรา ๓๓ ให้จัดระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนกลางเป็นองค์การต่างๆ

นอกจากนี้ การสาธารณูปการ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ กล่าวว่า เป็นคำนาม หมายถึง “ การก่อสร้าง และการบูรณปฏิสังขรณ์” สำหรับสาธารณูปการ ที่จัดเป็นระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนกลาง และระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง ให้จัดการดูแลบำรุงรักษากิจการและศาสนสมบัติของวัดเป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสผู้ปกครอง และผู้แทนวัด ที่จะบำรุงรักษากิจการและศาสนสมบัติ ของวัดให้เป็นไปด้วยดี ตามมาตรา ๓๗ ได้แก่ ๑.บำรุงรักษาวัด จัดกิจการ และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ๒.ปกครอง และสอดส่องให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัด นั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับระเบียบ หรือคำสั่งของ มหาเถรสมาคม ๓.เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์ และ ๔. ให้ความสะดวก ตามสมควรในการ บำเพ็ญกุศล^{๙๔} เรียกว่า “การสาธารณูปการ” นั้นหมายถึง

๑. การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ ศาสนวัตถุ และศาสนสถาน

๒. กิจการอันเกี่ยวกับวัด คือ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุจำพรรษา และยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง

๓. กิจการของวัดอื่น ๆ เช่น การจัดงานวัด การเรียไร

๔. การศาสนสมบัติของวัด^{๙๕}

^{๙๓} มานพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : ชุมติการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๒.

^{๙๔} ปลื้ม โชติขจรยางกุล, คำบรรยาย กฎหมายคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗๒.

^{๙๕} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่องการปกครองคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕๔-๕๕.

การสาธารณูปการทั้ง ๔ ความหมายนี้ ส่วนมากบัญญัติไว้ในหน้าที่เจ้าอาวาสตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ตามมาตรา ๓๗ (๑) ว่า เจ้าอาวาสมีหน้าที่บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรมและการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี การสาธารณูปการ ตามความหมายที่กล่าวมานี้ จะมีลักษณะของการกระทำการสาธารณูปการใน ๓ ประการ คือ

๑. การกระทำด้วยแรงความคิด แรงงานและทุนทรัพย์รวมถึงการควบคุม
๒. การกระทำด้วยเอกสารรายงาน
๓. การกระทำโดยการจัดประโยชน์

การกระทำใน ๓ ลักษณะนี้ บางอย่างเป็นกิจการเฉพาะในหน้าที่ของเจ้าอาวาส เพราะเจ้าอาวาสจะต้องปฏิบัติโดยตรง เจ้าอาวาสเป็นผู้จัดการ โดยเฉพาะงานบางอย่างเริ่มแล้วผ่านการพิจารณาตามลำดับ ทั้งฝ่ายคณะสงฆ์และฝ่ายราชอาณาจักร บางอย่างเริ่มต้นจากเจ้าคณะ และหรือเจ้าหน้าที่ทางราชอาณาจักรหรือผู้มีศรัทธามุ่งช่วยการวัด และการคณะสงฆ์ ทั้งนี้ย่อมเป็นไปตามระเบียบแบบแผนคณะสงฆ์ ดังนั้น ผู้จัดการสาธารณูปการ จึงได้แก่

๑. เจ้าอาวาส
๒. เจ้าคณะ
๓. เจ้าหน้าที่ทางราชอาณาจักร
๔. ผู้เจริญด้วยศรัทธามุ่งช่วยการวัด และการคณะสงฆ์

การจัดการสาธารณูปการ หมายถึง การลงมือปฏิบัติงานสาธารณูปการ ซึ่งมีวิธีปฏิบัติแตกต่างกันตามลักษณะงาน การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ ได้แก่ การก่อสร้างศาสนวัตถุขึ้นใหม่ การซ่อมแซมของเก่า และการปรับปรุงตกแต่งศาสนวัตถุ และศาสนสถานที่มีอยู่เดิมหรือที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่ เพื่อให้เหมาะสมยิ่งขึ้น^{๔๖}

การควบคุมและส่งเสริม การสาธารณูปการ เป็นงานที่ละเอียดอ่อนเป็นตัวหลักของการคณะสงฆ์แต่ผู้ปฏิบัติโดยตรงคือ เจ้าอาวาส ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นต้องมีความสัมพันธ์กัน ๒ ประการ คือ ควบคุมสาธารณูปการส่งเสริมสาธารณูปการ

การควบคุมดูแลวัดนั้น เจ้าคณะจะเพิกเฉยมิได้ ถ้าเพิกเฉยจะเป็นการละเว้นการปฏิบัติ สอดส่อง ดูแล ชี้แจง แนะนำในการสาธารณูปการของเจ้าอาวาส ดังนี้

๑. ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับยุคพัฒนา
๒. ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะแต่ละวัดให้อยู่ในหลักประหยัดและพอเหมาะพอสมควรแก่สภาพท้องถิ่นและก่อสร้างตามแบบแปลน
๓. ควบคุมให้แต่ละวัดที่สร้างถาวรวัตถุให้เป็นทรงไทยหรือให้รักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ
๔. ควบคุมการเงินและบัญชี รายรับ - รายจ่ายของแต่ละวัดให้เป็นไปตามหลักบัญชี
๕. ควบคุมดูแลเอกสารต่างๆของเจ้าอาวาส เช่นรายงานขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปโดยถูกต้อง

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖-๕๗.

๖.ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตามกฎกระทรวงการส่งเสริมกิจการของวัด เจ้าคณะทุกชั้นควรส่งเสริมเจ้าอาวาสในการสาธารณูปการดังนี้^{๕๗}

๖.๑. ออกตรวจตราเยี่ยมเจ้าอาวาสให้เร่งรัดการพัฒนาวัด

๖.๒. แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาสดังนี้

๖.๒.๑ จัดแปลนอาคารตลอดแผนผังวัด

๖.๒.๒ ดูแลการหาทุนก่อสร้างด้วยการขอเงินงบประมาณ

๖.๒.๓ ให้คำชี้แจง แนะนำการปฏิบัติงานสาธารณูปการเพื่อเข้าใจให้ถูกต้อง

๖.๒.๔ ขจัดความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านซึ่งมีการสาธารณูปการเป็นเหตุ

๖.๓. แนะนำการจัดงานวัดและการเรียไร้ให้เป็นไปตามระเบียบและคำสั่งของมหาเถรสมาคม

๖.๔. ช่วยยกฐานะวัดที่ได้พัฒนาดีแล้ว เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง

๖.๕. ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม่แต่รองเจ้าอาวาสและหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสที่ควรยกย่องด้วยแต่อย่าเกินกว่าเจ้าอาวาส

๖.๖. แนะนำชี้แจงการจัดประโยชน์ของวัดให้ถูกต้องตามกฎหมาย

๖. ด้านการสาธารณสงเคราะห์ เป็นงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคมโดยมีวัดและพระภิกษุเป็นแกนนำ ได้แก่ โครงการอุปสมบทและบรรพชาพระภิกษุ สามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระภิกษุ สามเณรและวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน วัดและเจ้าอาวาส พระภิกษุเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชนและประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การซ่อมทรัพย์ ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาเด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยผู้ยากไร้ เป็นต้น^{๕๘} สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ กล่าวว่า เป็นงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้วัดเอื้อประโยชน์ตามภารกิจของวัดในด้านอื่นๆ การพัฒนาเหล่านี้ ได้แก่ การดูแล บำรุงรักษาศาสนสมบัติของวัด การดูแลรักษาและก่อสร้างอาคารสถานที่ เช่น พระอุโบสถ เมรุ อาคารเรียน หอธรรม กุฏิ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น งานสาธารณูปการแต่ละวัดจะไม่เท่าเทียมกันมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดเศรษฐกิจ ความต้องการของชุมชนและบารมีของเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ในวัดเป็นสำคัญ ทั้งนี้ทางวัดจะได้รับงบประมาณสนับสนุน จากกรมการศาสนาเป็นบางส่วนเรียกว่า เงินอุดหนุนบูรณะวัด^{๕๙}

นอกจากนี้ การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินกิจการต่างๆ เพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ของหน่วยงานหรือของบุคคล หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรือการอุดหนุน จุนเจือสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติหรือประชาชนทั่วไป ดังนั้น การสงเคราะห์ที่เป็นหลักของพระสงฆ์ คือ การสงเคราะห์ในด้านจิตใจและด้านวัตถุด้านจิตใจ กระทำได้โดย

^{๕๗} อ้างแล้ว, หน้า ๕๙

^{๕๘} สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ, **สาระสำคัญของภารกิจแต่ละด้าน**, ม.ป.ป., (เอกสารอัดสำเนา) หน้า ๒๐.

^{๕๙} สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ, ม.ป.ป., (เอกสารอัดสำเนา).

๑. เป็นที่ปรึกษาแนะนำในปัญหาชีวิตและด้านอื่นๆ เช่น ทางวิชาการบางอย่าง
 ๒. ทำให้วัดร่มรื่น สมเป็นอารามให้ความร่มเย็นทางการปฏิบัติตนให้เป็นบางอย่างของผู้ดำเนินชีวิตอันประเสริฐ เป็นที่ตั้งแห่งความเคารพศรัทธา เลื่อมใสและนับถือ สร้างความร่มเย็นเมื่อเห็นวัดและพระสงฆ์^{๑๐๐} ด้านวัตถุ กระทำได้โดย

๑. แนะนำชักจูงให้ผู้อื่นกระทำ เช่น การสาธารณูปโภค จัดให้มีโรงเรียน โรงพยาบาล ถนน บ่อน้ำ เป็นต้น

๒. นำสิ่งของหรือบริการที่รับจากผู้อื่นมาแบ่งปันให้มีประโยชน์กว้างขวางออกไป คือ ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางนำไปบริการแก่สังคม

การสาธารณสงเคราะห์ เป็นกิจการของคณะสงฆ์ที่กำหนดไว้ในระเบียบมหาเถรสมาคมข้อหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์และในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ส่วนกลาง ได้กำหนดว่าเป็นวิธีการดำเนินการสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม” การสาธารณสงเคราะห์แยกโดยลักษณะที่ควรจะมี ๔ ประการ คือ

๑. การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลได้แก่ วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน การตั้งมูลนิธิเพื่อคนยากจนหรือกิจการอื่นๆ กิจการเหล่านี้อาจเป็นกิจการที่ตัวเองหรือโครงการที่กำหนดเองทั้งที่เป็นกิจการประจำหรือกิจการชั่วคราวก็ได้

๒. การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่น ซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณ ประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือของเอกชน หรือผู้ใดผู้หนึ่งได้ดำเนินการเพื่อประโยชน์ แก่สังคม ชุมชน เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล การช่วยป้องกันยาเสพติด ให้โทษ หรือการช่วยป้องกันการติดโรคเอดส์ เป็นต้น

๓. การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น สร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง สร้างฌาปนสถาน (นอกวัด) สร้างการประปา สร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้า และอื่นๆ

๔. การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนใน การที่ควรช่วยเหลือ เช่น การประสบอุทกภัย การประสบอัคคีภัย การประสบวาตภัยหรือคราวอากาศหนาวจัด หรือแม้ยามปกติตามโอกาส มีการจัดการช่วยเหลือด้วยการจัดการสงเคราะห์ เช่น สงเคราะห์คนชรา สงเคราะห์คนพิการและสงเคราะห์โดยประการอื่น^{๑๐๑}

นอกจากนั้น นันทพร จันทน์หอม ยังได้กล่าวว่า กิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ จัดให้มีที่พักสำหรับประชาชน อาหารกลางวันสำหรับเด็ก ยารักษาโรค ห้องสมุดประชาชน จัดที่ดินให้ประชาชนอยู่อาศัย ตั้งหน่วยสงเคราะห์และศึกษาจิต ให้คำปรึกษาปัญหาชีวิต ด้านต่างๆ ด้วยความเมตตาธรรม

^{๑๐๐} พระมหาสมทรง สิรินฺตโร, นายแพทย์ประเวศ วะสี, นายสมบุรณ์ สุขสำราญ และ ส.ศิวรักษ์, **บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทเกล็ดไทย จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕.

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

การสาธารณสุขสงเคราะห์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามโอกาสอันควร จะมีระเบียบปฏิบัติชัดเจนสำหรับผู้จัดการสาธารณสุขสงเคราะห์โดยส่วนมาก ได้แก่ วัดหรือเจ้าอาวาส ซึ่งมีบทบาทผู้นำที่ของเจ้าอาวาส ดังนี้

๑. จัดกิจกรรมของวัดให้เป็นไปโดยเรียบร้อย
๒. เป็นธุระในการจัดการศึกษาอบรมแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์
๓. ให้ความสะดวกตามสมควรแก่พุทธศาสนิกชน ในการบำเพ็ญกุศล

หน้าที่เหล่านี้ ย่อมเข้าได้กับการสาธารณสุขสงเคราะห์อันเป็นการคณะสงฆ์หรือการพระศาสนา เจ้าอาวาสจึงต้องมีหน้าที่จัดการสาธารณสุขสงเคราะห์ อันเป็นกิจการของวัดการให้การศึกษาอบรมและการให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล จัดตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.บ.ต.) จะมีเจ้าอาวาสที่ตั้งหน่วยเป็นประธานกรรมการโดยตำแหน่ง

วิธีการจัดการสาธารณสุขสงเคราะห์ที่เป็นหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ได้กำหนดวิธีการไว้ชัดในระเบียบมหาเถรสมาคม เพื่อให้กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ จะต้องมีการประชุมมีการปฏิบัติงานการอบรมประชาชนประจำตำบล การปฏิบัติงาน ควรจัดในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง คือ

๑. อบรมทั่วไป ได้แก่ จัดประชุมอบรมแนะนำทางวิชาการ โดยมีวิทยากรบรรยายทางวิชาการ
๒. อบรมเฉพาะกรณี ได้แก่ จัดอบรมประชาชนเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวที่เกิดขึ้นโดยวิธีชี้แจงแนะนำชักชวนความเข้าใจ
๓. อบรมเฉพาะบุคคล ได้แก่ การพบปะบุคคลบางคนเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือชี้แจงแนะนำชักชวนความเข้าใจในเฉพาะเรื่องอันเกี่ยวกับผู้นั้น^{๑๐๒}

มหาเถรสมาคมได้กำหนดหลักการและวิธีการปฏิบัติและควบคุมส่งเสริมไว้ชัดแจ้ง คือ กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๔๑๘ ซึ่งในระเบียบดังกล่าว กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษาสงเคราะห์และการสาธารณสุขสงเคราะห์ โดยระเบียบดังกล่าว กำหนดหน่วยงาน ให้ตั้ง ณ วัดใด วัดหนึ่ง ตำบลละหนึ่งหน่วย ให้จัดการเป็นรูปคณะกรรมการ โดยให้เจ้าอาวาสที่ตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเป็นประธานกรรมการโดยตำแหน่ง เจ้าอาวาสอื่นในเขตตำบลนั้น เป็นรองประธานกรรมการฝ่ายบรรพชิต กำนันในตำบลนั้นเป็นรองประธานกรรมการฝ่ายคฤหัสถ์ ผู้ใหญ่บ้านและแพทย์ประจำตำบล เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง อนึ่ง การสาธารณสุขสงเคราะห์ให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการพิจารณาจัดการสงเคราะห์ตามควรแก่โอกาส เช่น

๑. การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล การช่วยจัดหาทุนการสงเคราะห์การป้องกันยาเสพติดให้โทษ เช่น ยาบ้า การช่วยป้องกันโรคเอดส์
๒. การช่วยเหลือสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น การสร้างถนนหนทางขุดลอกคูคลอง สร้าง฼าปนสถาน สร้างการประปา สร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้า

^{๑๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

๓. การช่วยเหลือประชาชน ในโอกาสที่ควรช่วย เช่น การประสพอุทกภัยหรือช่วยคนชราหรือคนพิการ

การสาธารณสุขสงเคราะห์จะต้องจัดเพื่อความเรียบร้อยดีงามและไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและความสงบสุขของบ้านเมือง จึงจะต้องว่าเป็นไปได้ด้วยความถูกต้อง และเป็นการสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ ดังนั้น จำเป็นต้องมีการดูแลให้เป็นไปในลักษณะเหมาะสมและควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุนตามสมควร กรรมการโดยตำแหน่ง ผู้ทรงคุณวุฒิ ๕-๙ คน เป็นกรรมการ สำหรับผู้ควบคุมและส่งเสริมมีคณะกรรมการอำนวยการระดับอำเภอระดับจังหวัด ผู้อำนวยการภาค และคณะกรรมการอำนวยการอบรมประชาชนกลาง

การควบคุมการสาธารณสุขสงเคราะห์ก็เพื่อให้การดำเนินการถูกต้องตามระเบียบและ มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมเพื่อให้การปฏิบัติเป็นไปเพื่อสร้างสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์นั้นควรดำเนินเป็นไปได้อย่างไม่มีอุปสรรค แนวการส่งเสริมพอสรุปได้^{๓๐๓} ดังนี้

๑. ชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่
๒. ช่วยในการกำหนดแผนงานของแต่ละปี
๓. ช่วยในคราวขาดแคลนทรัพยากร
๔. ช่วยยกย่องเชิดชูผู้ปฏิบัติหน้าที่
๕. ช่วยสนับสนุนด้านการทุนตามที่มีโอกาส
๖. ช่วยประสานงานคณะกรรมการให้เกิดความสามัคคีร่วมกันอย่างดี
๗. ช่วยการอื่นอันเหมาะสม

ตารางที่ ๒.๑๐ : แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย
พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญโญ), (๒๕๔๕, หน้า ๙)	การคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนา มี ๖ ด้าน คือ ๑. ด้านการปกครอง ๒. ด้านการศาสนศึกษา ๓. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๔. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๕. ด้านการสาธารณูปการ ๖. ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์
พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), (๒๕๓๙, หน้า ๗๘)	การปกครองตามความหมายในพระพุทธศาสนาเป็นการปกครองเพื่อการศึกษา
พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), (๒๕๔๖, หน้า ๔๘)	การปกครองคณะสงฆ์เป็นรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ซึ่งเป็นองค์กรหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์
สุนทร ธี รังษี, (๒๕๓๐, หน้า ๓๕-๖๐)	หลักพระธรรมวินัย และต้องมีมติเป็นเอกฉันท์เป็นสำคัญ ได้แก่ ๑. สังคมสงฆ์ ๒. ด้านการบริหาร ๓. ด้านตุลาการ

^{๓๐๓} พระมหาสมทรง สิรินธโร, นายแพทย์ประเวศ วะสี, นายสมบุรณ์ สุขสำราญ และ ส.ศิวัรักษ์, บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต, ๒๕๒๕, หน้า ๔๕-๔๘.

ตารางที่ ๒.๑๐ : แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย (ต่อ)

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย
พระพิพิธธรรมสุนทร (สุนทร ญาณสุนทร), (๒๕๔๗, หน้า ๔๑)	การเผยแผ่พุทธศาสนา การสื่อสารเพื่อการพัฒนาบุคคลทางด้าน จิตใจให้มีความเคารพเลื่อมใส ยำเกรง ในพระรัตนตรัย
สมเด็จพระมหารัชมังคลา จารย์, (๒๕๔๐, หน้า ๑๔๘-๑๕๕)	การเผยแผ่ต้องเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ๓ ประการ คือ ๑. หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอนหรือข้อแนะนำที่เป็น ประโยชน์ ๒. แนะนำ สั่งสอน อบรม ประชาชนให้เข้าใจในศาสนพิธีและการ ปฏิบัติ ๓. เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้ได้ยินได้ฟัง เกี่ยวกับพระศาสนาโดยถูกต้อง
พระมหาปฐมพงษ์ งามสวน, (๒๕๓๔, หน้า ๒๙)	ภาษาเป็นคำพูดที่ใช้ในการสื่อสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจในสิ่งที่ ต้องการ
มานพ พลไพรินทร์, (๒๕๕๐, หน้า ๒)	การสาธารณูปการ เป็นงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคาร สถานที่และสิ่งแวดล้อม
ปลื้ม โชติขจรยางกุล (๒๕๕๐, หน้า ๑๗๒)	การบำรุงรักษากิจการและศาสนสมบัติ ได้แก่ ๑. บำรุงรักษาวัด จัดกิจการ และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ๒. ปกครอง และสอดส่องให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่ในวัด ๓. เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์ ๔. ให้ความสะดวก ตามสมควรในการ บำเพ็ญกุศล
พระเทพปริยัติสุธี, (๒๕๔๐, หน้า ๕๔-๕๕)	การสาธารณูปการ” ได้แก่ ๑. การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ ศาสนวัตถุ และศาสนสถาน ๒. กิจการอันเกี่ยวกับวัด ๓. กิจการของวัดอื่น ๆ เช่น การจัดงานวัด การเรียไร ๔. การศาสนสมบัติของวัด
สำนักงานคณะกรรมการ ศึกษาแห่งชาติ, (อัดสำเนา), หน้า ๒๐))	การสาธารณะสงเคราะห์ เป็นงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและ สังคมโดยมีวัดและพระภิกษุเป็นแกนนำ
พระมหาสมทรง สิรินธโร, นายแพทย์ประเวศ วะสี, นายสมบูรณ์ สุขสำราญ และ ส.ศิวรักษ์, (๒๕๒๕, หน้า ๔๕)	การสงเคราะห์ที่เป็นหลักของพระสงฆ์ คือ การสงเคราะห์ในด้าน จิตใจและด้านวัตถุด้านจิตใจ กระทำได้โดย ๑. เป็นที่ปรึกษาแนะนำในปัญหาชีวิตและด้านอื่นๆ ๒. ทำให้วัดร่มรื่น สมเป็นอารามให้ความร่มเย็นทางการปฏิบัติตนให้ เป็นบางอย่างของผู้ดำเนินชีวิตอันประเสริฐ

๒.๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย

การศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มุ่งเน้นในด้านการอบรมจิตใจโดยเฉพาะ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. คันถธุระ การศึกษาเล่าเรียนหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เป็นภาคทฤษฎี โดยวิธีบอกกล่าว ท่องจำปากต่อปาก ที่เรียกว่า มุขปาฐะ ทั้งที่เป็นการเล่าเรียนสดับรับฟังจากพระพุทธเจ้าโดยตรง และจากพระอรหันตสาวก

๒. วิปัสสนาธุระ คือการศึกษาวិธีฝึกหัดอบรมจิตใจให้สงบ สะอาด ปราศจากกิเลสอาสวะ ทั้งปวง^{๑๐๔}

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระมหาสาวกซึ่งมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน ได้ทำการสังคายนาพระธรรมวินัย และรวบรวมคำสั่งสอน เพื่อไม่ให้ประเพณีไขว่ไขว่ไปจากคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ จัดไว้เป็นหมวดหมู่ มี ๓ หมวด รวมเรียกว่า พระไตรปิฎก มี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งได้ดังนี้

๑. หมวดพระสุตตร เรียกว่า พระสุตตันตปิฎก มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

๒. หมวดพระวินัย เรียกว่า พระวินยปิฎก มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

๓. หมวดพระอภิธรรม เรียกว่า พระอภิธรรมปิฎก มี ๑๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์^{๑๐๕}

การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยเรานั้น อาจกล่าวได้ว่ามีมานานนับตั้งแต่ภายหลังการสังคายนาครั้งที่ ๓ ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงจัดส่งพระภิกษุสงฆ์ไปประกาศพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ พระโสณะกับพระอุตตระ ได้นำเอาพระพุทธศาสนามาเผยแผ่ยังสุวรรณภูมิ คือประเทศไทย จนกระทั่งมาเจริญรุ่งเรืองขึ้นในสมัยลพบุรี และปรากฏว่ามีพระเถระหลายรูปที่ศึกษาอยู่ในระดับแตกฉาน สามารถแต่งตำรับตำราอธิบายธรรมเป็นภาษาบาลีได้อย่างเชี่ยวชาญ โดยการศึกษาพระปริยัติธรรมในประเทศไทยแต่ละสมัยมีดังนี้^{๑๐๖}

การศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ในยุคนี้ แรก ๆ ถูกปล่อยปละละเลย ต่อมาถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงเห็นพระพุทธศาสนาถูกลัทธิภายนอกย่ำยี ประชาชนมัวเมาหลงใหลเห็นผิดเป็นชอบ จึงทรงรับบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงโปรดจัดการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมขึ้น เหมือนในครั้งกรุงสุโขทัย ให้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรม นับว่าเป็นการสอบไล่ที่เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย ต่อมาจนถึงสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้าตากสินมหาราช ทรงใส่พระทัยพัฒนาการพระพุทธศาสนา ทรงรวบรวมอาราธนาพระภิกษุสงฆ์ให้มาอยู่ร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง ทรงแต่งตั้งสมณศักดิ์

^{๑๐๔} พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๗๖.

^{๑๐๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑.

^{๑๐๖} กรมวิชาการศาสนา, *ประวัติการศึกษาคณะสงฆ์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลาดพร้าว, ๒๕๒๗), หน้า ๕๗-๖๐.

และสถาปนาพระอารามหลายแห่ง ให้พระภิกษุสงฆ์ศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์และวิปัสสนาธุระ พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกวาระหนึ่ง^{๑๐๗}

รายงานการศึกษาเรื่องแนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมตามพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และได้แสดงความเห็นว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และแผนกบาลี มีสภาพปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะที่คล้ายคลึงกัน ดังมีข้อสรุปสาระสำคัญๆ ดังต่อไปนี้

๑) ด้านหลักสูตร

- เนื้อหาสาระเก่าเกินไปและภาษาที่ใช้ในหนังสือเป็นภาษาที่เข้าใจยาก โดยเฉพาะเนื้อหา สาระในแผนกบาลีเน้นการจำและการแปลมากกว่าความเข้าใจ ขาดการประยุกต์ใช้ ไม่เหมาะสมกับวุฒิ ภาวะของผู้เรียน จึงควรปรับปรุงภาษาที่ใช้ให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย จัดระบบเนื้อหาให้ง่ายต่อการเข้าใจ มีคำอธิบายให้ชัดเจน ควรจัดเวลาสำนวนต่างๆ ให้ทันสมัยและควรเพิ่มวิชาการทางโลกเพื่อให้ผู้เรียน มีความรู้หลากหลาย มีความแตกฉานสามารถเชื่อมโยงประยุกต์ใช้ และมีความสนใจอยากเรียนมากยิ่งขึ้น

- เวลาเรียน การจัดเวลาเรียนยังไม่เป็นระบบไม่แน่นอน มีเวลาเรียนน้อยเกินไปไม่สามารถ ทำความเข้าใจได้อย่างลึกซึ้ง จึงควรเพิ่มเวลาเรียนหรือขยายเวลาเรียนให้มากขึ้น โดยอาจปรับเวลาเรียน เป็นคาบจัดให้เรียนตลอดทั้งปี และมีการสับเปลี่ยนเรียนวิชาอื่นด้วย

- วิธีการเรียนการสอน เน้นการท่องจำและการแปล ไม่ค่อยมีการประยุกต์ใช้และขาดการ คิดวิเคราะห์ จึงควรเน้นทักษะทั้ง ๔ ด้าน คือ ฟัง พูด อ่าน เขียน โดยปรับวิธีการเรียนการสอนให้ผู้เรียน ได้คิดวิเคราะห์สังเคราะห์มากขึ้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตได้ และปรับปรุงวิธีการเรียนการสอน ให้เกิดความศรัทธาในการเรียนและเพิ่มกิจกรรมการเรียนการสอนให้มากขึ้น

๒) ด้านกระบวนการเรียนการสอน

- ครูผู้สอนไม่เพียงพอ มักใช้ระบบพี่สอนน้อง ครูขาดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ขาดประสบการณ์ ไม่สามารถประยุกต์ใช้กับสภาพจริง ขาดการศึกษาอบรมและขาดขวัญกำลังใจ ซึ่งครูผู้สอนควรเป็นผู้ที่มีความสามารถ มีคุณวุฒิและมีประสบการณ์ทางโลกด้วย เพื่อสามารถเชื่อมโยง เหตุการณ์ในปัจจุบัน เปรียบเทียบ อธิบาย และประยุกต์ใช้และควรอบรมวิชาครู พัฒนาเทคนิควิธีการเรียน การสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจอย่างแท้จริง อีกทั้งเสริมสร้างขวัญกำลังใจแก่ครูผู้สอน

- หนังสือ ตำราประกอบการเรียน เป็นตำราเก่าเกินไปขาดการปรับปรุงและภาษาที่ใช้ยาก จึงควรมีตำราสากลที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน โดยคณะสงฆ์รับรองอย่างเป็นทางการเพื่อใช้เป็นหลักสูตร กลางและจัดเวลาสำนวนต่างๆ ให้ทันสมัยสามารถเข้าใจง่ายและควรส่งเสริมให้มีการผลิตตำราหรือคู่มือ ประกอบการเรียนให้มากขึ้น

- สื่อ-อุปกรณ์ประกอบการสอน มีการใช้น้อยหรือแทบไม่มี ควรจัดสรรงบประมาณในการ สนับสนุนส่งเสริมจัดทำและพัฒนาสื่อที่น่าสนใจและใช้อย่างแพร่หลาย

- อาคารสถานที่ มักใช้ศาลาการเปรียญ ซึ่งมักมีเสียงรบกวนและบรรยากาศไม่เอื้อต่อการ เรียนรู้ คับแคบ ไม่ปลอดโปร่ง แสงสว่างไม่เพียงพอ ควรมีสถานที่เรียนเป็นเอกเทศ จัดเป็นห้องเรียน

^{๑๐๗} พระมหาวรญาณ วรณฺฑ, ประวัติศาสตร์การศึกษาบาลีของคณะสงฆ์ในสยามประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๔๓-๔๔.

เฉพาะเป็นสัดส่วน จัดให้มีแสงสว่างเพียงพอทั้งภายในและภายนอก มีบรรยากาศและสิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อต่อการเรียนรู้

๓) ด้านการวัดและประเมินผล

- เกณฑ์การวัดและประเมินผล มักวัดความจำมากกว่าความเข้าใจและการคิดวิเคราะห์ ไม่มีเกณฑ์มาตรฐานและกฎเกณฑ์แน่นอน ควรปรับเกณฑ์การวัดและประเมินผลโดยใช้วิธีดำเนินสายกลาง จัดระบบให้มีมาตรฐานเดียวกัน โดยเน้นการวัดความเข้าใจและการประยุกต์ใช้มากกว่าวัดความจำ

- ความยากง่ายของข้อสอบ ยากเกินไป ขาดการทดสอบความยากง่าย ควรมีการทดสอบความยากง่ายของข้อสอบเพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนครอบคลุมทุกด้าน ข้อสอบควรเน้นการประยุกต์ใช้ และควรปรับปรุงการออกข้อสอบโดยให้หลากหลาย มีการสอบเก็บสะสมได้ในทุกระดับ ทั้งนี้ควรให้ผู้สอนได้ประเมินผลการเรียนพฤติกรรมการเรียนของผู้เรียนหรือองค์ประกอบอื่นๆ ประกอบด้วย^{๑๐๘}

รายงานการเสวนาทางวิชาการเรื่องการศึกษาของคณะสงฆ์กับการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ใจความว่า “การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบันเป็นการจัดการศึกษาไปตามความสามารถตามหน้าที่ โดยได้รับความอุปถัมภ์จากพุทธศาสนิกชนทั่วไปและได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐบ้าง แต่ไม่ทั่วถึงทุกสำนัก เป็นเหตุให้พระสงฆ์สามเณรเล่าเรียนกันตามอัธยาศัย ในชนบทห่างไกลพระสงฆ์สามเณรมักจะไม่ได้รับการศึกษาเท่าที่ควร ผู้สนใจในการศึกษาต้องเดินทางไปพำนักอาศัยอยู่ตามวัดต่างๆ ในเมืองหรือในสำนักที่จัดการศึกษา ซึ่งได้รับความลำบากทั้งเรื่องที่พักอาหารค่าใช้จ่ายในการศึกษา ฯลฯ สำนักที่จัดการศึกษาก็ไม่อาจดูแลให้ความสะดวกได้ทั่วถึง ทำให้พระสงฆ์สามเณรผู้ศึกษาพระปริยัติธรรมขาดแคลนและเดือดร้อน”^{๑๐๙}

หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม คือ หลักสูตรที่กำหนดให้พระภิกษุสามเณรเรียนนั้น คือ ธรรม ไต่ถาม คำสอนของพระพุทธศาสนา ดำเนิน คือ ประวัติหรือความเป็นมาของพระพุทธศาสนา วินัยบัญญัติ คือ สิกขาบทที่พระภิกษุสามเณรพึงรู้และพึงปฏิบัติ เรียงความแก่กระพุธรูป คือ การหัดอธิบายธรรมให้คนอื่นเข้าใจอย่างมีที่มาที่ไป อันเป็นการฝึกเทศนาสำหรับที่จะสั่งสอนคนอื่นต่อไป การแปลท่องนิทานธรรมบทก็เพื่อให้สามารถอ่านภาษาบาลีได้ตามควรแก่ภูมิชั้นของตน วัตถุประสงค์ของหลักสูตร ก็เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ในพระพุทธศาสนาทั้งในด้านคำสอน ประวัติความเป็นมา และสิกขาบทที่จะต้องปฏิบัติ ตลอดถึงสามารถอธิบายสั่งสอนผู้อื่นในเรื่องของพระพุทธศาสนาได้ตามควรแก่ภูมิชั้นของตน สอนวิธีการสอบความรู้ ก็ใช้วิธีเขียนและตรวจโดยวิธีการให้คะแนน ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการใหม่ที่ทรงดำริขึ้นในวงการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย เพราะในครั้งนั้น การสอบพระปริยัติธรรมสนามหลวงที่เรียกว่า การแปลพระปริยัติธรรม ยังใช้วิธีสอบด้วยการแปลปาก (เลิกการสอบพระปริยัติธรรมด้วยวิธีแปลปากเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘) สำหรับเวลาในการสอบในระยะแรกยังไม่ทรงกำหนดเวลาเป็นชั่วโมง เพราะทรงเห็นว่าภิกษุสามเณรผู้เข้าสอบสอนมาก ยังไม่ชำนาญในการเขียน

^{๑๐๘} นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม และคณะ, แนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, รายงานการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓.

^{๑๐๙} พิสมัย แผ่พันธุ์เคราะห์ และคณะ, การศึกษาของคณะสงฆ์กับการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, รายงานการเสวนาทางวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ข.

หนังสือจึงทรงกำหนดเอาจำนวนผู้สอบเป็นเกณฑ์ คือ ยังมีผู้นั่งสอบ ๖ รูปถือว่ายังไม่หมดเวลาต่อเมื่อมีผู้ นั่งสอบอยู่ยังไม่ถึง ๖ รูป ถือว่าหมดเวลาเขียน และหลังจากเขียนเสร็จแล้วให้นำส่งกรรมการสอบอย่าง ช้าไม่เกิน ๑๕ นาที

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เป็นการศึกษาคำรู้ขั้นพื้นฐานของ พระพุทธศาสนา หรือเรียกว่า “การศาสนศึกษา”^{๑๑๐} หลักสูตรสำหรับพระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียน เรียกว่า นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท นักธรรมชั้นเอก และสำหรับคฤหัสถ์ชายหญิงผู้สนใจศึกษา เล่าเรียน เรียกว่า ธรรมศึกษาตรี ธรรมศึกษาโท ธรรมศึกษาเอก และหลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษา ได้กำหนดไว้ ดังนี้^{๑๑๑}

นักธรรมชั้นตรีกำหนดหลักสูตรสอบความรู้พระภิกษุสามเณรเป็น ๔ อย่าง คือ ๑. วิชาเรียงความ แกกระฐี หลักสูตรใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑ ๒. วิชาธรรมวิภาค หลักสูตรใช้หนังสือนวโกวาท แผนก ธรรมวิภาค และคิหิปฏิบัติ ๓. วิชาพุทธประวัติ หลักสูตรใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม ๑-๒-๓ ปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสสเทว) ศาสนพิธี เล่ม ๑ และ ๔. วิชาวินัย หลักสูตรใช้หนังสือนวโกวาท แผนกวินัยบัญญัติ วินัยมุข เล่ม ๑

นักธรรมชั้นโท กำหนดหลักสูตรสอบความรู้พระภิกษุสามเณรเป็น ๔ อย่าง คือ ๑. วิชาเรียงความ แกกระฐีธรรม หลักสูตรใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๒ ให้นักเรียนแต่งเป็นทำนอง เทศนาโวหาร ยกสุภาษิตอื่นมาอ้างอิง ๒ แห่ง ไม่ให้ซ้ำกัน เรียงเชื่อมความให้สืบเนื่องติดต่อกันสนิท ๒. วิชาธรรมวิภาค แกปัญหาธรรมวิภาคพิสดารออกไป หลักสูตรใช้หนังสือธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ ๓. วิชาอนุพุทธประวัติ แกปัญหาอนุพุทธประวัติ หลักสูตรใช้หนังสืออนุพุทธประวัติและพุทธาณพุทธ ประวัติ อังกถาวเฉพาะประวัติแห่งพระสาวก สังคีตติกา ปฐมสมโพธิพระนิพนธ์ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสสเทว) และศาสนพิธี เล่ม ๒ ขององค์การศึกษา และ ๔. วิชาวินัย แกปัญหาวินัยพิสดารออกไป หลักสูตรใช้หนังสือวินัยมุข เล่ม ๑-๒

นักธรรมชั้นเอก กำหนดหลักสูตรสอบความรู้พระภิกษุสามเณรเป็น ๔ อย่าง คือ ๑. วิชาเรียงความ แกกระฐีธรรม หลักสูตรใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๓ ให้นักเรียนเป็น ทำนองเทศนาโวหาร ยกสุภาษิตอื่นมาอ้างอิง ๓ แห่ง อย่าให้ซ้ำกัน เรียงเชื่อมความให้สืบเนื่องกันสนิท ๒. วิชาธรรมวิจารณ์ แกปัญหาธรรมโดยปรมัตถเทศนา หลักสูตรใช้หนังสือธรรมวิจารณ์ สอนปรมัตถ ปฏิปทาและสังสารวัฏสมถกัมมัฏฐาน วิปัสสนากัมมัฏฐาน มหาสติปฐฐาน ศิริมานนทสูตร ๓. วิชาพุทธา อนุพุทธประวัติ แกปัญหาพุทธาณพุทธประวัติกับข้อความในท้องเรื่องนั้น หลักสูตรใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม ๑-๒-๓ ปฐมสมโพธิพระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว) พุทธาณพุทธประวัติ อนุพุทธประวัติ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส และ ๔. วิชาวินัยบัญญัติ แกปัญหา วินัยมีสังฆกรรม เป็นต้น หลักสูตรใช้หนังสือวินัยมุข เล่ม ๓ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

สำหรับหลักสูตรของนักเรียนทั่วไปหรือประชาชนทั่วไปคณะสงฆ์ได้กำหนดไว้ ๓ ระดับได้แก่ ธรรมศึกษาชั้นตรี การศึกษานักธรรมในชั้นนั้น เป็นที่นิยมและเป็นที่ยกย่องในวงการคณะสงฆ์ ทางราชการผู้ที่สอบได้ประโยชน์นักธรรมเมื่อลาสิกขาออกไป ก็สามารถรับราชการเป็นครูสอนตาม

^{๑๑๐} กรมการศาสนา, รายงานการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๓๑), หน้า ๑๐๐.

^{๑๑๑} ข้าหลวง วุฒิจำนทร, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์ และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๓๙๔.

โรงเรียนต่าง ๆ เมื่อมีการสอบเลื่อนวิทยฐานะครู ผู้สอบได้ประโยชน์นักธรรมก็ได้รับสิทธิพิเศษ โดยได้รับการเลื่อนวิทยฐานะ ต่อมาคณะสงฆ์ในสมัยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณพิจารณาเห็นว่าการศึกษานักธรรมเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่มีใจพระภิกษุสามเณร โดยเฉพาะในหมู่ข้าราชการครู ดังนั้นคณะสงฆ์จึงอนุญาตให้ครูทั้งชายและหญิง เขาสอบประโยชน์นักธรรมชั้นตรีในสนามหลวงได้ โดยตั้งหลักสูตรประโยชน์นักธรรมสำหรับฆราวาส เรียกว่า “ธรรมศึกษาตรี” ซึ่งประกอบด้วยวิชาที่ใช้หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี ส่วนวินัยหลักสูตรใช้หนังสือเบญจศีล เบญจธรรม ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ญาณวรมหาเถร)

ธรรมศึกษาชั้นโท เมื่อเห็นว่าฆราวาสสนใจศึกษา และสมัครสอบธรรมศึกษาศึกษาตรีกันเป็นจำนวนมาก ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ คณะสงฆ์จึงได้ตั้งหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นโทขึ้น เพื่อเป็นการขยายการศึกษานักธรรมสำหรับฆราวาสให้กว้างขวาง และแพร่หลายยิ่งขึ้น อันเป็นการส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาทางหนึ่ง หลักสูตรธรรมศึกษาโท ประกอบด้วยวิชาที่ใช้หลักสูตรนักธรรมชั้นโท ส่วนวินัยหลักสูตรใช้หนังสือ อุโบสถศีล

ธรรมศึกษาชั้นเอก เมื่อพ.ศ. ๒๔๗๘ คณะสงฆ์ได้ตั้งหลักสูตรธรรมศึกษาเอก และอนุญาตให้ฆราวาสสอบได้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นต้นไป หลักสูตรธรรมศึกษาเอกก็ประกอบด้วยวิชาที่ใช้หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก ส่วนวินัยหลักสูตรใช้หนังสือกรรมบท อนึ่งหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ถูกกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยผู้จะเข้าสอบเปรียญตรี คือ ประโยค ๑-๒-๓ ต้องสอบผ่านนักธรรมชั้นตรีก่อน ผู้เข้าสอบเปรียญโท คือ ประโยค ๔-๕-๖ ต้องสอบผ่านนักธรรมชั้นโทก่อน และผู้เข้าสอบเปรียญเอก คือ ประโยค ๗-๘-๙ ดังนั้น ตั้งแต่รัชกาลที่ ๖ มาถึงปัจจุบัน พระภิกษุสามเณรผู้ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จึงต้องศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมควบคู่ไปด้วย^{๑๑๒}

จึงกล่าวได้ว่า หลักสูตรพระปริยัติธรรมสำหรับการศึกษาของภิกษุสามเณรจะประกอบด้วยหลักสูตรขั้นต้นเรียกว่า นักธรรมชั้นตรี สำหรับของคฤหัสถ์ เรียกว่า ธรรมศึกษาชั้นตรี หลักสูตรชั้นกลางเรียกว่า นักธรรมชั้นโท สำหรับของคฤหัสถ์ เรียกว่า ธรรมศึกษาชั้นโท และหลักสูตรชั้นสูงเรียกว่า นักธรรมชั้นเอก สำหรับของคฤหัสถ์ เรียกว่า ธรรมศึกษาชั้นเอก ซึ่งมีเนื้อหาที่เหมือนกันบ้าง แตกต่างกันบ้างตามลักษณะความเหมาะสมสำหรับการนำไปใช้ เช่น ภิกษุสามเณรเรียนพระวินัยแต่สำหรับชาวบ้านจะเรียนศีล ๕ ประการ เป็นต้น ซึ่งหลักสูตรดังกล่าวใช้เหมือนกันทั่วทั้งประเทศ ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า การนำระดับการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์มาศึกษาไว้ ๓ ระดับดังกล่าวย่อมจะส่งผลต่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการสอนและคุณภาพในการเรียนหลักธรรมต่างๆ ที่ระบุไว้ในหลักสูตรของนักธรรมชั้นตรี ชั้นโทและชั้นเอกต่อไป

^{๑๑๒} ถวิล สมศรีรัฐกิจ, คู่มือการจัดการศึกษาสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗),

ตารางที่ ๒.๑๑ : แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต), (๒๕๒๘, หน้า ๗๖)	การศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มุ่งเน้น ๑. คัมภีร์ การศึกษาเล่าเรียนหลักธรรมคำสั่งสอน ๒. วิปัสสนาธุระ คือการศึกษาวิธีฝึกหัดอบรมจิตใจ
สุชีพร บุญญานภาพ, (๒๕๓๙), หน้า ๑.	คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ จัดไว้เป็นหมวดหมู่ มี ๓ หมวด รวม เรียกว่า พระไตรปิฎก มี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์แบ่งได้ดังนี้ ๑. หมวดพระสูตร เรียกว่า พระสุตตันตปิฎก ๒. หมวดพระวินัย เรียกว่า พระวินัยปิฎก ๓. หมวดพระอภิธรรม เรียกว่า พระอภิธรรมปิฎก
นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม และคณะ, (๒๕๔๔, หน้า ๑๓)	รายงานการศึกษาเรื่องแนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมตาม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และได้แสดง ความเห็น ๑) ด้านหลักสูตร เนื้อหาสาระเก่าเกินไปและภาษาที่ใช้ในหนังสือเป็น ภาษาที่เข้าใจยาก เวลาเรียน การจัดเวลาเรียนยังไม่เป็นระบบไม่ แน่นอน วิธีการเรียนการสอน เน้นการท่องจำและการแปล ๒) ด้านกระบวนการเรียนการสอน ครูผู้สอนไม่เพียงพอ มักใช้ระบบพี่ สอนน้อง ครูขาดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง หนังสือ ตำรา ประกอบการเรียน เป็นตำราเก่าเกินไป สื่อ-อุปกรณ์ประกอบการสอน มีการใช้น้อยหรือแทบไม่มี อาคารสถานที่ มักใช้ศาลาการเปรียญ ซึ่ง มักมีเสียงรบกวนและบรรยากาศไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ เกณฑ์การวัด และประเมินผล มักวัดความจำมากกว่าความเข้าใจและการคิดวิเคราะห์ ไม่มีเกณฑ์มาตรฐานและกฎเกณฑ์แน่นอน ความยากง่ายของข้อสอบ ยากเกินไป ขาดการทดสอบระดับค่าความยากง่าย
กรมวิชาการศาสนา, (๒๕๒๗, หน้า ๕๗-๖๐)	การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยเรานั้น อาจกล่าวได้ว่ามี มานานนับตั้งแต่ภายหลังการสังคายนาครั้งที่ ๓
พระมหาวรญาณ วรญาณ, (๒๕๔๗, หน้า ๔๓-๔๙)	การศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ในยุคนี้ แรก ๆ ถูกปล่อย ปละละเลย ต่อมาถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงเห็น พระพุทธศาสนาถูกละทิ้งภายนอกย่ำยี ประชาชนมัวเมาหลงใหลเห็น ผิดเป็นชอบ จึงทรงรับบำรุงพระพุทธศาสนา
กรมวิชาการศาสนา, (๒๕๒๗, หน้า ๕๗-๖๐)	การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยเรานั้น อาจกล่าวได้ว่ามี มานานนับตั้งแต่ภายหลังการสังคายนาครั้งที่ ๓
พิสมัย แพนงูเคราะห์ และคณะ, (๒๕๔๔, หน้า ข)	สำนักที่จัดการศึกษาก็ไม่อาจดูแลให้ความสะดวกได้ทั่วถึง ทำให้ พระสงฆ์สามเณรผู้ศึกษาพระปริยัติธรรมขาดแคลนและเดือดร้อน

ตารางที่ ๒.๑๑ : แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย (ต่อ)

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
กรมการศาสนา, (๒๕๓๑, หน้า ๑๐๐)	การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เป็นการศึกษาความรู้ขั้นพื้นฐานของพระพุทธศาสนา หรือ เรียกว่า “การศาสนศึกษา”
ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, (๒๕๒๖, หน้า ๓๙๔)	หลักสูตรสำหรับพระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียน เรียกว่า นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท นักธรรมชั้นเอก และสำหรับคฤหัสถ์ชายหญิงสนใจศึกษาเล่าเรียน เรียกว่า ธรรมศึกษาตรี ธรรมศึกษาโท ธรรมศึกษาเอก
ถวิล สมักรรัฐกิจ, (๒๕๓๗, หน้า ๓๓-๓๔)	การสอบเปรียญ ๓ ระดับ ผู้เข้าสอบเปรียญตรี คือ ประโยค ๑-๒-๓ ต้องสอบผ่านนักธรรมชั้นตรีก่อน ผู้เข้าสอบเปรียญโท คือ ประโยค ๔-๕-๖ ต้องสอบผ่านนักธรรมชั้นโทก่อน ผู้เข้าสอบเปรียญเอก คือ ประโยค ๗-๘-๙

๒.๓ การบริหารจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย

การศึกษาพระภิกษุสามเณรในยุคปัจจุบันมีหลายประเภท แต่การศึกษาที่เป็นระบบของคณะสงฆ์ไทยโดยเฉพาะเป็นอิสระจากรัฐ คณะสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการเองได้แก่การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี การศึกษาพระปริยัติธรรมได้วิวัฒนาการมาโดยลำดับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี การศึกษาของกุลบุตรชาวไทยแต่เดิมอยู่วัด โดยการบวชเป็นสามเณร ศึกษาพระปริยัติธรรมด้านบาลี สมัยกรุงสุโขทัยก็ได้มีผู้ศึกษาด้านพระพุทธศาสนากว้างขวางซึ่งปรากฏในหลักฐานในคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง แสดงว่าการศึกษาได้มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี แต่ปรากฏว่าไม่มีการสอบหรือเลื่อนชั้นทางวิทยฐานะแต่ประการใด ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ได้มีการสอบพระปริยัติธรรมขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยพระเจ้าแผ่นดินทรงอุปถัมภ์บำรุง การศึกษาพระปริยัติธรรมและศาสนาด้วยการอุดหนุน อุปถัมภ์ผู้ศึกษาเล่าเรียนให้มีกำลังใจในการศึกษาเล่าเรียนโดยการยกย่องให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนให้มีวิทยฐานะ และมีสมณศักดิ์ เรียกว่า “พระมหา” ขึ้นเป็นครั้งแรก และจัดชั้นเรียนเป็น ๓ ชั้น คือ เปรียญตรี เปรียญโท เปรียญเอก^{๑๑๓}

(๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย

การศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มุ่งเน้นในด้านการอบรมจิตใจโดยเฉพาะ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

^{๑๑๓} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๖) หน้า ๑๐๑-๑๐๓.

๑. คันถุระ การศึกษาเล่าเรียนหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เป็นภาคทฤษฎีโดยวิธีบอกกล่าว ท่องจำปากต่อปาก ที่เรียกว่า มุขปาฐะ ทั้งที่เป็นการเล่าเรียนสดับตรับฟังจากพระพุทธเจ้าโดยตรง และจากพระอรหันตสาวก

๒. วิปัสสนาธุระ คือ การศึกษาวิธีฝึกหัดอบรมจิตใจให้สงบ สะอาด ปราศจากกิเลสอาสวะทั้งปวง^{๑๑๔}

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระมหาสาวกซึ่งมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน ได้ทำการสังคายนาพระธรรมวินัย และรวบรวมคำสั่งสอน เพื่อไม่ให้ประพจน์ไขว้เขวไปจากคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ จัดไว้เป็นหมวดหมู่ มี ๓ หมวด รวมเรียกว่า พระไตรปิฎกมี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นนี้แบ่งได้ดังนี้

๑. หมวดพระสุตต เรียกว่า พระสุตตันตปิฎก มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นนี้

๒. หมวดพระวินัย เรียกว่า พระวินัยปิฎก มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นนี้

๓. หมวดพระอภิธรรม เรียกว่า พระอภิธรรมปิฎก มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้นนี้^{๑๑๕}

พระสงฆ์สาวกสมัยนั้น ก็ศึกษาท่องจำกันด้วยปาก เป็นคณะๆ คณะละหมวดบ้างสองหมวดบ้าง จนถึงสังคายนาครั้งที่ ๕ จึงมีการจารึกลงในใบลานไว้เป็นหลักฐาน ด้วยภาษาบาลีหรือภาษามคธ ทั้งนี้ ด้วยเล็งเห็นว่า ในกาลภายหน้าจะไม่มีผู้ทรงจำพระไตรปิฎกได้ทั้งหมด และจากการที่พระไตรปิฎกได้ถูกจารึกไว้ด้วยภาษาบาลีนี้เอง พระสงฆ์สาวกโดยเฉพาะฝ่ายเถรวาท จึงหันมาศึกษาภาษาบาลีให้เป็นความรู้พื้นฐานก่อน จากนั้นจึงศึกษาพระไตรปิฎกต่อไป เพื่อเป็นการรักษาพระธรรมวินัยดั้งเดิมของพระพุทธองค์ ไม่ให้คลาดเคลื่อนหรือวิปลาสไป ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาได้เจริญแพร่หลายไปยังนานาประเทศ จึงได้มีการคัดลอกพระไตรปิฎกไว้ด้วยภาษาของตน เพื่อจะได้เรียนรู้ได้ง่ายขึ้น และสามารถถ่ายทอดคำสั่งสอนนั้นออกมาอย่างถูกต้องตามพระพุทธประสงค์

(๒) การศึกษาพระปริยัติธรรม

การศึกษาพระปริยัติธรรม คือ กระบวนการเรียนการสอน การค้นคว้าทำความเข้าใจและจดจำคำสอนของพระพุทธองค์ ซึ่งจารึกเป็นภาษาบาลีเป็นหลักในการศึกษาพระไตรปิฎก โดยที่การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ตั้งแต่ประโยค ๑-๒ จนถึงเปรียญธรรม ๙ ประโยค จะเป็นการศึกษาดูด้วยภาษาบาลีทั้งสิ้น

การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยเรานั้น อาจกล่าวได้ว่ามีมานานนับตั้งแต่ภายหลังการสังคายนาครั้งที่ ๓ ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงจัดส่งพระภิกษุสงฆ์ไปประกาศพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ พระโสณะกับพระอุตตระ ได้นำเอาพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ยังสุวรรณภูมิ คือ ประเทศไทย จนกระทั่งมาเจริญรุ่งเรืองขึ้นในสมัยลพบุรี และปรากฏว่ามีพระมหาเถรหลายรูป

^{๑๑๔} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๗๖.

^{๑๑๕} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

ที่ศึกษาอยู่ในระดับแตกฉาน สามารถแต่งตำรับตำราอธิบายธรรมะเป็นภาษาบาลีได้อย่างเชี่ยวชาญ โดยการศึกษาพระปริยัติธรรมในประเทศไทยแต่ละสมัยมีดังนี้^{๑๑๖}

ก. สมัยสุโขทัยและล้านนาไทย

การศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยนั้น พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้บริหารและจัดการศึกษา คือเป็นครูผู้สอนกันเอง สมัยพ่อขุนรามคำแหง การปกครองคณะสงฆ์แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายคามวาสี และฝ่ายอรัญญวาสี ทรงส่งเสริมให้มีการศึกษาพระพุทธานุสาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก แม้พระองค์เองก็ทรงสั่งสอนประชาชนตามหลักธรรมเช่นกัน

หลักสูตรการศึกษา

การศึกษาสมัยนั้น ยังยึดหลักภาษาบาลี ศึกษาในเชิงหลักภาษาและเนื้อหาธรรมะจากพระไตรปิฎก โดยแบ่งเป็นตอนๆ อันดับแรกศึกษาพระสูตรตันตปิฎก เมื่อจบแล้วก็ศึกษาพระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกตามลำดับ

สถานศึกษา

สถานศึกษาในสมัยสุโขทัยและล้านนาไทย ใช้วัดและวังเป็นศูนย์กลาง นั่นคือวัดเป็นสำนักเรียนของบรรดาบุตรหลาน ขุนนาง และราษฎรทั่วไป โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นครูสอน และจัดการศึกษา ส่วนวังเป็นสำนักราชบัณฑิต ซึ่งทำการสอนให้เฉพาะเจ้านาย ข้าราชการ และเป็นที่ยี่เรียนธรรมของพระสงฆ์เท่านั้น

การวัดผลการศึกษา

การวัดผลการศึกษาในสมัยสุโขทัยและล้านนาไทยนั้น ยังไม่เด่นชัด เป็นแต่การวัดผลจากความทรงจำและความสามารถของพระภิกษุสงฆ์

ข. สมัยกรุงศรีอยุธยาและธนบุรี

การศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ในยุคนี้นั้น แรกๆ ถูกปล่อยปละละเลยต่อมาถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงเห็นพระพุทธานุสาถูกละทิ้งภายนอกย้ายไป ประชาชนมัวเมาหลงใหลเห็นผิดเป็นชอบ จึงทรงรับบำรุงพระพุทธานุสา ทรงโปรดจัดการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นเหมือนในครั้งกรุงสุโขทัย ให้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรม นับว่าเป็นการสอบไล่ที่เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย ต่อมาจนถึงสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้าตากสินมหาราช ทรงใส่พระทัยพัฒนาการพระพุทธานุสา ทรงรวบรวมอาราธนาพระภิกษุสงฆ์ให้มาอยู่รวมกันอีกครั้งหนึ่ง ทรงแต่งตั้งสมณศักดิ์และสถาปนาพระอารามหลายแห่ง ให้พระภิกษุสงฆ์ศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์และวิปัสสนาธุระ พระพุทธานุสาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกวาระหนึ่ง^{๑๑๗}

หลักสูตรการศึกษา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงโปรดให้คณะสงฆ์เอาการะในการเรียนการสอนอย่างจริงจัง โดยกำหนดหลักสูตร เวลาเรียน การประเมินผล และฐานะของผู้สอบไล่ได้เป็นการแน่นอน ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นหลักสูตร โดยแบ่งเป็น ๓ ชั้นเรียน คือ

^{๑๑๖} กรมวิชาการ, ประวัติการศึกษาคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลาดพร้าว, ๒๕๒๗), หน้า ๕๗-๖๐.

^{๑๑๗} พระมหาวรญาณ วรณฺฑ, ประวัติศาสตร์การศึกษาบาลีของคณะสงฆ์ในสยามประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๔๓-๔๔.

๑. บาเรียนตรี ต้องแปลภาษาบาลีจบพระสูตร
 ๒. บาเรียนโท ต้องแปลภาษาบาลีจบพระสูตร และพระวินัย
 ๓. บาเรียนเอก ต้องแปลภาษาบาลีจบพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม
- ผู้เรียนจบบาเรียน ตรี-โท-เอก เรียกว่า “มหาบาเรียนบาลี” โดยใช้อักษรย่อว่า “บ.บ.”

สถานศึกษา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมใช้บริเวณพระบรมมหาราชวังเป็นที่เล่าเรียน ส่วนวัดวาอารามต่างๆ เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน ส่วนย่อยเท่านั้น ครูผู้สอน ได้แก่ พระมหากษัตริย์บ้าง ราชบัณฑิตบ้าง พระเถระผู้มีความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกบ้าง

วัดผลการศึกษา

เริ่มแรกเรียนคัมภีร์มูลกัจจายน์ (หลักของภาษา) ใช้เวลาประมาณ ๒-๓ ปี จึงเรียนแปลพระไตรปิฎกที่จารึกในใบลานเป็นหนังสือแบบเรียน เมื่อมีความรู้ความสามารถในการแปลได้ดีแล้ว ครูปาจารย์และเจ้าสำนักเรียนก็จะกราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ทรงทราบ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศการสอบไล่ความรู้ของพระภิกษุสามเณรขึ้น เรียกว่า “สอบสนามหลวง” หมายถึง การสอบในพระบรมราชูปถัมภ์ ทรงยกย่องผู้สอบได้ให้มีสมณศักดิ์เป็น “มหา” นำหน้าชื่อ แล้วพระราชทานให้เป็นพระราชาคณะ เป็นเกียรติแก่พระพุทธานุสาสืบไป สถานที่สอบใช้พระบรมมหาราชวังเป็นที่สอบ และใช้ระยะเวลาเรียน ๓ ปี จึงมีการสอบ ๑ ครั้ง

วิธีสอบ

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงประกาศให้มีการสอบพระปริยัติธรรมขึ้นแล้ว พระมหาเถระและราชบัณฑิตทั้งหลาย ก็แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้น โดยมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประธาน การสอบแปลผู้สอบต้องจับฉลากตามที่คณะกรรมการกำหนดให้ ถ้าจับได้ผูกใดก็แปลผูกนั้น โดยเริ่มจากพระสูตรก่อน ต้องแปลปากเปล่าต่อหน้าคณะกรรมการ ผิดศัพท์หรือประโยคได้เพียง ๓ ครั้ง ถ้ากรรมการทักท้วงเกิน ๓ ครั้ง ถือว่าตก ถ้าแปลได้คล่องเป็นที่น่าพอใจ ไม่มีการทักท้วง ถือว่าสอบได้ในประโยคนั้นๆ เมื่อผ่านพระสูตรก็ให้เกียรติคุณเป็น “บาเรียนตรี” เรียนพระวินัยปิฎกต่อไปอีก ๓ ปี สอบผ่านก็เป็น “บาเรียนโท” จากนั้นศึกษาพระอภิธรรมปิฎกอีก ๓ ปี สอบผ่านก็ได้รับยกย่องเป็น “บาเรียนเอก”^{๑๑๘}

ค.สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ยุครัชกาลที่ ๑-๔)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาไปพร้อมกับการพัฒนาบ้านเมือง ทรงอาราธนาพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์และราชบัณฑิตเป็นกรรมการชำระพระไตรปิฎกจารึกเป็นอักษรขอมขึ้น ใช้เวลา ๕ เดือน จึงเสร็จสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นการทำสังคายนาครั้งแรกในกรุงรัตนโกสินทร์

หลักสูตร

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคต้น การศึกษาพระปริยัติธรรม หลักสูตรยังใช้พระไตรปิฎกเรียน ๓ ปี จึงมีการสอบ ๑ ครั้ง เหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยา ต่อมาในยุครัชกาลที่ ๒ ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนขึ้นใหม่ โดยจัดหลักสูตรเป็น ๙ ชั้น ดังนี้

^{๑๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕-๗๑.

๑. ประโยค ๑-๒-๓ ใช้คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเป็นแบบเรียน (แปลคราวเดียวกัน ๓ ประโยค)

๒. ประโยค ๔ ใช้คัมภีร์มั่งคัลลทีปนี ภาคแรก

๓. ประโยค ๕ ใช้คัมภีร์บาลีสุมุตตะกะ

๔. ประโยค ๖ ใช้คัมภีร์มั่งคัลลทีปนี ภาคสอง

๕. ประโยค ๗ ใช้คัมภีร์อรรถกถาวินัยสมันตปาสาทิกา

๖. ประโยค ๘ ใช้คัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค

๗. ประโยค ๙ ใช้คัมภีร์ฎีกาสารัตถทีปนี (ภายหลังเปลี่ยนเป็นฎีกาอภิธัมมัตถวิภาวินี)

สถานศึกษา

ยุครัชกาลที่ ๑ และที่ ๒ โปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระที่นั่งมณเฑียรธรรมในวัด พระศรีรัตนศาสดาราม บางที่ก็ใช้บ้านของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์และเจ้านาย ส่วนข้าราชการชั้นผู้น้อยให้ไปศึกษาตามวัดต่างๆ พอถึงยุครัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระอารามบาง ทรงสร้างแก่งบริเวณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยภายในพระบรมมหาราชวังบ้าง เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน โปรดให้เลี้ยงเพลพระภิกษุและพระราชทานรางวัลด้วย ภายหลังสถานที่ไม่เพียงพอจึงโปรดให้ใช้พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นที่เล่าเรียนต่อมาในยุครัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างแก่งขึ้น ๔ หลัง ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อใช้เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนเพิ่มเติม

การวัดผลการศึกษา

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น การสอบพระปริยัติธรรมยังเหมือนเดิมเมื่อปลายกรุงศรีอยุธยา คือ เรียน ๓ ปี มีการสอบ ๑ ครั้ง ต่อมายุครัชกาลที่ ๓ เมื่อนักเรียนคนใจจะสอบ ก็ให้จับสลาก ถูกของไหนก็ให้แปลของนั้น ก่อนแปลกรรมการจะให้เวลาเล็กน้อยให้หายใจต้นต้น จึงเรียกเข้าไปแปลต่อหน้า กรรมการ ต้องแปลครั้งเดียวให้ผ่าน ๓ ประโยค จึงจะเป็น “บาเรียน” ถ้าเพียง ๒ ประโยค ถือว่าตก หรือถ้ากรรมการหักท้วงเกิน ๓ ครั้ง ก็นับว่าตก พระภิกษุสามเณรที่เรียนเก่งก็สามารถแปลสอบตั้งแต่ ประโยค ๑-๙ รวดเดียวได้

สถานที่และเวลาในการสอบ

การสอบพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร นับเป็นราชการแผ่นดินประเภทหนึ่งเพราะอยู่ในพระราชกรณียกิจของพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นศาสนูปถัมภก ดังนั้น ส่วนใหญ่จึงใช้สถานที่สอบในพระบรมมหาราชวังเป็นหลัก การสอบสมัยนั้น เริ่มเวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น. ทุกวัน เว้นวันโกนและวันพระ เวลาในการสอบนั้นไม่มีกำหนด แล้วแต่ผู้เข้าสอบแปลได้เร็วหรือช้า แต่โดยปกติให้เลิกเวลาประมาณ ๑๙.๐๐ น. หรือ ๒๐.๐๐ น. การสอบแต่ละครั้งตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้น ใช้เวลาประมาณ ๒-๓ เดือน^{๑๑๙}

ง. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ยุครัชกาลที่ ๕-๘)

ในยุครัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าการศึกษาคือสิ่งสำคัญ จึงทรงสนับสนุนการศึกษาทั่วไป สำหรับพระภิกษุสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งด้านพระปริยัติธรรมและวิชาการสมัยใหม่ควบคู่กันไป ได้ทรงตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงทางคณะสงฆ์ขึ้น ๒ แห่ง

^{๑๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗-๕๔.

คือ ทรงสถาปนามหาธาตุวิทยาลัยขึ้น เมื่อ พ.ศ.๒๔๓๒ ที่วัดมหาธาตุ ต่อมา พ.ศ.๒๔๓๙ จึงทรงพระราชทานนามใหม่ว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และใน พ.ศ.๒๔๓๖ ก็โปรดให้เปิดขึ้นอีกที่วัดบวรนิเวศวิหาร และได้ทรงพระทานนามว่า มหามกุฏราชวิทยาลัย อย่างไรก็ตามมหาวิทยาลัยทั้ง ๒ แห่งนี้ก็ยังไม่พร้อมที่จะดำเนินการในรัชกาลนี้

มาถึงยุครัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นผู้อำนวยการศึกษาของคณะสงฆ์ ได้ร่วมมือกับพระเถระในยุคนั้น (พ.ศ.๒๔๕๔) จัดให้มีการศึกษาพระธรรมวินัยในแบบภาษาไทย โดยคัดเลือกหัวข้อธรรมวินัยในพระไตรปิฎก จัดเป็นหมวดหมู่เป็นชั้นๆ ตามความหมายยากง่าย ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้บวชเข้ามาใหม่เรียนได้ง่ายขึ้น โดยแบ่งเป็น ๓ ชั้นเรียน คือ ชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก ผู้ที่เรียนจึงได้ชื่อว่า นักธรรม พระเถระที่สอบได้ ก็เรียกกันว่า “พระนักธรรม” หลักสูตรนี้ต่อมาอนุญาตให้ชาวบ้านเข้าสอบด้วยเรียกว่า “ธรรมศึกษา” สำหรับผู้ที่สอบบาลีได้เป็นเปรียญ และสอบนักธรรมได้อีก เรียกว่า “เปรียญธรรม” ใช้อักษรย่อว่า “ป.ธ.” อนึ่ง ผู้ที่จะสอบบาลีนั้น จะต้องสอบนักธรรมให้ได้ก่อน ถ้าสอบนักธรรมตกบาลีกี่โมฆะ คือนักธรรมตรี มีสิทธิสอบได้แค่ประโยค ๑-๒-๓ นักธรรมโทมีสิทธิสอบประโยค ๔-๕-๖ ส่วนนักธรรมเอก มีสิทธิสอบประโยค ๗-๘-๙

สถานที่สอบ

เดิมที่ใช้บริเวณวิหารคดรอบพระอุโบสถและตามพระอารามต่างๆ เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน ต่อมาเมื่อสร้างมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ สงฆ์แห่งขึ้นแล้ว จึงใช้เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสงฆ์

การวัดผลการศึกษา

ยุคแรกการสอบพระปริยัติธรรมใช้เวลาศึกษา ๓ ปี สอบ ๑ ครั้ง ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๓๖ จึงได้กำหนดให้สอบปีละ ๑ ครั้ง ตลอดมา วิธีสอบพระปริยัติธรรมในสมัยรัชกาลที่ ๕ ยังคงใช้สอบแบบเดิม คือสอบด้วยปาก ต่อมาปี พ.ศ.๒๔๕๕ ได้เปลี่ยนแปลงมาสอบด้วยวิธีเขียนเฉพาะประโยค ๑ และประโยค ๒ ส่วนตั้งแต่ประโยค ๓ ขึ้นไป สอบแปลด้วยปากตามแบบเดิม ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๙ จึงได้ยกเลิกการสอบแปลด้วยปาก เปลี่ยนมาสอบโดยวิธีเขียนทุกประโยค

อนึ่งการสอบนั้น ตามประเพณีเดิมไม่ได้กำหนดด้วยนาฬิกา แต่ใช้เทียนเป็นสัญญาณกำหนด คือเมื่อเริ่มแปลเวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น. ไปจนกระทั่งค่ำ แล้วจุดเทียนตั้งไว้จนกว่าเทียนจะหมดก็เป็นอันเลิกสอบในวันนั้น ถ้ายังแปลค้างอยู่ก็เป็นอันตกหมด ต่อมาจึงยกเลิกการใช้เทียนเป็นสัญญาณ ให้ใช้นาฬิกาแทน และกำหนดให้นักเรียนชั้นที่แปลธรรมบทรูปละ ๖๐ นาฬิกา ให้แปลหนังสือ ๓ ใบลานซึ่งจารึกด้วยอักษรขอมเป็นภาษาไทย ซึ่งมีประมาณ ๓๐ บรรทัด ภายหลังเห็นว่ายากไป ไม่ทันเวลา จึงลดลงเหลือ ๒๐ บรรทัด ประโยคสูง ๙๐ บาท บางทีถ้าประโยคยากก็เพิ่มให้อีก ๓๐ นาฬิกา เป็นกรณีพิเศษก็มี”^{๑๒๐}

จ.สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ยุครัชกาลปัจจุบัน)

ปัจจุบันการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีแม่กองบาลีสนามหลวงเป็นผู้รับผิดชอบ แบ่งเป็น ๙ ชั้น เหมือนอย่างสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ต่างกันแต่เพียงหนังสือประเภทการเรียนการสอนเท่านั้น และจะถือว่าเป็น “เปรียญธรรม” ได้ ก็ตั้งแต่เปรียญธรรม ๓ ประโยคถึง ๕ ประโยค และผู้ที่สอบได้เป็นพระก็ได้เป็น “มหา” ให้เรียกคำว่า “พระมหา” นำหน้าชื่อ

^{๑๒๐} อ่างแล้ว, หน้า ๕๘-๘๗.

การศึกษาทั้ง ๙ ชั้นนี้ จัดรวมเป็น ๓ ชั้น ได้อย่างเดิมโดยจัดเป็น ดังนี้

๑. ประโยค ป.ธ.๓ เป็นเปรียญตรี
๒. ประโยค ป.ธ.๔-๕-๖ เป็นเปรียญโท
๓. ประโยค ป.ธ.๗-๘-๙ เป็นเปรียญเอก^{๑๒๑}

๒.๔ ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่การวิจัย

การบริการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์ไทยในเขต กรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีทั้งหมดรวม ๖ จังหวัด

๒.๓.๑ กรุงเทพมหานคร^{๑๒๒} มีสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมมีจำนวน ๙๗ สำนัก เรียนในพื้นที่ ๑,๕๖๘.๗๗๗ ตารางกิโลเมตร มีจำนวนนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในปีการศึกษา ๒๕๕๖ ดังนี้

- ๑) นักเรียนชั้นตรี มีจำนวน ๓,๖๙๔ รูป
 - ๒) นักเรียนชั้นโท มีจำนวน ๒,๑๗๔ รูป
 - ๓) นักเรียนชั้นเอก มีจำนวน ๑,๒๒๕ รูป
- รวมจำนวนนักเรียนทั้งหมด ๗,๐๙๓ รูป

๒.๓.๒ จังหวัดนครปฐม^{๑๒๓} การบริการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์ไทยในเขตจังหวัดนครปฐม มีจำนวน ๑๙๙ สำนักเรียนในพื้นที่ ๒,๑๖๘.๓๒๗ ตารางกิโลเมตร มีจำนวนนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในปีการศึกษา ๒๕๕๖ ดังนี้

- ๑) นักเรียนชั้นตรี มีจำนวน ๑,๔๖๔ รูป
 - ๒) นักเรียนชั้นโท มีจำนวน ๔๕๖ รูป
 - ๓) นักเรียนชั้นเอก มีจำนวน ๑๘๗ รูป
- รวมจำนวนนักเรียนทั้งหมด ๒,๑๐๗ รูป

๒.๓.๓ จังหวัดสมุทรปราการ^{๑๒๔} มีสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มีจำนวน ๑๒๓ สำนัก เรียนในพื้นที่ ๑,๐๐๔.๐๙๒ ตารางกิโลเมตร มีจำนวนนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในปีการศึกษา ๒๕๕๖ ดังนี้

- ๑) นักเรียนชั้นตรี มีจำนวน ๑,๐๖๒ รูป
 - ๒) นักเรียนชั้นโท มีจำนวน ๔๑๑ รูป
 - ๓) นักเรียนชั้นเอก มีจำนวน ๒๕๕ รูป
- รวมจำนวนนักเรียนทั้งหมด ๑,๗๒๘ รูป

^{๑๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๙-๙๑.

^{๑๒๒} สนามหลวงแผนกธรรม,สถิติผลการสอบธรรมสนามหลวง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗-๖๒.

^{๑๒๓} อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๖

^{๑๒๔} อ้างแล้ว, หน้า ๖๕

๒.๓.๔ จังหวัดนนทบุรี^{๑๒๕} มีนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมมีจำนวน ๑๙๒ สำนักเรียนในพื้นที่ ๖๒๒.๓๐๓ ตารางกิโลเมตร มีจำนวนนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในปีการศึกษา ๒๕๕๖ ดังนี้

- ๑) นักธรรมชั้นตรี มีจำนวน ๑,๐๐๒ รูป
- ๒) นักธรรมชั้นโท มีจำนวน ๔๒๗ รูป
- ๓) นักธรรมชั้นเอก มีจำนวน ๑๘๙ รูป
- รวมจำนวนนักเรียนทั้งหมด ๑,๖๑๘ รูป

๒.๓.๕ จังหวัดปทุมธานี^{๑๒๖} มีนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมมีจำนวน ๑๘๗ สำนักเรียนในพื้นที่ ๑,๕๒๕.๘๕๖ ตารางกิโลเมตร มีจำนวนนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในปีการศึกษา ๒๕๕๖ ดังนี้

- ๑) นักธรรมชั้นตรี มีจำนวน ๑,๘๑๔ รูป
- ๒) นักธรรมชั้นโท มีจำนวน ๙๒๐ รูป
- ๓) นักธรรมชั้นเอก มีจำนวน ๓๘๖ รูป
- รวมจำนวนนักเรียนทั้งหมด ๓,๑๒๐ รูป

๒.๓.๖ จังหวัดสมุทรสาคร^{๑๒๗} มีนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมมีจำนวน ๙๖ สำนักเรียนในพื้นที่ ๘๗๒.๓๔๗ ตารางกิโลเมตร มีจำนวนนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในปีการศึกษา ๒๕๕๖ ดังนี้

- ๑) นักธรรมชั้นตรี มีจำนวน ๗๓๘ รูป
- ๒) นักธรรมชั้นโท มีจำนวน ๒๔๑ รูป
- ๓) นักธรรมชั้นเอก มีจำนวน ๑๑๑ รูป
- รวมจำนวนนักเรียนทั้งหมด ๑,๑๓๐ รูป

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวกับนโยบายการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยย่อมมีความเกี่ยวเนื่องด้วยหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะหลักไตรสิกขาที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเพื่อทำการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ของงานวิจัยให้สอดคล้องกับการพัฒนาคุณภาพของความรู้ ความเข้าใจถึงแก่นแท้ของหลักพุทธธรรม รวมไปถึงวิธีการนำหลักธรรมต่างๆ ออกไปสู่ประชาชนชาวพุทธให้มากที่สุดด้วยการเผยแผ่ธรรมที่จะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากผู้ถ่ายทอดที่ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมมาเป็นอย่างดีผู้วิจัยจะศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวกับนโยบายการจัดการศึกษา และงานวิจัยเกี่ยวข้องกับการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ดังนี้

^{๑๒๕} อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๔

^{๑๒๖} อ้างแล้ว, หน้า ๖๔

^{๑๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗

๒.๓.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวกับนโยบายและการบริหาร

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนโยบายเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเพื่อการขับเคลื่อนองค์กรทุกระดับที่มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการทางบริหาร รวมทั้งการโครงสร้างองค์กรเพื่อความเหมาะสมและทิศทางการพัฒนาระบบต่าง ๆ ให้เกิดการมีส่วนร่วมในการการแก้ไขและการป้องกันปัญหาในยุคที่มีแข่งขันรอบด้าน ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอต่อไปนี้

ศักดาพินิจ ณรงค์ชาติโสภณ^{๑๒๘} ได้วิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์นโยบายการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน” พบว่า ภาครัฐและส่วนราชการที่เกี่ยวข้องยังไม่มีความจริงจังและจริงใจต่อการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่าที่ควร นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติยังมีความเข้าใจในนโยบายของรัฐบาลไม่ชัดเจน หรือมีการอาศัยช่องว่างของระเบียบกฎหมายในการยืดเวลาการถ่ายโอนภารกิจออกไป ผลของการกระจายอำนาจต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนยังไม่เห็นผลมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมีงานทำตามต้องการ การลดรายจ่าย การลดการกู้หนี้ยืมสิน การชำระค่าน้ำเสีย และการมีเงินออม สำหรับด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่วนมากยังไม่มียุทธศาสตร์ในการเข้าร่วมเสนอปัญหาหรือความคิดเห็น การเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนา การเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา การแก้ไขปัญหาชุมชน การประเมินผลการพัฒนา และการปรับปรุงการตั้งกระทรวงท้องถิ่นขึ้นเพื่อเป็นหน่วยงานที่จะช่วยสนับสนุนงานในความรับผิดชอบของเทศบาลต่าง ๆ เพื่อปรับเปลี่ยนบทบาทของเทศบาลให้มีการบริหารงานแบบเปิดและมีการประชาสัมพันธ์ พร้อมทั้งรับฟังข้อคิดเห็นสาธารณะมากขึ้น

ศุภณัฐ ทรัพย์นาวิณ^{๑๒๙} ได้วิจัยเรื่อง การนำนโยบายการบริการสาธารณะแก่ผู้สูงอายุไปปฏิบัติ : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบล ๑๖ แห่ง พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพในการนำนโยบายการบริการสาธารณะแก่ผู้สูงอายุไปปฏิบัติในระดับตำบลองค์การบริหารส่วนตำบล ได้แก่ ความชัดเจนในเป้าหมาย วัตถุประสงค์ของนโยบาย ความพร้อมและความพอเพียงของทรัพยากร ความรู้ความเข้าใจของผู้ปฏิบัติ การกำหนดภารกิจ สำหรับแนวทางที่เหมาะสมในการนำนโยบายไปปฏิบัติได้แก่ การบรรลุวัตถุประสงค์ การเตรียมความพร้อม ในด้านต่าง ๆ การกำหนดภารกิจ การทำความเข้าใจในกระบวนการนโยบาย การกระจายอำนาจ การกำหนดระยะเวลาที่ชัดเจน มีการจัดลำดับความสำคัญของนโยบาย มีความสอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น การเน้นส่งเสริมหลักคุณธรรม จริยธรรมแก่ผู้นำนโยบายไปปฏิบัติ การมีส่วนร่วมของผู้รับบริการในกระบวนการนโยบาย รวมทั้งผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่ม มีการติดตามผล ประเมินผลและนำนโยบายไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้แก่ กระทรวงมหาดไทยในฐานะเป็นผู้กำกับนโยบายจะต้องให้การสนับสนุนหน่วยงานที่นำนโยบายไปปฏิบัติในทุกๆ ด้าน ต้องสร้างความเข้าใจในนโยบายของรัฐอย่างทั่วถึง ตั้งแต่การกำหนดนโยบายจนถึงการประเมินผลนโยบาย

^{๑๒๘} ศักดาพินิจ ณรงค์ชาติโสภณ, “การวิเคราะห์นโยบายการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน”, *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๙).

^{๑๒๙} ศุภณัฐ ทรัพย์นาวิณ, “การนำนโยบายการบริการสาธารณะแก่ผู้สูงอายุไปปฏิบัติ กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบล ๑๖”, *ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๔).

สุรศักดิ์ บุญเทียน^{๑๓๐} ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วมของสมาชิกสุขภาพเฉพาะพื้นที่ พบว่า การสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วมของสมาชิกสุขภาพเฉพาะพื้นที่ คือ ความสัมพันธ์ของการตัดสินใจของฝ่ายต่าง ๆ ในทิศทางที่สังคมต้องการ โดยการสร้างพื้นที่สาธารณะให้กับภาพส่วนต่าง ๆ ในสังคมได้เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปรึกษาหารือ อย่างเปิดเผยและเกิดกระบวนการผลักดันนโยบายสู่การปฏิบัติผ่านการประชุมที่เป็นระบบบนหลักการมีส่วนร่วมภายใต้ศีลธรรมอันดี ซึ่งมีรูปแบบองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ข้อมูลข่าวสารองค์ความรู้การกำหนดประเด็นสาธารณะ การกำหนดเป้าหมายเชิงนโยบาย ผู้มีส่วนได้เสีย กลไกการทำงาน ขั้นตอน/กระบวนการ การจัดประชุม/เวทีและการสื่อสารกับสังคม กลไกการทำงาน กระบวนการขั้นตอนการพัฒนา จัดทำข้อเสนอและขึ้นติดตามผลักดันข้อเสนอเชิงนโยบายสู่การปฏิบัติ ปัจจัยความเข้มแข็ง เข้มแข็งของภาคประชาสังคม ความสอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐ โดยมีลักษณะการขับเคลื่อนตามบทบาทของแกนนำและนโยบาย ก่อให้เกิดประสิทธิภาพ กระบวนการเรียนรู้เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ ตลอดจนไปสู่แนวทางการพัฒนารูปแบบที่ดียิ่งขึ้น

กิตติยา เอ็ฟฟานสและศุณิสสา ทดลา^{๑๓๑} ได้วิจัยเรื่อง “ปัญหาการจัดการศึกษาตามนโยบายเรียนดี เรียนฟรี ๑๕ ปี” พบว่า ปัญหาเชิงโครงสร้างพบว่ามี ๒ ประการได้แก่ ๑. กระบวนการกำหนดนโยบายยังขาดความสอดคล้องเชื่อมโยงกับปัญหา และ ๒. การกำหนดงบประมาณที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความต้องการจำเป็น ปัญหาเชิงกระบวนการพบว่ามี ๒ ประการ ได้แก่ ๑.การประชาสัมพันธ์ไม่ก่อให้เกิดความเข้าใจในกลุ่มผู้ปกครอง และ ๒. ขั้นตอนการนำนโยบายไปปฏิบัติ ปัญหาเชิงผลลัพธ์พบว่า ๑. คุณภาพผู้เรียนชีวิตด้วยข้อมูลของหน่วยงานหลักจากใช้นโยบายคุณภาพของผู้เรียนมีแนวโน้มต่ำลง และ ๒.ความไม่พึงพอใจในการเบิกจ่ายและไม่เพียงพอต่องบประมาณ ส่วนประเด็นการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน พบว่า ด้านครู จะต้องมีการใช้สื่อการสอนที่มีประสิทธิภาพ กำหนดมาตรฐานของสถาบันที่ผลิตครูให้ได้มาตรฐาน การใช้มาตรการเชิงรุกในการบริหารอัตรากำลังและสร้างระบบการโยกย้ายด้วยคุณธรรม ด้านหลักสูตร พบว่า การจัดทำกรอบคุณวุฒิการศึกษาขั้นพื้นฐานแต่ละช่วงชั้น การปฏิรูปการเรียนการสอนให้เกิดความเข้าใจ เอาจริงกับนโยบายคืนครูให้กับนักเรียน และเน้นให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางอย่างแท้จริง ด้านการวัดผล พบว่า กำหนดให้มีตัวชี้วัดที่เกิดผลลัพธ์กับตัวผู้เรียน ใช้ประโยชน์จากผลการสอบ O-NET และจากผลการประเมินจาก สทศ. สมศ. และปรับเปลี่ยนงบประมาณของนโยบายเรียนฟรี

^{๑๓๐} สุรศักดิ์ บุญเทียน, “การพัฒนารูปแบบการสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วมของสมาชิกสุขภาพเฉพาะพื้นที่”, *ดัชนีนิพนธ์ปริญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๑).

^{๑๓๑} กิตติยา เอ็ฟฟานสและศุณิสสา ทดลา, “ปัญหาการจัดการศึกษาตามนโยบายเรียนดี เรียนฟรี ๑๕ ปี”, *รายงานการวิจัย*, (สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน, ๒๕๕๑), หน้า ก-ฉ.

เจษฎา นกน้อย^{๑๓๒} ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการความหลากหลายในองค์กร : ตัวแบบทางด้านทรัพยากรมนุษย์เพื่อความเท่าเทียมกันของผู้มีอัตลักษณ์หลากหลายทางเพศ” พบว่า นโยบายเกี่ยวกับการจัดการความหลากหลายทางเพศของทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรที่ทำงานอยู่มีคณะกรรมการบริหารองค์กรที่มีความหลากหลายขณะที่องค์กรที่ทำงานอยู่มีการจัดฝึกอบรมและให้ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายของทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรเช่นเดียวกับประเด็นเรื่องของการกำหนดนโยบายการไม่เลือกปฏิบัติต่อกลุ่มใดๆในสถานที่ทำงานและการแยกการจัดการความหลากหลายทางเพศของทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรออกจากการจัดความไม่เท่าเทียมซึ่งองค์กรที่ทำงานอยู่มีกลุ่มที่ไม่เป็นทางการคอยให้คำแนะนำในประเด็นทางด้านความหลากหลายทางเพศของทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร

พรพรรณ อินทรประเสริฐ^{๑๓๓} ได้วิจัยเรื่อง “องค์ประกอบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในทศวรรษหน้า” พบว่า ประกอบด้วย ๕ ด้านได้แก่ ๑.ด้านโครงสร้างและกระบวนการบริหารวิชาการ ๒. ด้านโครงสร้างและกระบวนการบริหารงานบุคคล ๓.ด้านโครงสร้างและกระบวนการบริหารงานงบประมาณ ๔.ด้านโครงสร้างและกระบวนการบริหารงานกำกับติดตาม และ ๕.ด้านโครงสร้างและกระบวนการบริหารการจัดองค์กร

ฤทัยทรัพย์ ดอกคำ^{๑๓๔} ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็กที่ส่งผลต่อประสิทธิผลโรงเรียน” พบว่า การสร้างวิสัยทัศน์ ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การกระตุ้นให้ใช้ปัญญา การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารกับครูในโรงเรียน การจัดโครงสร้างของงานในโรงเรียน การสร้างแรงบันดาลใจและการสร้างแรงศรัทธา ผลของการทดลองใช้รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนพบว่าหลังการปฏิบัติการค่าเฉลี่ยของคะแนนประเมินภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนสูงกว่าก่อนปฏิบัติการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๕

บรรจง เจริญสุข^{๑๓๕} ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาลในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เขตจังหวัดภาคใต้ตอนบน” พบว่า สถานศึกษาขั้นพื้นฐานในเขตจังหวัดภาคใต้ตอนบนมีสถานภาพการบริหารสถานศึกษาที่สะท้อนให้เห็นถึงการขาดหลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานตามขอบข่ายภารกิจการบริหารสถานศึกษาทั้ง ๔ ด้าน ส่วนรูปแบบการบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาลในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในเขตจังหวัดภาคใต้ตอนบน พบว่า รูปแบบซึ่งเป็นวิธีการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีโครงสร้างซึ่งประกอบด้วย ภารกิจสถานศึกษา ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านการบริหารวิชาการ ด้านการบริหารงบประมาณ ด้านการบริหารบุคคล และด้านการบริหาร

^{๑๓๒}เจษฎา นกน้อย, “การจัดการความหลากหลายในองค์กร : ตัวแบบทางด้านทรัพยากรมนุษย์เพื่อความเท่าเทียมกันของผู้มีอัตลักษณ์หลากหลายทางเพศ”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๒).

^{๑๓๓}พรพรรณ อินทรประเสริฐ, “องค์ประกอบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในทศวรรษหน้า” **ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐).

^{๑๓๔}ฤทัยทรัพย์ ดอกคำ, “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็กที่ส่งผลต่อประสิทธิผลโรงเรียน”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, ๒๕๕๓).

^{๑๓๕}บรรจง เจริญสุข, “การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาลในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เขตจังหวัดภาคใต้ตอนบน”, **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๒).

ทั่วไป แต่ละด้านประกอบด้วยภารกิจการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล ๖ หลัก ผลการประเมินความเหมาะสมของรูปแบบการบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาล พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาชั้นพื้นฐานในเขตจังหวัดภาคใต้ตอนบนมีความเห็นว่ารูปแบบมีความเหมาะสมและเป็นไปได้ในทางปฏิบัติในระดับมากที่สุดทุกด้าน^{๑๓๖}

ประทีป มากมิตร^{๑๓๗} ได้วิจัยเรื่อง “จริยธรรมของผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษาเอกชน” พบว่า ๑.จริยธรรมของผู้บริหารระดับหัวหน้าภาควิชาของสถาบันอุดมศึกษาเอกชน มีองค์ประกอบ ๓ องค์ประกอบ แยกออกเป็น ๗ องค์ประกอบย่อย ได้แก่ องค์ประกอบที่ ๑ จริยธรรมต่อผู้บังคับบัญชา จริยธรรมต่อองค์กร และจริยธรรมต่อสังคม องค์ประกอบที่ ๒ คือ จริยธรรมต่อนักศึกษา และจริยธรรมต่อผู้ร่วมงาน องค์ประกอบที่ ๓ คือ จริยธรรมต่อส่วนงาน และ จริยธรรมส่วนตน ๒. แนวทางในการส่งเสริมจริยธรรมของผู้บริหารระดับหัวหน้าภาควิชาของสถาบันศึกษาเอกชน มี ๘ แนวทางใหญ่ ได้แก่ ๑) การสนับสนุนด้านนโยบาย ๒) มีการจัดฝึกอบรมจริยธรรม ๓) จัดทำประมวลจริยธรรมหรือจริยธรรมวิชาชีพในองค์กร ๔) การตรวจสอบจริยธรรม ๕) การนำจริยธรรมเข้าเป็นส่วนหนึ่งสำคัญในการบริหารทรัพยากรบุคคล ๖) การเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้บังคับ ๗) มีคณะกรรมการหรือที่ปรึกษาด้านจริยธรรม ๘) การจูงใจ

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบุรี เขต ๑^{๑๓๘} ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางพัฒนาการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กของ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบุรี เขต ๑” พบว่า ๑) แนวทางพัฒนาการบริหารจัดการด้านพัฒนาระบบการวางแผนและบริหารจัดการมีโรงเรียนที่มีความพร้อมสามารถดำเนินการได้มี ๒) แนวทางพัฒนาการบริหารจัดการด้านพัฒนาระบบการเรียนการสอนและการประกันคุณภาพการศึกษามีโรงเรียนที่มีความพร้อมสามารถดำเนินการได้ ๓) แนวทางพัฒนาการบริหารจัดการด้านเสริมสร้างความพร้อมและความเข้มแข็งของโรงเรียนมีโรงเรียนที่มีความพร้อมสามารถดำเนินการได้ ๔) แนวทางพัฒนาการบริหารจัดการด้านส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษามีโรงเรียนที่มีความพร้อมสามารถดำเนินการ

ชัชภูมิ สีสุมภู^{๑๓๙} ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารจัดการเขตพื้นที่การศึกษาตามหลักธรรมาภิบาล” พบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความต้องการการบริหารจัดการที่ดีทุกด้าน ส่วนรูปแบบการบริหารจัดการมีองค์ประกอบ ๒ ด้าน คือ ด้านปัจจัยนำเข้าและด้านกระบวนการบริหารจัดการ และส่วนด้านภาวะผู้นำ และด้านกระบวนการบริหารจัดการเป็นการกำหนดวิสัยทัศน์ การกำหนดแผนพัฒนาและแผนปฏิบัติการ ส่วนด้านการบริหารตามแผนบุคลากร การบริหารตามแผนงบประมาณ

^{๑๓๖} บรรจง เจริญสุข, “การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาลในสถานศึกษาชั้นพื้นฐาน เขตจังหวัดภาคใต้ตอนบน” วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๒).

^{๑๓๗} ประทีป มากมิตร, “จริยธรรมของผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษา”, ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐).

^{๑๓๘} สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบุรี เขต ๑, แนวทางพัฒนาการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบุรี เขต ๑, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.chusak.net/index.php?mo=21&catid=2130&fid=120304&detail> [๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๖].

^{๑๓๙} ชัชภูมิ สีสุมภู, “รูปแบบการบริหารจัดการเขตพื้นที่การศึกษาตามหลักธรรมาภิบาล”, วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๘).

การบริหารตามแผนการส่งเสริมคุณภาพการจัดการศึกษาการวางแผนปฏิบัติงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ และตรวจสอบถ่วงดุล การรายงานผลการจัดการศึกษาความเป็นไปได้ในการนำไปใช้พบว่ามีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติในระดับมากทุกรูปแบบ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา^{๑๔๐} ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารจัดการสถาบันอุดมศึกษาแนวใหม่” พบว่า จะเน้นไปที่ความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกและการร่วมเป็นเครือข่าย การควบคุมคุณภาพและปรับปรุงการดำเนินงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินงาน ประกอบด้วย ๔ ได้แก่ ด้านนโยบายการอุดมศึกษาเพื่อปวงชน ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรที่จำกัดและการมุ่งเน้นคุณภาพและประสิทธิภาพ ด้านความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารรูปแบบต่างๆ และด้านการปกครองตนเองของสถาบัน ส่วนรูปแบบการบริหารจัดการสถาบันอุดมศึกษาแนวใหม่ พบว่าสรุปได้ ๔ รูปแบบ คือ ๑) แบบองค์กรที่เน้นกระบวนการ ๒) แบบผู้ประกอบการหรือบริษัท ๓) แบบวิสาหกิจหรือนวัตกรรม และ ๔) แบบเครือข่าย

วรรณดี เกตแก้ว^{๑๔๑} ได้วิจัยเรื่อง “องค์ประกอบคุณลักษณะของผู้นำสตรีทางการศึกษาในภาคใต้” พบว่า คุณลักษณะมีของผู้นำการบริหาร มี ๒ ด้าน คือ ๑) คุณลักษณะส่วนบุคคล มีด้านความร่วมมือ ด้านวิชาการ ด้านเอาใจใส่ต่อผู้ตาม ด้านการเปลี่ยนสภาพ ด้านการพัฒนาตนเอง ด้านบุคลิกภาพ และคุณลักษณะผู้นำสตรี ที่เอื้อต่อความสำเร็จ ด้านการให้ความอิสระแก่ผู้ตาม การส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติงาน การแบบอย่างการสอน การประเมินผลของการสอนเพื่อปรับปรุงการสอน การประชุมเพื่อพูดคุยและทบทวนการสอน การสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้ตาม การทำตนให้เป็นที่เคารพศรัทธาและไว้วางใจ การอธิบายทิศทางเป้าหมายและคุณค่าของโรงเรียน การจัดโครงการสัมมนาหรือการพัฒนาผู้ตามในรูปแบบอื่นๆ การถือแบบอย่างที่ดีและแบบอย่าง que ประสบผลสำเร็จในการทำงาน การสะท้อนผลงานผ่านผู้มีประสบการณ์สูง และความมุ่งมั่นที่จะให้งานสำเร็จตามเป้าหมาย

ศิริรัตน์ คลังเย็น^{๑๔๒} ได้วิจัยเรื่อง การบริหารงานสู่ความเป็นเลิศตามหลักพุทธธรรมาภิบาลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพบว่า การบริหารงานที่มุ่งผลสัมฤทธิ์มีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงการปฏิบัติงานขององค์กร ช่วยให้การบริหารงานได้อย่างเหมาะสม มีทิศทางในการปฏิบัติงาน มีระบบการประเมินผล เป็นระยะๆ ทำให้ทราบผลการปฏิบัติงานเมื่อเทียบกับแผนหรือเป้าหมาย สามารถรายงานความก้าวหน้าต่อผู้บริหาร และทำให้แก้ปัญหาได้ทันทั่วทั้งที่ หากผลการปฏิบัติงานไม่เป็นที่น่าพอใจผู้บริหารควรมีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ได้ทันที ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับทุกกระบวนการบริหาร ได้แก่ การวางแผน โดยกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายให้ชัดเจน การปฏิบัติงานที่มุ่งผลสัมฤทธิ์ตามแผนที่วางไว้ การตรวจสอบการปฏิบัติงานได้ผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายที่วางไว้หรือไม่ และการปรับปรุงแก้ไขให้ได้ผลสัมฤทธิ์ตามแผนที่

^{๑๔๐} สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, รายงานการวิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการสถาบันอุดมศึกษาแนวใหม่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.qa.kmutnb.ac.th/qa_knowledge/edu/full46077.pdf [๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๖].

^{๑๔๑} วรรณดี เกตแก้ว, “การศึกษาองค์ประกอบคุณลักษณะของผู้นำสตรีทางการศึกษาในภาคใต้”, **ปริญญาการศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒).

^{๑๔๒} ศิริรัตน์ คลังเย็น, “การบริหารงานสู่ความเป็นเลิศตามหลักพุทธธรรมาภิบาลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรคุณวุฒิบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

อภิษฎา ศรีเครือตง^{๑๔๓} ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามแนวพุทธของผู้บริหารสตรีในมหาวิทยาลัยของรัฐพบว่า ประกอบด้วย ๓ องค์ประกอบ ได้แก่

๑. องค์ประกอบด้วยจักขุมา ประกอบด้วย การมีวิสัยทัศน์มองการณ์ไกล มีความสามารถในการวางแผนด้านต่าง ๆ พัฒนา สติปัญญา ไหวพริบปฏิภาณดี ริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ และมีนโยบายใหม่

๒. องค์ประกอบด้านวิรุโร ประกอบด้วย ต้องเป็นผู้ที่มีสมรรถภาพในการทำงาน มีความเชี่ยวชาญในการบริหาร คำนึงถึงความสามารถและปัจเจกบุคคล มุ่งเกณฑ์ มุ่งงาน มีความยืดหยุ่นสูง จัดให้มีการประชุมเสมอๆ ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้ร่วมงานพัฒนาตนเอง นำเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนา งาน ทักษะในการสื่อสารที่ดี และมีความสามารถในการทำงานเป็นทีม และ

๓.องค์ประกอบด้านนิสสยสัมปโน ประกอบด้วย การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีบุคลิกภาพที่ดี มีทักษะในการติดต่อ ประสานงาน การวางตัวเสมอต้นเสมอปลาย มีความครองใจคน ให้คำแนะนำ ช่วยเหลือ ประสานงานให้องค์กรเกิดความสามัคคี มีความเชื่อมั่นในตัวเอง มีเมตตา มีกรุณา ยุติธรรม และซื่อสัตย์สุจริต

ตารางที่ ๒.๑๒ : งานวิจัยที่เกี่ยวกับการกำหนดนโยบายสาธารณะและการบริหาร

นักวิจัย	ผลการวิจัย
ศักดาพินิจ ธารณชาติ โสภณ, (๒๕๔๙)	“การวิเคราะห์นโยบายการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน” พบว่า ภาครัฐและส่วนราชการที่เกี่ยวข้องยังไม่มีความจริงจังและจริงจังต่อการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่าที่ควร นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติยังมีความเข้าใจในนโยบายของรัฐบาลไม่ชัดเจน หรือมีการอาศัยช่องว่างของระเบียบกฎหมายในการยืดเวลาการถ่ายโอนภารกิจออกไป
ศุภณัฐ ทรัพย์นาวิณ, (๒๕๕๒)	การนำนโยบายการบริการสาธารณะแก่ผู้สูงอายุไปปฏิบัติ : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบล ๑๖ แห่ง พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพในการนำนโยบายการบริการสาธารณะแก่ผู้สูงอายุไปปฏิบัติในระดับตำบลองค์การบริหารส่วนตำบล ได้แก่ - ความชัดเจนในเป้าหมาย - วัตถุประสงค์ของนโยบาย - ความพร้อมและความพอเพียงของทรัพยากร - ความรู้ความเข้าใจของผู้ปฏิบัติ - การกำหนดภารกิจ เป็นแนวทางที่เหมาะสมในการนำนโยบายไปปฏิบัติ

^{๑๔๓} อภิษฎา ศรีเครือตง, “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ตามแนวพุทธของผู้บริหารสตรีในมหาวิทยาลัยของรัฐ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศรัทธาปฏิบัติ, สาขารัฐประศาสนศาสตร์ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

ตารางที่ ๒.๑๒ : งานวิจัยที่เกี่ยวกับการกำหนดนโยบายสาธารณะและการบริหาร (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
สุรศักดิ์ บุญเทียน, (๒๕๕๑)	การพัฒนารูปแบบการสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วมของสมาชิกสุขภาพเฉพาะพื้นที่ พบว่าการสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วมของสมาชิกสุขภาพเฉพาะพื้นที่ คือ ความสัมพันธ์ของการตัดสินใจของฝ่ายต่าง ๆ ในทิศทางที่สังคมต้องการ โดยการสร้างพื้นที่สาธารณะให้กับภาพส่วนต่าง ๆ ในสังคมได้เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปรึกษาหารือ อย่างเปิดเผยผ่านการประชุมที่เป็นระบบบนหลักการมีส่วนร่วมภายใต้ศีลธรรมอันดี
กิตติยา เอ็ฟฟานสและศุณี สา ทดลา, (๒๕๕๑, หน้า ก-ฉ)	“ปัญหาการจัดการศึกษาตามนโยบายเรียนดี เรียนฟรี ๑๕ ปี” พบว่า ปัญหาเชิงโครงสร้าง ปัญหาเชิงผลลัพธ์ และปัญหาเชิงกระบวนการส่วนประเด็นการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน พบว่า ด้านครูจะต้องมีการใช้สื่อการสอนที่มีประสิทธิภาพ ด้านหลักสูตร พบว่า การจัดทำกรอบคุณวุฒิการศึกษาขั้นพื้นฐานแต่ละช่วงชั้นด้านการวัดผล พบว่า กำหนดให้มีตัวชี้วัดที่เกิดผลลัพธ์กับตัวผู้เรียน
เจษฎา นกน้อย, “ (๒๕๕๒)	“การจัดการความหลากหลายในองค์กร : ตัวแบบทางด้านทรัพยากรมนุษย์เพื่อความเท่าเทียมกันของผู้มีอัตลักษณ์หลากหลายทางเพศ” พบว่า นโยบายเกี่ยวกับการจัดการความหลากหลายทางเพศที่มีความหลากหลายขณะที่องค์กรที่ทำงานอยู่มีการจัดฝึกอบรม
ฤทัยทรัพย์ ดอกคำ, (๒๕๕๓)	“รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็กที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพโรงเรียน” พบว่า การสร้างวิสัยทัศน์ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การกระตุ้นให้ใช้ปัญหาการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล ความสัมพันธ์ การจัดโครงสร้าง การสร้างแรงบันดาลใจและแรงศรัทธา
บรรจง เจริญสุข, (๒๕๕๒)	“การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาลในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เขตจังหวัดภาคใต้ตอนบน” พบว่า สถานศึกษาขั้นพื้นฐานในเขตจังหวัดภาคใต้ตอนบนมีการบริหารสถานศึกษาที่สะท้อนให้เห็นถึงการขาดหลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานตามขอบข่ายภารกิจ
ประทีป มากมิตร, (๒๕๕๐)	“จริยธรรมของผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษา” พบว่า ๑.จริยธรรมของผู้บริหารระดับหัวหน้าภาควิชา ๒ คือ จริยธรรมต่อนักศึกษา และจริยธรรมต่อผู้ร่วมงาน ๓ คือ จริยธรรมต่อส่วนงาน และ ส่วนตน

ตารางที่ ๒.๑๒ : งานวิจัยที่เกี่ยวกับการกำหนดนโยบายสาธารณะและการบริหาร (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
สำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษา เพชรบุรี เขต ๑ [ออนไลน์]	แนวทางพัฒนาการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กของ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบุรี เขต ๑” พบว่า การวางแผน การบริหารจัดการ การมีส่วนร่วม และการเสริมสร้างความพร้อมและความเข้มแข็ง
ชัชภูมิ สีชมพู, (๒๕๔๘)	“รูปแบบการบริหารจัดการเขตพื้นที่การศึกษาตามหลักธรรมาภิบาล” พบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความต้องการการบริหารจัดการที่ดีทุกด้าน ส่วนรูปแบบการบริหารจัดการมีองค์ประกอบ ๒ ด้าน คือ ด้านปัจจัยนำเข้าและด้านกระบวนการบริหารจัดการ
สำนักงานเลขาธิการสภา การศึกษา, [ออนไลน์],	รูปแบบการบริหารจัดการสถาบันอุดมศึกษาแนวใหม่ พบว่า จะเน้นไปที่ความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกและการร่วมเป็นเครือข่าย การควบคุมคุณภาพและปรับปรุงการดำเนินงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินงาน
วรรณดี เกตแก้ว, (๒๕๕๒)	การศึกษาค้นคว้าองค์ประกอบคุณลักษณะของผู้นำสตรีทางการศึกษาในภาคใต้”พบว่า คุณลักษณะมีของผู้นำการบริหาร มี ๒ ด้าน คือ คุณลักษณะส่วนบุคคล คุณลักษณะผู้นำสตรี ที่เอื้อต่อความสำเร็จ

๒.๓.๒ งานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

งานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์ผู้วิจัยได้คัดเลือกไว้นำเสนอเพียง ๕ เรื่อง เท่านั้น ดังต่อไปนี้

บัญชายุทธ นาคมุจลินท์ ได้วิจัยเรื่อง “วิเคราะห์การบริหารองค์กรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัดอุทัยธานี” พบว่า การบริหารงานให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้นั้นต้องมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของทฤษฎีและหลักการบริหารทั่วไป เพื่อจะได้นำความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการทำงาน สถานการณ์และสิ่งแวดล้อม พระพุทธเจ้าทรงใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารองค์กรการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระองค์อาศัยกระบวนการและทรัพยากรทางการบริหารต่างๆ เป็นปัจจัยในการบริหาร ปัจจุบันมีทฤษฎีการบริหารองค์กรสมัยใหม่เกิดขึ้นมากมาย สามารถนำมาใช้บริหารองค์กรแล้วประสบผลสำเร็จ เช่น ทฤษฎีองค์กร ทฤษฎีการบริหาร ทฤษฎีภาวะผู้นำ ทฤษฎีมนุษยสัมพันธ์ เป็นต้น

ปัจจุบัน คณะสงฆ์ได้กำหนดโครงสร้างองค์กรการเผยแผ่ขึ้น โดยให้ฝ่ายบ้านเมืองเข้ามาช่วยเหลืองานกิจการคณะสงฆ์ที่มีมากขึ้น มหาเถรสมาคมกำหนดให้มีระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๕๐ ให้มีศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ และศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัด มีกรอบนโยบายภาครัฐให้การส่งเสริมสนับสนุน รวมทั้งศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัดอุทัยธานี ก็ได้ดำเนินแนวคิดและทฤษฎีการบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้า และทฤษฎีการบริหารองค์กรสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ เพื่อให้สามารถบริหารองค์กรได้บรรลุตาม

วัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ตั้งไว้ อย่างไรก็ตามแล้วแต่ความคิด หลักการ ทฤษฎี ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีของ Gulick and Urwick ทฤษฎีของ ดร.เอ็ดเวิร์ด เดมมิง (Dr. W. Edwards Deming) ก็ตาม ยังมีกฎธรรมชาติของพระพุทธเจ้า ๕ ประการ ซึ่งเห็นว่ามีความสัมพันธ์กับวิทยาการสมัยใหม่ควรนำมาประกอบการบริหารองค์กร ซึ่งการบริหารไม่มีรูปแบบตายตัวขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในขณะนั้น ถ้าหากเรามีวิธีการคิดและบูรณาการเชิงบริหารแล้วจะทำให้การบริหารองค์กรมีประสิทธิภาพเกินกว่าที่คิดที่เดียวและเห็นว่าควรนำมาใช้กับการบริหารองค์กรอื่นๆในพื้นที่ต่อไป^{๑๔๔}

สุปรียา อีรสิรานนท์^{๑๔๕} ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า พระพุทธศาสนามีแนวคิดว่าการเรียนรู้เกิดจากองค์ประกอบ คืออายตนะภายใน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่ถูกต้องกาย (โณภูมัพพะ) อารมณ์ที่เกิดขึ้นกับใจ (ธรรมารมณ์) และวิญญาณ คือ ความรู้ที่เกิดขึ้น เมื่ออายตนะภายในและอายตนะภายนอกกระทบกัน เมื่อองค์ประกอบทั้ง ๓ ประจวบพร้อมกันจึงเกิดผัสสะ ผัสสะจึงเป็นจุดเริ่มต้นการเรียนรู้ของมนุษย์ ข้อมูลต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาทางอายตนะจะเป็นข้อมูลหรือความรู้ได้ต้องผ่านการแปลความหมายด้วยจิต โดยประมวลผลจนเกิดเป็นความรู้และสื่อสารกับสิ่งแวดล้อมต่างๆ รอบตัว พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญกับจิตและการรับรู้ทางอารมณ์ต่างๆ อันเป็นสภาวะเฉพาะของจิตที่ไม่สามารถทดลองได้ด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ เช่น ความดีใจ พอใจ เสียใจ เป็นต้น พฤติกรรมการเรียนรู้ของมนุษย์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท มีขั้นตอนเบื้องต้น โดยเริ่มจากศรัทธาหรือความเชื่อมั่นที่มีปัญญาประกอบ เช่น ได้ฟังบุคคลใดแสดงสาระที่น่าเชื่อถือจนเห็นหรือมั่นใจว่านำไปสู่ความจริงได้ ก็เริ่มศึกษาเรียนรู้จากแหล่งนั้น ศรัทธากับปัญญาจึงต้องประกอบด้วยกันจนกลายเป็นสัมมาทิฐิที่มีคุณภาพ ปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ คือ กัลยาณมิตร ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก โดยการแสวงหามิตรที่ดีเพื่อขอความรู้ คำแนะนำ เพื่อให้ได้ความรู้ จากนั้นจึงนำข้อมูลต่างๆ ที่ได้ยินได้ฟังมาถ้อยถองวิเคราะห์ พิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการ อันเป็นปัจจัยภายในของตัวผู้ปฏิบัติเอง ในขั้นตอนนี้อาจกล่าวได้ว่า เมื่อบุคคลมีโยนิโสมนสิการแล้ว สัมมาทิฐิก็จะเกิดขึ้นตามมา จากนั้นจึงนำตนเองเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในมีความสำคัญเท่าๆ กัน หรือกล่าวได้ว่ามนุษย์จะมีความสมบูรณ์เมื่อชีวิตของมนุษย์มีความสัมพันธ์ครบ ๓ ด้าน คือ พฤติกรรม จิต และปัญญา^{๑๔๖}

เอื้อมอร ชลวร^{๑๔๗} ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ” พบว่า ความรู้มี ๒ ประเภท คือ ความรู้ฝังลึกในตัวตน และความรู้ชัดแจ้ง ในกระบวนการจัดการความรู้และการ

^{๑๔๔} บัญชาอุท นาคมุจลินท์, “วิเคราะห์การบริหารองค์กรในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัดอุทัยธานี”, **พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๖).

^{๑๔๕} สุปรียา อีรสิรานนท์, “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖.

^{๑๔๖} สุปรียา อีรสิรานนท์, “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต**, สาขาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๖).

^{๑๔๗} เอื้อมอร ชลวร, “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ”, **ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, สาขาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

สืบทอดองค์ความรู้ผ่านกาลเวลาที่ยาวนานร่วม ๒,๖๐๐ ปี ซึ่งนับว่ายาวนานมากแสดงให้เห็นถึงกระบวนการบริหารจัดการความรู้ในทางพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการที่มีประสิทธิภาพสูงมาก จึงสามารถรักษาคำรู้ทั้งปริยัติ แนวทางปฏิบัติ และปฏิเวธธรรมไว้ได้อย่างดี มีหลักธรรมที่โดดเด่นอยู่ ๔ หมวดคือ ๑) การใช้หลักไตรสิกขา ๒) หลักสาราณียธรรม ๓) กระบวนการจัดการสังคีติ ร้อยกรอง พระธรรมและพระวินัย และ ๔) พระวินัย และระเบียบวิธีปฏิบัติว่าด้วยการรวมตัวเป็นหมู่สงฆ์

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์^{๑๔๘} ได้วิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา” พบว่าสาระสำคัญของหลักไตรสิกขามี ๓ อย่าง คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การศึกษาตามหลักไตรสิกขา มีส่วนประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ คือ การจัดหาหรือสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ การสร้างสัมมาทิฐิ การศึกษาตามหลักไตรสิกขา และการวัดและประเมินผลการศึกษาตามหลักไตรสิกขา หลักไตรสิกขามีที่มาอยู่ในวัชชีปุตตสูตร ทุติยสิกขัตตยสูตร และตติยสิกขาสูตร กำหนดการศึกษาสมัยพุทธกาลเริ่มจากกลุ่มปัญจวัคคีย์ ผู้ศึกษาสมัยพุทธกาลแบ่งได้ ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มบรรพชิตและกลุ่มคฤหัสถ์ ทั้งสองกลุ่มนี้ได้มีการกำหนดคุณสมบัติไว้แตกต่างกันด้วย ขอบเขตของการศึกษาในพระพุทธศาสนารวมอยู่ในหลักไตรสิกขา การเรียนการสอนในสมัยพุทธกาลมีลักษณะเป็นแบบมุขปาฐะ การศึกษาตามหลักไตรสิกขามีขั้นตอนดำเนินการที่สำคัญอยู่ ๔ ประการ คือ จัดหาหรือสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ สร้างสัมมาทิฐิ ฝึกตามหลักไตรสิกขา วัดและประเมินผลตามหลักไตรสิกขา

ทรงวิทย์ แก้วศรี^{๑๔๙} ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า” พบว่า ยุทธวิธีตามทฤษฎีการบริการสมัยใหม่แบบตะวันตกนั้นถ้ายึดเอาทฤษฎีเหล่านี้เป็นกรอบความคิดเมื่อเทียบเคียงแล้วทฤษฎีดังกล่าวสอดคล้องกับยุทธวิธีการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้าหรือไม่เพียงไรเพราะวิธีการของพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นก่อน ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว หลักการบริหารสมัยใหม่ตามรูปแบบการบริหารเชิงยุทธวิธีนั้นสอดคล้องกันกับวิธีการของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้ก่อนแล้วทั้งสิ้น วิธีการของพระองค์เป็นวิธีการปฏิบัติจริง เรียบง่ายกระชับรัดกุม ตรงประเด็น สามารถจัดการแก้ปัญหาการบริหารได้ทุกอย่างอย่างได้ผล มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะทุกกระบวนการความคิดของพระองค์เป็นระบบและสมเหตุสมผล^{๑๕๐}

ชุตินา สัจจามันท์^{๑๕๑} ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบยุทธศาสตร์และแนวทางการบูรณาการการศาสนากับการศึกษา : กรณีการจัดการศึกษาตามอัยยาศัย” พบว่า ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการการศึกษาตามอัยยาศัยของวัด ให้ประสบผลสำเร็จมีองค์ประกอบทางการบริหารที่สำคัญดังนี้

^{๑๔๘} ทวีศักดิ์ ทองทิพย์, “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕.

^{๑๔๙} ทรงวิทย์ แก้วศรี, “การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

^{๑๕๐} ทรงวิทย์ แก้วศรี, “การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๑๕๑} ชุตินา สัจจามันท์, “รูปแบบยุทธศาสตร์และแนวทางการบูรณาการการศาสนากับการศึกษา : กรณีการจัดการศึกษาตามอัยยาศัย”, รายงานการสังเคราะห์, (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๘), หน้า ก-ณ.

การมีระบบและรูปแบบการบริหารตามพระธรรมวินัยและหลักวิชาการ ผู้นำคือเจ้าอาวาสที่เพียบพร้อมด้วยภาวะผู้นำจริยวัตร ชื่อเสียง เกียรติคุณและผลงานที่โดดเด่นทั้งในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การบริหาร การพัฒนาและอื่นๆ บุคลากรพระสงฆ์สามเณรและฆราวาสที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการศึกษาตามอริยาศัย ประเพณีธรรมและอุทิศตน งบประมาณ วัดในเมืองหรือวัดที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวมีรายได้จากการให้เช่าที่ดิน สิ่งก่อสร้าง และจากนักท่องเที่ยว ส่วนวัดในชนบทมีรายได้ไม่แน่นอนรายได้หลักมาจากการบริจาค วัดบริหารงบประมาณอย่างเป็นระบบในรูปคณะกรรมการและมีการจัดตั้งมูลนิธิและ กองทุน เทคโนโลยีเครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ อันจะเอื้อให้การเผยแผ่ธรรมและการดำเนินกิจกรรมการจัดการศึกษาตามอริยาศัยเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สภาพแวดล้อมจัดภูมิทัศน์ให้เป็นธรรมชาติสงบสะอาด เหมาะกับการเรียนรู้การศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง ความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน ความร่วมมือและเครือข่าย หรือวัดสาขา ไม่เฉพาะในประเทศแต่ขยายไปยังต่างประเทศด้วย

พระมหาอำนาจ ปวทุณโน^{๑๕๒} ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม พบว่า สภาพการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมในปัจจุบันพระสังฆาธิการได้ดำเนินการพัฒนารูปแบบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเพื่อการบูรณาการที่เหมาะสมกับการศึกษาพระปริยัติธรรมให้มีความสอดคล้องตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ตลอดจนถึง กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับสำนักเรียน เพื่อส่งเสริมการสร้างทรัพยากรบุคคล ผู้เป็นศาสนทายาทในอนาคต ส่วนปัญหาและอุปสรรคการจัดการศึกษาเพื่อการบูรณาการที่ไม่เหมาะสมสาเหตุสำคัญมาจากวิสัยทัศน์ไม่ชัดเจน พันธกิจไม่ชัดเจน กระบวนการภายในสำนักเรียนไม่ชัดเจน เช่น การบริหารงานบุคคล การบริหารเงิน การบริหารวัสดุ อุปกรณ์ และการบริหารจัดการ

พระมหาธฤติ วิโรจโน^{๑๕๓} ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์” พบว่า สิกขา ๓ หรือไตรสิกขา เป็นหลักธรรมในการพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้ประเสริฐหรือเป็นบุคคลผู้มีจิตใจดีซึ่งเหมาะสมกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หรือการพัฒนาพระสังฆาธิการที่มุ่งเน้นด้านการศึกษา ประกอบด้วย ๑.อริศีลสิกขา คือ การฝึกความประพฤติสุจริตกาย วาจาและสัมมาอาชีวะ เป็นเรื่องของการฝึกฝนด้านพฤติกรรม ๒.อริจิตตสิกขา คือ การฝึกฝนในด้านคุณภาพและสมรรถนะทางจิตใจ เป็นส่วนของการฝึกฝนด้านจิตใจ และ ๓.อริปัญญาสิกขา คือ การฝึกปรี้อปัญญาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

กล่าวได้ว่า งานวิจัยเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยมีความพยายามมุ่งเน้นไปสู่รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นหลักซึ่งอาจจะมาในรูปของการบริหารคณะสงฆ์ในแบบที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันที่จะต้องพัฒนาระบบการบริหารคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยเฉพาะการนำหลักพุทธธรรมมาผนวกเพื่อปรับเปลี่ยนหลักการไปตามแบบฉบับของคณะสงฆ์แต่สุดท้ายก็ยังคงยึดรูปแบบของการบริหารในครั้งพุทธกาลมาเป็นกลไกขับเคลื่อนงานซึ่งบางสถานการณ์ก็ยังไม่เหมาะสมอยู่

^{๑๕๒} พระมหาอำนาจ ปวทุณโน, “การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๑๕๓} พระมหาธฤติ วิโรจโน, “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

ตารางที่ ๒.๑๓ : งานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

นักวิจัย	ผลการวิจัย
บุญชายุทธ นาค มุจลินท์, (๒๕๕๖)	“วิเคราะห์การบริหารองค์กรในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของศูนย์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัดอุทัยธานี” พบว่า ปัจจุบัน คณะสงฆ์ได้กำหนดโครงสร้างองค์การการเผยแผ่ขึ้น โดยให้ฝ่าย บ้านเมืองเข้ามาช่วยเหลืองานกิจการคณะสงฆ์ที่มีมากขึ้น มหาเถร สมาคมกำหนดให้มีระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๕๐ ให้มีศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา แห่งชาติ และพุทธศาสนาประจำจังหวัด
สุปรียา ชีรสีรานนท์, (๒๕๕๖)	“การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า พระพุทธศาสนามีแนวคิดว่าการเรียนรู้เกิดจากองค์ประกอบ คือ อายตนะภายใน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่ถูกต้องกาย (โณภูมัพพะ) อารมณ์ที่เกิด กับใจ (ธรรมารมณ์) และวิญญูญาณ คือ ความรู้ที่เกิดขึ้น เมื่ออายตนะ ภายในและอายตนะภายนอกกระทบกัน
เอี่ยมอร ชลวร, (๒๕๕๔)	“การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ” พบว่า ความรู้ มี ๒ ประเภท คือ ความรู้ฝังลึกในตัวตน และความรู้ชัดแจ้ง ในกระบวนการจัดการ ความรู้และการสืบทอดองค์ความรู้ผ่านกาลเวลาที่ยาวนานร่วม ๒,๖๐๐ ปี
ทวีศักดิ์ ทองทิพย์, (๒๕๕๕)	“การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา” พบว่า สารสำคัญของ หลักไตรสิกขามี ๓ อย่าง คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การศึกษาตามหลัก ไตรสิกขามีส่วนประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ คือ การจัดหาหรือสร้าง ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ การสร้างสัมมาทิฐิ การศึกษาตามหลัก ไตรสิกขา และการวัดและประเมินผลการศึกษาตามหลักไตรสิกขา
เอี่ยมอร ชลวร, (๒๕๕๖)	“พัฒนาการของรูปแบบวิธีการสอนของพระปราโมทย์ ปาโมชโช” พบว่า รูปแบบวิธีการสอนแบบถามตอบนี้มีพัฒนาการมาจากพุทธ วิธีการสอนที่ยึดหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นแนวทางมีได้มีวิธีการ ที่ต่างจากแนวทางที่พระพุทธองค์สอนไว้
ทรงวิทย์ แก้วศรี, (๒๕๕๑)	“การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า” พบว่า หลักการบริหารสมัยใหม่ตามรูปแบบการบริหารเชิงยุทธวิธีนั้น สอดคล้องกันกับวิธีการของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้ก่อนแล้วทั้งสิ้น วิธีการของพระองค์เป็นวิธีการปฏิบัติจริง เรียบง่ายกระชับรัดกุม ตรง ประเด็น สามารถจัดการแก้ปัญหาการบริหารได้ทุกเรื่องอย่างได้ผล

ตารางที่ ๒.๑๓ : งานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
พระมหาอำนาจ ปวทณโน, (๒๕๕๖)	“การพัฒนา รูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม” พบว่า สภาพ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมในปัจจุบันพระสังฆาธิการได้ ดำเนินการพัฒนารูปแบบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเพื่อการบูรณาการ ที่เหมาะสมกับการศึกษาพระปริยัติธรรมให้มีความสอดคล้องตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์
พระมหาฤทธิ วิโรจโน , (๒๕๕๖)	“รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหาร กิจการคณะสงฆ์” พบว่า สิกขา ๓ หรือไตรสิกขา เป็นหลักธรรมใน การพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้ประเสริฐหรือเป็นบุคคลผู้มีจิตใจดีซึ่ง เหมาะสมกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หรือการพัฒนาพระสังฆา ธิการที่มุ่งเน้นด้านการศึกษา

สรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของคณะสงฆ์ไทย

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของ
คณะสงฆ์ไทย พบว่า ประเด็นที่ ๑ การกำหนดนโยบาย (Policy Problem) จะประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน
ได้แก่ ขั้นตอนที่ ๑ ประเด็นนโยบายความเป็นสาธารณะ คือ ต้องเป็นประโยชน์ต่อสังคม
และตอบสนองต่อองค์กรของคณะสงฆ์ไทย ขั้นตอนที่ ๒ การกำหนดวาระที่สำคัญ คือ การกำหนด
แนวทางที่คณะสงฆ์จะใช้เวลาพยายามไปในทิศทางใดจึงจะประสบความสำเร็จ ขั้นตอนที่ ๓
การพิจารณาว่าเป็นปัญหาจริง คือ การมองผลทางการศึกษาให้สามารถรับประโยชน์ได้ทั้งทางโลกและ
ทางธรรม ขั้นตอนที่ ๔ การเลือกประเด็นทางนโยบายไปสู่ความสนใจของมวลชน คือ คณะสงฆ์จะต้อง
มองสิ่งที่ผู้เรียนจะได้รับจากการกำหนดนโยบายเพื่อตอบสนองต่อการส่งบุตรหลานเข้าเรียน
และขั้นตอนที่ ๕ การพิจารณาตัดสินใจ คือ การอาศัยข้อมูลตามความเป็นจริงให้มากที่สุดโดยใช้
เทคโนโลยีในสมัยปัจจุบันเข้ามาช่วยระบบการตัดสินใจบนพื้นฐานของความถูกต้อง ถูกธรรม

ประเด็นที่ ๒ การก่อรูปนโยบาย (Policy Formulation) จะประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน ได้แก่
ขั้นตอนที่ ๑ นโยบายสาธารณะจะมีได้ต่อเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก่อน คือ การกำหนดความรับผิดชอบ
และอำนาจหน้าที่ในการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น ขั้นตอนที่ ๒ ทางเลือกของนโยบายที่เกี่ยวกับการ
ก่อรูปทางปัญหานโยบายสาธารณะ คือ คณะสงฆ์จะต้องแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาการ
ยึดถือปฏิบัติตามสายการบังคับบัญชา และขั้นตอนที่ ๓ ทางเลือกของนโยบายที่กำหนดขึ้นเพื่อการ
ตัดสินใจของฝ่ายบริหาร คือ ผู้บังคับบัญชาเป็นฝ่ายริเริ่มใช้วิธีการติดต่อแบบข้ามชั้นไปยังผู้อยู่ใต้บังคับ
บัญชาในระดับต่ำโดยไม่ผ่านผู้บริหารที่อยู่ระหว่างกลางตามสายการบังคับบัญชาการ

ประเด็นที่ ๓ การตัดสินใจนโยบายหรือการวิเคราะห์ทางเลือก (Policy Adoption)
ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน ได้แก่ขั้นตอนที่ ๑ การทราบปัญหาและได้กำหนดเป็นเป้าหมายคือ
การวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการปรับโครงสร้างทางการศึกษาพระปริยัติธรรมให้เหมาะสมกับ
การเปลี่ยนแปลง ขั้นตอนที่ ๒ วิเคราะห์ทางเลือกเพื่อการบรรลุเป้าหมาย คือ กำหนดขึ้นจากการ

วางแผนระยะยาววัตถุประสงค์ระยะสั้นทั้งหลายที่กำหนดขึ้นต่อเนื่องกัน ขั้นตอนที่ ๓ การตัดสินใจจะต้องคำนึงถึงเป้าหมายและค่านิยมให้ชัดเจน คือ อำนาจที่จะสั่งให้บุคคลอื่นปฏิบัติตามได้อำนาจหน้าที่ในองค์การย่อมเกิดขึ้นและขั้นตอนที่ ๔ แสวงหาทางเลือกเพื่อบรรลุเป้าหมายคือ การเข้าไปถวายความรู้ในการบูรณาการให้เข้ากับเทคโนโลยี

ประเด็นที่ ๔ การนำนโยบายไปปฏิบัติ (Implementation) ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ ๑ การพิจารณาผลลัพธ์ของนโยบายของคณะสงฆ์ที่นำนโยบายไปปฏิบัติ ซึ่งมีส่วนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้บริหารระดับสูงผู้บริหารระดับกลางส่วนเทคนิคส่วนสนับสนุนด้านเทคนิคส่วนสนับสนุนด้านบริหารขั้นตอนที่ ๒ การยินยอมปฏิบัติตามของกลุ่มเป้าหมายต่อการตัดสินใจนโยบายของผู้กำหนดนโยบาย คือ โครงสร้างของคณะสงฆ์ที่จะมีการดูแล และที่ได้เข้าไปสนองงานก็ทำเป็นระบบขั้นตอนที่ ๓ พิจารณาจากผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจของหน่วยปฏิบัติในระดับหน่วยย่อยอาจจะต้องเพิ่มกิจกรรมให้มากขึ้น ขั้นตอนที่ ๔ พิจารณาผลกระทบจากการรับรู้ของผู้ตัดสินใจนโยบาย คือ การสนับสนุนให้ทางโลกสามารถเรียนได้ในเชิงบูรณาการ และขั้นตอนที่ ๕ การประเมินกระบวนการของนโยบายทางด้านการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย คือ ต้องมีเป้าหมายอย่างชัดเจนโดยมุ่งไปที่การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมที่มีคุณภาพ และคืบคลานค่าสู่สังคมโดยทำให้การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์ไทยมีความมั่นคงโดย ๑. สร้างสำนักศึกษาทุกอำเภอ ๒. สนับสนุนสำนักบริหารการศึกษา และ ๓. สนับสนุนบุคลากรด้านการศึกษาระหว่างผู้เรียนและผู้สอน

ประเด็นการประเมินผลนโยบาย (Policy Assessment) ประกอบด้วย ๒ ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ ๑ การประเมินผลด้วยวิธีการวิจัย (Evaluation Research) คือ ต้องอาศัยบุคคลที่มีความรู้เรื่องการประเมินผลเป็นสำคัญ และขั้นตอนที่ ๒ การประเมินผลด้วยระบบวิเคราะห์ (Analytical Evaluation) คือ การประเมินผลซึ่งรวมถึงการวิเคราะห์ปัจจัยนำเข้า (Inputs) กระบวนการ (Process) ของการเปลี่ยนแปลงปัจจัยนำเข้าออกไปเป็นผลผลิต (Outputs) และได้ผลผลิตออกมา

ประเด็นการปรับปรุงแก้ไขหรือการยกเลิกนโยบาย (Policy Revision) ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ ๑ การปรับเปลี่ยนนโยบายโดยใช้ผลลัพธ์ คือ ทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีอำนาจในการตัดสินใจในงานที่รับผิดชอบเพื่อประโยชน์คือความสำเร็จขั้นตอนที่ ๒ การปฏิบัติตามนโยบาย ไม่ว่าจะเป็นความสำเร็จ หรือความล้มเหลวเป็นพื้นฐานในการปรับเปลี่ยนคือ การส่งเสริมองค์การในการบริหารงานต้องอาศัยผู้มีความรู้ความสามารถหลายๆ ด้าน และขั้นตอนที่ ๓ นำผลที่ได้จากการวิจัยนโยบายไปสู่การปฏิบัติ คือ ความต้องการบุคลากรในอนาคต โดยการตัดสินใจเกี่ยวกับบุคลากรนั้นควรมีการวิเคราะห์ที่อยู่บนพื้นฐานของกลยุทธ์องค์การที่เป็นสิ่งกำหนดทิศทางที่องค์กรจะดำเนินไปให้ถึง

นอกจากนี้แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารองค์กรต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีส่วนของการนำหลักทฤษฎีไปใช้ในการบริหารองค์กรเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ เรียกว่า PODCS ได้แก่ P= Planning หมายถึง การกำหนดทิศทางการทำงานให้กับองค์กรเพื่อการปฏิบัติงานให้สำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ และแผนงานอาจจะใช้ระยะเวลาไม่เท่ากัน O = Organizing หมายถึง การจัดองค์การ เป็นการจัดรูปโครงสร้างหรือเค้าโครงของการบริหารโดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่างๆ ของหน่วยงานให้ชัดเจน D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการ

ดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและต้องมีภาวะผู้นำ C=Controlling หมายถึง การควบคุมเป็นวิธีการใช้สำหรับการควบคุมเพื่อที่จะเน้นให้ความสำคัญต่อการแข่งขัน และ S = Staffing หมายถึง การจัดคนเข้าทำงาน เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ ใช้คนให้เหมาะสมกับงาน

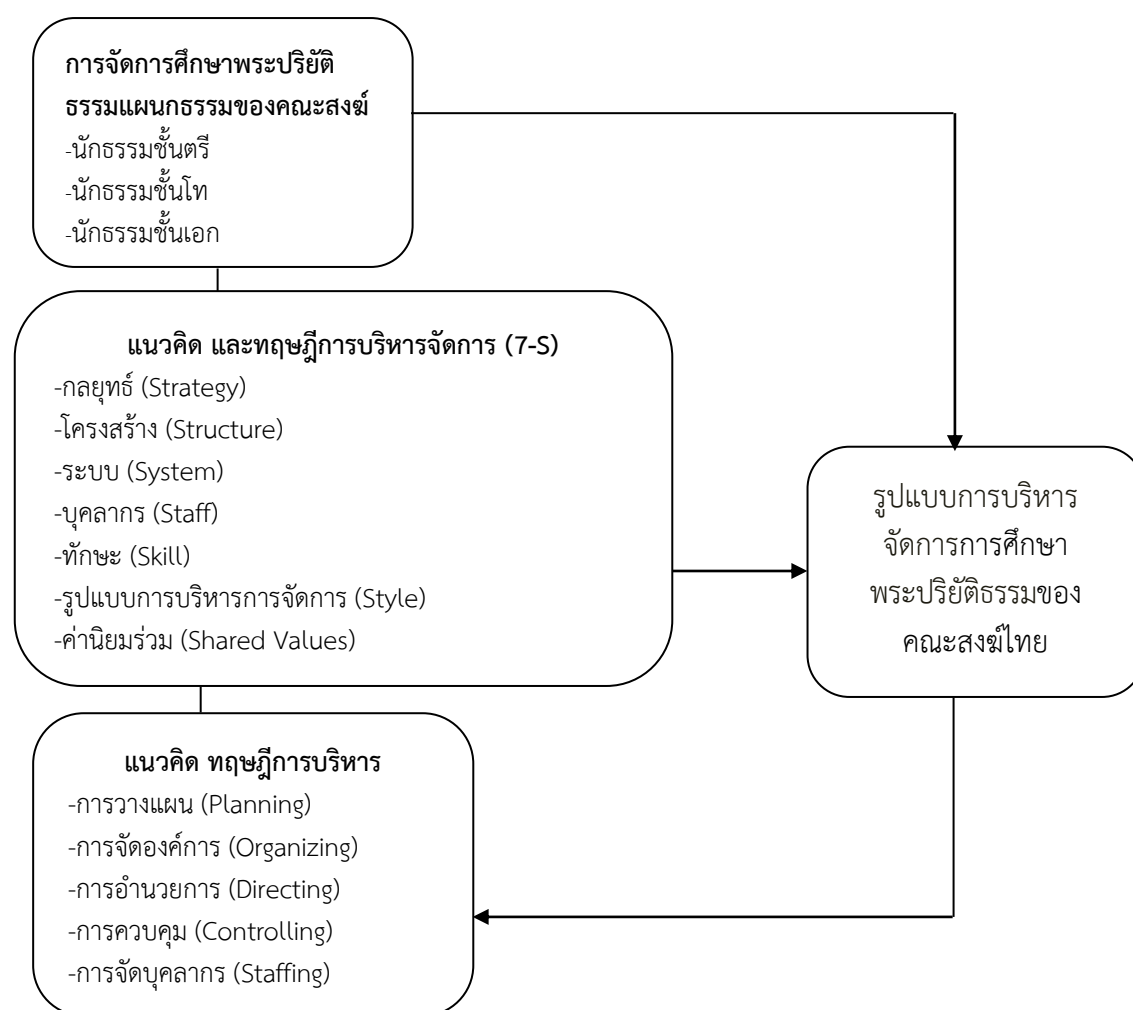
แนวคิดการจัดการเพื่อการศึกษาตามแนวคิด 7-S Framework ของ McKinsey ซึ่งกรอบแนวคิดประกอบด้วยปัจจัย ๗ ประการในการประเมินองค์กร โดยในระยะต่อมาได้รับการยอมรับและนำไปใช้อย่างกว้างขวาง เป็นกรอบการพิจารณาและการวางแผนเพื่อกำหนดกลยุทธ์องค์การโดยการประสานองค์ประกอบทั้ง ๗ ตัว ได้แก่ ๑. กลยุทธ์ (Strategy) หมายถึง การวางแผนเพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ๒. โครงสร้าง (Structure) หมายถึง โครงสร้างขององค์กรที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ ขนาดการควบคุม การรวมอำนาจ และการกระจายอำนาจของผู้บริหาร ๓. ระบบ (System) หมายถึง กระบวนการและลำดับขั้นตอนการปฏิบัติงานทุกอย่างที่เป็นระบบที่ต่อเนื่องสอดคล้องประสานกันทุกระดับในการปฏิบัติงาน ๔. บุคลากร (Staff) หมายถึง การคัดเลือกบุคลากรที่มีความสามารถ การพัฒนาบุคคลกรอย่างต่อเนื่อง ๕. ทักษะความรู้ความสามารถ (Skill) หมายถึง ความโดดเด่น ความเชี่ยวชาญในการผลิต การขายการให้บริการทักษะ ๖. รูปแบบการบริหารจัดการ (Style) หมายถึง การจัดการที่มีรูปแบบวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะองค์กร เช่น การสั่งการ การควบคุม การจูงใจ และ ๗. ค่านิยมร่วม (Shared values) หมายถึง ค่านิยมร่วมกันระหว่างคนในองค์กร ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยค่านิยมและบรรทัดฐานที่ยึดถือร่วมกันโดยสมาชิกขององค์กรที่ได้กลายเป็นรากฐานของระบบการบริหาร

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย พบว่า การศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มุ่งเน้นในด้านการอบรมจิตใจโดยเฉพาะ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑. คันถุระ การศึกษาเล่าเรียนหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ๒. วิปัสสนาธุระ คือการศึกษาวิธีฝึกหัดอบรมจิตใจให้สงบ สะอาด การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เป็นการศึกษาความรู้ขั้นพื้นฐานของพระพุทธศาสนา หรือเรียกว่า “การศาสนศึกษาสำหรับหลักสูตรของนักเรียนทั่วไปหรือประชาชนทั่วไปคณะสงฆ์ได้กำหนดไว้ ๓ ระดับได้แก่ ธรรมศึกษาชั้นตรี การศึกษานักธรรมในชั้นนั้นเป็นที่นิยมและเป็นที่ยกย่องในวงการคณะสงฆ์ธรรมศึกษาชั้นโท เมื่อเห็นว่าฆราวาสสนใจศึกษา และสมัครสอบธรรมศึกษาตรีกันเป็นจำนวนมาก ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ คณะสงฆ์จึงได้ตั้งหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นโทขึ้น เพื่อเป็นการขยายการศึกษานักธรรมสำหรับฆราวาสให้กว้างขวาง ธรรมศึกษาชั้นเอก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ คณะสงฆ์ได้ตั้งหลักสูตรธรรมศึกษาเอก และอนุญาตให้ฆราวาสสอบได้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นต้นไป หลักสูตรธรรมศึกษาเอกก็ประกอบด้วยวิชาที่ใช้หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก นอกจากนี้ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี มีสภาพปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะที่คล้ายคลึงกัน ดังมีข้อสรุปสาระสำคัญๆ ดังต่อไปนี้ ๑) ด้านหลักสูตร เนื้อหาสาระเก่าเกินไปและภาษาที่ใช้ในหนังสือเป็นภาษาที่เข้าใจยาก วิธีการเรียนการสอน เน้นการท่องจำและการแปลไม่ค่อยมีการประยุกต์ใช้และขาดการคิดวิเคราะห์ สื่อ-อุปกรณ์ประกอบการสอน มีการใช้น้อยหรือแทบไม่มี ๒) ด้านกระบวนการเรียนการสอน ครูผู้สอนไม่เพียงพอ มักใช้ระบบพี่สอนน้อง ครูขาดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง หนังสือ ตำราประกอบการเรียน เป็นตำราเก่าเกินไปขาดการปรับปรุงและภาษาที่ใช้ยาก

กล่าวได้ว่า แนวคิด และทฤษฎีการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมจะสามารถตอบสนองต่อการศึกษาคณะสงฆ์ได้ก็ด้วยการจัดระบบการบริหารของแม่กองธรรมสนามทั้งหลักสูตร

นักธรรมชั้นตรี หลักสูตรนักธรรมชั้นโทและหลักสูตรนักธรรมชั้นเอกให้สอดคล้องกับหลักบริหารองค์การสมัยใหม่มากยิ่งขึ้นด้วยจัดระบบการวางแผน การจัดองค์กร การจัดบุคลากร การประสานงาน และการควบคุม ซึ่งหลักทฤษฎีการบริหารองค์การจะช่วยให้ผู้เรียนหรือพระภิกษุสงฆ์สามเณรได้รับประโยชน์จากการบรรพชาอุปสมบทมากยิ่งขึ้นถึงแม้ว่าจะใช้เวลาไม่นานก็ตาม อีกทั้งการมองถึงหลักคิดในรูปขององค์กรต่าง ๆ ที่นำไปใช้อย่างกว้างขวาง และเป็นกรอบการพิจารณาและการวางแผนสำหรับการพัฒนาหรือการปรับปรุงระบบการบริหารภายในให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลประกอบด้วยการวางกลยุทธ์ของแม่กองธรรมสนามหลวง การจัดโครงสร้างการบริหารของแม่กองธรรมสนามหลวงการปรับปรุงระบบการปฏิบัติงานของแม่กองธรรมสนามหลวง การจัดบุคลากรให้ตรงกับความต้องการและพัฒนาทรัพยากรเพื่อรองรับงานต่าง ๆ การพัฒนาทักษะที่จำเป็น การจัดรูปแบบการบริหารจัดการ และการกำหนดค่านิยมร่วมของแม่กองธรรมสนามหลวง ซึ่งที่กล่าวมาทั้งหมดผู้วิจัยจะนำไปใช้เป็นกรอบในการศึกษาวิจัยที่สามารถจัดกรอบความคิดได้ดังต่อไปนี้

๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

แผนภาพที่ ๒.๓ แสดงกรอบแนวคิดการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย”

จากกรอบแนวคิด อธิบายได้ว่า การบริหารจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์ไทย อันประกอบไปด้วย นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก มีกระบวนการบริหารที่สำคัญ ๕ ประการ ประกอบด้วย ๑) การกำหนดนโยบาย (Policy Problem) คณะสงฆ์จะต้องมองสิ่งที่ผู้เรียนจะได้รับจากการกำหนดนโยบายเพื่อตอบสนองต่อการส่งบุตรหลานเข้าเรียนโดยอาศัยข้อมูลตามความเป็นจริงให้มากที่สุดโดยใช้เทคโนโลยีในสมัยปัจจุบันเข้ามาช่วยระบบการตัดสินใจบนพื้นฐานของความถูกต้อง ถูกธรรม ๒) การก่อรูปนโยบาย (Policy Formulation) การกำหนดความรับผิดชอบและอำนาจหน้าที่ในการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นและคณะสงฆ์ดำเนินการทางเลือกของนโยบาย ๓) การตัดสินใจนโยบายหรือการวิเคราะห์ทางเลือก (Policy Adoption) เป็นการแสวงหาทางเลือกเพื่อบรรลุเป้าหมายคือ การเข้าไปถวายความรู้ในการบูรณาการให้เข้ากับเทคโนโลยี ๔) การนำนโยบายไปปฏิบัติ (Implementation) การบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย คือ ต้องมีเป้าหมายอย่างชัดเจนโดยมุ่งไปที่การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมที่มีคุณภาพ และคืนคุณค่าสู่สังคมโดยทำให้การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์ไทยมีความมั่นคง และ ๕) การประเมินผลนโยบาย (Policy Assessment) เป็นการประเมินผลซึ่งรวมถึงการวิเคราะห์ปัจจัยนำเข้า (Inputs) กระบวนการ (Process) ของการเปลี่ยนแปลงปัจจัยนำเข้าออกไปเป็นผลผลิต (Outputs) และได้ผลผลิตออกมา มีการนำแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารองค์กรต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีส่วนของการนำหลักทฤษฎีไปใช้ในการบริหารองค์กรเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ เรียกว่า PODCS ได้แก่ P= Planning หมายถึง การกำหนดทิศทางการทำงานให้กับองค์กรเพื่อการปฏิบัติงานให้สำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้และแผนงานอาจจะใช้ระยะเวลาไม่เท่ากัน O = Organizing หมายถึง การจัดองค์การ เป็นการจัดรูปโครงสร้างหรือเค้าโครงของการบริหารโดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่างๆของหน่วยงานให้ชัดเจน D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและต้องมีภาวะผู้นำ C=Controlling หมายถึง การควบคุมเป็นวิธีการใช้สำหรับการควบคุมเพื่อที่จะเน้นให้ความสำคัญต่อการแข่งขัน และ S = Staffing หมายถึง การจัดคนเข้าทำงาน เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากรและการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน และนำแนวคิดการจัดการเพื่อการศึกษาตามแนวคิด 7-S Framework ของ McKinsey ซึ่งกรอบแนวคิดประกอบด้วยปัจจัย ๗ ประการในการประเมินองค์กร เป็นกรอบการพิจารณาและการวางแผนเพื่อกำหนดกลยุทธ์องค์การ โดยการประสานองค์ประกอบทั้ง ๗ ตัว ได้แก่ ๑. กลยุทธ์ (Strategy) หมายถึง การวางแผนเพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ๒. โครงสร้าง (Structure) หมายถึง โครงสร้างขององค์กรที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ ขนาดการควบคุม การรวมอำนาจ และการกระจายอำนาจของผู้บริหาร ๓. ระบบ (System) หมายถึง กระบวนการและลำดับขั้นตอนการปฏิบัติงานทุกอย่างที่เป็นระบบที่ต่อเนื่องสอดคล้องประสานกันทุกระดับในการปฏิบัติงาน ๔. บุคลากร (Staff) หมายถึง การคัดเลือกบุคลากรที่มีความสามารถ การพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง ๕. ทักษะ ความรู้ ความสามารถ (Skill) หมายถึง ความโดดเด่น ความเชี่ยวชาญในการผลิต การขาย การให้บริการ ทักษะ ๖. รูปแบบการบริหารจัดการ (Style) หมายถึง การจัดการที่มีรูปแบบวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะองค์กร เช่น การสั่งการ การควบคุม การจูงใจ และ ๗. ค่านิยมร่วม (Shared values) หมายถึง ค่านิยมร่วมกันระหว่างคนในองค์กร ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยค่านิยมและบรรทัดฐานที่ยึดถือร่วมกันโดยสมาชิกขององค์กรที่ได้กลายเป็นรากฐานของระบบการบริหาร ซึ่งจะช่วยให้ได้รูปแบบการบริหารจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย ที่ความสมบูรณ์สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมต่อไป